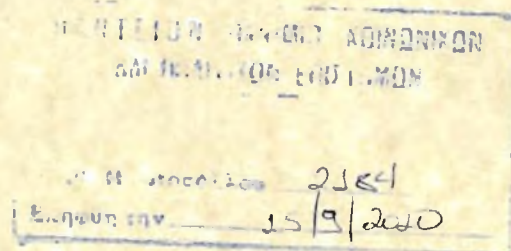

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΠΜΣ ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΔΙΕΘΝΩΝ & ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΠΜΣ: ΔΙΕΘΝΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ
ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: κ ΜΑΡΙΟΣ ΕΥΡΥΒΙΑΔΗΣ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΕΕ ΚΑΙ ΕΛΛΗΝΟΤΟΥΡΚΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΚΙΝΗΤΡΑ ΚΑΙ Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΚΟΥΛΤΟΥΡΑΣ

ΚΟΥΤΣΟΥΡΑΚΗΣ ΕΥΣΤΑΘΙΟΣ Α.Μ. 1208M071

ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 2010

Περιεχόμενα

Περίληψη.....	3
Εισαγωγή.....	4
Κεφάλαιο 1: Οι Προσδοκίες της Αθήνας από την προώθηση της ευρωπαϊκής προοπτικής της Τουρκίας.	6
Κεφάλαιο 2: Η αδυναμία του νεοφιλελευθερισμού να ερμηνεύσει την εξέλιξη των ευρωτουρκικών σχέσεων.....	18
Κεφάλαιο 3: Η ανάκαμψη της Τουρκίας.....	26
Κεφάλαιο 4: Η επιρροή της πολιτικής κουλτούρας.....	36
Κεφάλαιο 5: Οι Ευρωπαϊκές αντιδράσεις στην πλήρη ένταξη της Τουρκίας.....	55
Επίλογος.....	63
Χρονολόγιο.....	64
Βιβλιογραφία.....	69

Περίληψη

Στόχος της συγκεκριμένης διπλωματικής εργασίας είναι η διερεύνηση των αδυναμιών της ελληνικής πολιτικής προώθησης της τουρκικής υποψηφιότητας στην ΕΕ ως μέσο επίλυσης των ελληνοτουρκικών διαφορών. Το βασικό επιχείρημα που παρουσιάζεται είναι πως η εν λόγω πολιτική επιλογή των ελληνικών κυβερνήσεων είναι αναποτελεσματική, καθώς βασίζεται σε μια σειρά από παραδοχές που στην πράξη αποδεικνύονται λανθασμένες. Πιο συγκεκριμένα η ελληνική διπλωματία υπέθεσε πως διαμορφώνεται ένα παράθυρο ευκαιρίας που μπορεί να μεταβάλει τις ελληνοτουρκικές σχέσεις από συγκρουσιακές σε σχέσεις συνεργασίας. Με την προσφορά οικονομικών κινήτρων, την εμπλοκή της ΕΕ και την προσπάθεια μεταβολής της Τουρκίας σε φιλελεύθερου τύπου δημοκρατία, η Άγκυρα θα μετέβαλε την στάση της στα διμερή ζητήματα. Όμως ποτέ στη ιστορία των ευρωτουρκικών σχέσεων τα οικονομικά κίνητρα δεν υποσκέλισαν τις πολιτικές σκοπιμότητες που κρύβονταν πίσω από την επιθυμία της άγκυρας να ενταχθεί στην ΕΕ. Σήμερα μάλιστα που η οικονομική ανάπτυξη και η γεωπολιτική αξία της χώρας έχουν αυξηθεί, οι ευρωπαίοι εμφανίζονται όλο και πιο απρόθυμοι να πιέσουν την Άγκυρα να κάνει υποχωρήσεις. Επιπλέον τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της πολιτικής κουλτούρας της Γείτονος, από την μία δυσκολεύουν την προσαρμογή της στα κριτήρια που έχουν θέσει οι Βρυξέλες και από την άλλη στρέφουν την χώρα προς άλλες εκτός Ευρώπης επιλογές. Επιπλέον οι ευρωπαίοι έχουν αρχίσει να προβάλλουν έντονες αντιρρήσεις στην πλήρη ενσωμάτωση της Τουρκίας στην Ένωση. Η μείωση της πιθανότητας ένταξης που συνεπάγονται τα παραπάνω, σε συνδυασμό με την βελτίωση των τουρκικών δεικτών ισχύος, καθιστούν την ελληνική πολιτική άκρως αναποτελεσματική.

Εισαγωγή

Την τελευταία δεκαετία παρατηρούμε μια σημαντική μεταβολή της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής έναντι της Τουρκίας. Οι ελληνικές κυβερνήσεις των τελευταίων ετών θεώρησαν πως η καλύτερη πολιτική εξομάλυνσης των ελληνοτουρκικών σχέσεων είναι η προώθηση της ευρωπαϊκής πορείας Τουρκίας. Βάση της πολιτικής αυτής, ήταν πως μια ευρωπαϊκά προσανατολισμένη Τουρκία θα άλλαζε την στάση της, εγκαταλείποντας τις προσπάθειες μεταβολής του status quo στο Αιγαίο. Οι σχέσεις των δύο χωρών, χάριν της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ), θα μεταβάλλονταν από σχέσεις ανταγωνισμού σε σχέσεις συνεργασίας, διασφαλίζοντας την ειρηνική συνύπαρξη των δύο κρατών.

Το ερώτημα το οποίο τίθεται είναι κατά πόσο αυτή η νέα ελληνική στρατηγική μπορεί να αποδειχτεί αποτελεσματικός τρόπος αντιμετώπισης των τουρκικών διεκδικήσεων¹. Οι διαμορφωτές της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής, επηρεασμένοι από νεοφιλελεύθερες αντιλήψεις των Διεθνών Σχέσεων θεώρησαν πως η παροχή οικονομικών κινήτρων, η παρέμβαση της ΕΕ στις σχέσεις των δύο χωρών και η μεταβολή της Τουρκίας σε μια φιλελεύθερη δημοκρατία δυτικού τύπου, θα αποτελούσαν ικανές συνθήκες για την επίλυση των ελληνοτουρκικών. Ωστόσο η νεοφιλελεύθερη προσέγγιση δεν μπορεί να μας παρέχει επαρκής εικόνα για το πώς διαμορφώνονται οι ευρωτουρκικές σχέσεις καθώς δεν λαμβάνει υπό όψιν της μια σειρά από μεταβλητές που επηρεάζουν την ενταξιακή διαδικασία. Η πολιτική κουλτούρα σε συνδυασμό με οικονομικές και πολιτικές μεταβλητές παίζουν καθοριστικό ρόλο στην διαμόρφωση της εξωτερικής πολιτικής μιας χώρας. Στην περίπτωση των ευρωτουρκικών και ελληνοτουρκικών σχέσεων, η αλληλεπίδραση αυτών των παραγόντων μειώνουν την αποτελεσματικότητα της ελληνικής πολιτικής καθώς επηρεάζουν αρνητικά τόσο την προοπτική ένταξης όσο και την διάθεση της Τουρκίας να ροβεί σε υποχωρήσεις.

¹ Οι τουρκικές αξιώσεις περιλαμβάνουν την οριοθέτηση της υφαλοκρηπίδας στον μέσο περίπου του Αιγαίου, την απεμπόληση του δικαιώματος της Ελλάδος για επέκταση των χωρικών υδάτων στα 12 ν.μ., η μείωση του εύρους του ελληνικού εναέριου χώρου στα 6 ν.μ. από τα 10 ν.μ. που είναι σήμερα, η επανεξέταση της κυριαρχίας μιας σειράς νησίδων, το καθεστώς των οποίων σύμφωνα με την Άγκυρα δεν είναι προσδιορισμένο από τις υφιστάμενες συνθήκες, ο επαναπροσδιορισμός της Περιοχής Πληροφοριών Πτήσης (F.I.R.) και η αποστρατικοποίηση των νησιών του Αιγαίου.

Για την υποστήριξη του παραπάνω επιχειρήματος το κείμενο είναι χωρισμένο σε πέντε μέρη. Στο πρώτο μέρος επιχειρείται μια ανάλυση των νεοφιλελεύθερων ιδεών καθώς και του όλου σκεπτικού πάνω στο οποίο, στηρίζουν οι ελληνικές κυβερνήσεις την πολιτική τους. Στο δεύτερο μέρος παρουσιάζονται οι αδυναμίες της νεοφιλελεύθερης προσέγγισης στην κατανόηση των αρχικών κινήτρων που ώθησαν την Τουρκία προς τους ευρωπαϊκούς θεσμούς. Ακολούθως παρατίθενται οι επιπτώσεις που έχει η οικονομική και γενικότερα γεωπολιτική άνοδος της Τουρκίας στην προσπάθειες της Ελλάδος να εμπλέξουν την ΕΕ στην επίλυση των ελληνοτουρκικών. Στο τέταρτο μέρος αναλύεται οι επιπτώσεις της τουρκικής πολιτικής κουλτούρας (και των μεταβολών που αυτή υφίσταται) στην διαμόρφωση των ευρωτουρκικών και ελληνοτουρκικών σχέσεων. Στο τελευταίο μέρος γίνεται αναφορά στην ευρωπαϊκές αντιρρήσεις έναντι της τουρκικής υποψηφιότητας και στο πως αυτές δυσχεραίνουν τις ελληνικές επιδιώξεις.

1.Οι Προσδοκίες της Αθήνας από την προώθηση της ευρωπαϊκής προοπτικής της Τουρκίας.

Από τα τέλη της δεκαετίας του 1990 και πιο συγκεκριμένα από την Συμφωνία της Μαδρίτης² τον Ιούλιο του 1997 και την Διάσκεψη Κορυφής στο Ελσίνκι, η Ελλάδα υιοθετεί μια νέα προσέγγιση για την επίλυση των ελληνοτουρκικών διαφορών. Η βελτίωση των ελληνοτουρκικών σχέσεων μέσω της εδραίωσης μιας σχέσεως συνεργασίας θεωρήθηκε πως θα αποτελέσει το καλύτερο όχημα για την επίλυση των ελληνοτουρκικών διαφορών. Στο Ελσίνκι αποφασίστηκε, ύστερα από την συναίνεση της Ελλάδος, η συμπερίληψη της Τουρκίας στην ομάδα των υποψήφιων προς ένταξη χωρών. Η τότε ελληνική κυβέρνηση αποφάσισε να συμβάλει ενεργά στην ένταξη της Τουρκίας στην ΕΕ³. Ο εξευρωπαϊσμός της Γείτονος θα συνείσφερε τόσο στην μείωση της έντασης, μεταξύ των δύο χωρών, όσο και στην τελική επίλυση των διμερών ζητημάτων. Το γεγονός αυτό αποτέλεσε μια σοβαρή στροφή για την εξωτερική πολιτική της Ελλάδος η οποία είχε συμβάλει τόσο στην απόρριψη, της Τουρκίας εκ μέρους του Ευρωπαϊκό Συμβούλιο του Λουξεμβούργου όσο και στην διαμόρφωση της αρνητικής στάσης της Γερμανικής προεδρίας κατά το πρώτο εξάμηνο του 1999⁴. Στην μεταστροφή αυτή συνέβαλλαν οι πιέσεις διεθνών παραγόντων και κυρίως των ΗΠΑ, η ανάγκη διασκέδασης των αρνητικών εντυπώσεων που είχε προκαλέσει η υπόθεση Οτσαλάν και το θετικό κλίμα που δημιουργήσε η λεγόμενη “διπλωματία των σεισμών”. Κυρίως όμως συνέβαλε η πεποίθηση πως η Άγκυρα χάριν της ευρωπαϊκής

²Στα πλαίσια των εργασιών της Συνόδου Κορυφής του ΝΑΤΟ στην Μαδρίτη, η Ελληνική και η Τουρκική αντιπροσωπία υιοθέτησαν με την παρότρυνση των ΗΠΑ ένα κείμενο αρχών που προέβλεπε την προσπάθεια προώθησης των διμερών σχέσεων, τον σεβασμό των Αρχών του Διεθνούς Δικαίου, την επίλυση των διαφορών με ειρηνικά μέσα και την αποφυγή χρήσης ή απειλή χρήσης βίας. Αξίζει να σημειωθεί πως είναι η πρώτη φορά που αναγνωρίζεται η ύπαρξη “ζωτικών συμφερόντων” της Τουρκίας στο Αιγαίο από την Ελληνική πλευρά. Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με την Συμφωνία της Μαδρίτης βλέπε Τζανέτος, Α. Γ. Ιανουάριος 2007. *Η Ευρωπαϊκή Διάσταση των Ελληνοτουρκικών Σχέσεων στο Αιγαίο και η Γεωπολιτική Στρατηγική της Δύσης*. Εκδ. Σιδέρης. Σελ203-263.

³ Στα πλαίσια της πολιτικής βελτίωσης των ελληνοτουρκικών διαφορών, πέραν της προώθησης του ευρωπαϊκού προσανατολισμού της Τουρκίας, αποφασίστηκε η σύσταση ομάδας εμπειρογνομόνων για την έναρξη απευθείας επαφών Αθήνας-Άγκυρας, την θέσπιση Μέτρων Οικοδόμησης Εμπιστοσύνης και Ασφάλειας και την έναρξη απευθείας συνομιλιών για το Κυπριακό.

⁴ Σέρπος, Σ. 2008. *Τουρκία και Ευρωπαϊκή Ένωση, ο ρόλος της εσωτερικής πολιτικής και του διεθνούς παράγοντα στον ευρωπαϊκό προσανατολισμό της Τουρκίας (1997-2000)*. Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα. Σελ 193.

της προοπτικής αποδέχεται ένα μηχανισμό ελέγχου, υπό την εποπτεία της ΕΕ, ο οποίος θα την οδηγήσει να αλλάξει την στάση της αναφορικά με τα ελληνοτουρκικά⁵.

Με βάση αυτή την νέα στρατηγική, η εμπλοκή της Τουρκίας σε μια μακροχρόνια διαδικασία προσέγγισης και προσαρμογής με την ΕΕ, θα την αναγκάσει να εναρμονιστεί με τους κανόνες του διεθνούς δικαίου και να τηρήσει μια στάση καλής γειτονίας έναντι της Ελλάδος. Οι όροι της ένταξης θα οδηγούσαν την Άγκυρα στην επανεξέταση των διεκδικήσεων της στο Αιγαίο, περιορίζοντάς τους στα ζητήματα που και η ελληνική πλευρά αποδέχεται ως ζητήματα που χρήζουν διευθετήσεως όπως αυτό της υφαλοκρηπίδας⁶. Η όλη διαδικασία θα συνέβαλε θετικά και στην επίλυση του Κυπριακού. Θεωρήθηκε λοιπόν, πως η προώθηση του ευρωπαϊκού προσανατολισμού της Τουρκίας, από το ελληνικό Υπουργείο Εξωτερικών (ΥΠΕΕ) είναι απόλυτα σύμφωνη με τα εθνικά συμφέροντα καθώς αποκλιμακώνει την ένταση, περιορίζει τις απαιτήσεις της Άγκυρας και συμβάλει στην ειρηνική επίλυση των διαφορών⁷.

Η πολιτική αυτή αποτέλεσε μια συνειδητή προσπάθεια επίλυσης των διμερών διαφορών με διπλωματικά μέσα δίνοντας ολόένα και λιγότερη βαρύτητα στην υλοποίηση μίας αξιόπιστης αποτρεπτικής στρατηγικής από την πλευρά της Ελλάδος. Οι ελληνικές κυβερνήσεις σταδιακά ατόνησαν τις προσπάθειες αποτελεσματικής ενίσχυσης των Ενόπλων Δυνάμεων της χώρας περιορίζοντας τον αμυντικό προϋπολογισμό και μειώνοντας την στρατιωτική θητεία. Στην πράξη πλέον η υπεράσπιση εθνικών συμφερόντων δεν βασίστηκε στην ενίσχυση της στρατιωτικής ισχύος της χώρας η οποία θα μπορούσε να καταστήσει οπουδήποτε στρατιωτική ενέργεια της Τουρκίας στο Αιγαίο και την Θράκη, ένα εγχείρημα υψηλού κόστους και ρίσκου. Αντιθέτως επιλέχτηκε η υιοθέτηση της πολιτικής “εξημέρωσης του θηρίου”, ένας συνδυασμός παροχής πολιτικών και οικονομικών κινήτρων όπου μαζί με την μετατροπή της Τουρκίας σε μια φιλελεύθερη δημοκρατία δυτικού τύπου, θα εξάλειφε τις επεκτατικές τάσεις της τελευταίας στο Αιγαίο. Το όλο σκεπτικό βασίστηκε σε μεγάλο βαθμό, σε μια σειρά από παραδοχές που προέρχονται από την θεωρία του νέο-φιλελεύρισμου η οποία αντιλαμβάνεται τις διεθνείς σχέσεις μέσα από ένα συγκεκριμένο πλαίσιο ανάλυσης.

⁵ Όπ. αν. Τζανέτος, Λ. Γ. (Ιανουάριος 2007). Σελ 189.

⁶ Όπ. αν. Σελ 165.

⁷ Όπ. αν. Σέρμπος, Σ. (2008). Σελ 197.

Η επιρροή των νεοφιλελεύθερων αντιλήψεων στην διαμόρφωση της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής.

Με βάση τον νεοφιλελευθερισμό είναι δυνατόν να επιτευχθεί, η από κοινού επίλυση των διακρατικών προβλημάτων με σκοπό το αμοιβαίο όφελος. Αν και αποδέχεται πως σε διεθνές επίπεδο τα κράτη ανταγωνίζονται για την αύξηση της ισχύος τους ώστε να μεγιστοποιήσουν την ασφάλειά τους, δεν αποκλείει την επίτευξη συνεργασίας⁸. Υπό αυτό το πρίσμα οι διεθνείς σχέσεις μπορούν να μετατραπούν από παιχνίδι μηδενικού αθροίσματος (όπου η ζημία της μιας πλευράς είναι αυτόματος κέρδος για την άλλη και το αντίστροφο) σε παιχνίδι μη μηδενικού αθροίσματος (όπου όλοι μπορούν να βγούνε κερδισμένοι). Σύμφωνα με τον νεοφιλελευθερισμό τα κράτη δεν είναι δρώντες που έχουν ως μοναδικό στόχο την αύξηση της σχετικής τους ισχύς, αλλά ενδιαφέρονται να αυξήσουν και την οικονομική τους ευημερία. Για τον λόγο αυτό η εξωτερική πολιτική των κρατών λαμβάνει υπό όψιν σε πολύ μεγάλο βαθμό την επίτευξη οικονομικών στοχεύσεων. Αυτό είναι και ένα από τα βασικά στοιχεία που μπορούν να μετατρέψουν τις διακρατικές σχέσεις από συγκρουσιακές σε σχέσεις συνεργασίας. Η οικονομική συνεργασία μεταξύ των κρατών μπορεί όπως έχουν υποστηρίξει Adam Smith και ο David Ricardo, να οδηγήσει σε αύξηση του εμπορίου, συντονισμό της παραγωγής και γενικότερη αύξησή της ευημερίας⁹. Έτσι τα κράτη ως ορθολογικοί δρώντες έχουν σημαντικά κίνητρα να επιλέξουν την οδό της συνεργασίας επιλύοντας τις διακρατικές τους διαφορές ειρηνικά αποφεύγοντας συγκρουσιακές πολιτικές υψηλού κόστους και ρίσκου. Η νεοφιλελεύθερη θεωρία δίνει έμφαση στον ρόλο που μπορούν να παίξουν οι διεθνείς οργανισμοί όχι μόνο στην διευκόλυνση της συνεργασίας αλλά και στην καθιέρωση ειρηνικών σχέσεων μεταξύ των κρατών. Το ευρωπαϊκό οικοδόμημα ξεκίνησε ως μια προσπάθεια εδραίωσης της ειρήνης σε μια περιοχή που στο πρόσφατο παρελθόν είχε υποφέρει από δυο μεγάλους πολέμους.

Μετά το 1996, η πολιτική ηγεσία της Ελλάδος άρχισε να υιοθετεί το όλο πνεύμα του νεοφιλελευθερισμού, αναζητώντας νέους τρόπους διαχείρισης των

⁸Gilpin, R. 2008. *Παγκόσμια Πολιτική Οικονομία*. Εκδ. Ποιότητα. Σελ 464.

⁹Burchill, S. 2005. "Liberalism", στο Scott Burchill, Andrew Linklater, Richard Devetak, Jack Donnelly, Matthew Paterson, Christian Reus-Smit, Jacqui True. *Theories of International Relations*, Third edition. London: Palgrave Macmillan. Σελ. 63.

Ελληνοτουρκικών σχέσεων. Ενδεικτική των φιλελευθέρων αντιλήψεων που κυριαρχούν στην πολιτική ηγεσία της Ελλάδος είναι οι δηλώσεις που έκανε ο τότε ΥΠΕΞ, λίγες μέρες μετά την υπογραφή της συμφωνίας του Ελσίνκι: “Η σπουδαιότερη επιτυχία των τελευταίων ετών, με αποκορύφωμα το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο του Ελσίνκι, ήταν η απόρριψη από την ελληνική πλευρά στόχων μηδενικού αθροίσματος. Ασκούμε μια πολιτική που κερδίζουν όλοι. Φέρνοντας την Τουρκία πληρέστερα προς την Ευρώπη προσδίδουμε μεγαλύτερη ασφάλεια και σταθερότητα στην Νοτιανατολική Ευρώπη. Θα συμβάλει στη δημιουργία κλίματος ασφάλειας, οικονομικής ανάπτυξης, εκδημοκρατισμού και καλύτερης συνεργασίας ανάμεσα σε όλες τις χώρες της περιοχής”¹⁰. Αλλά και οι μετέπειτα κυβερνήσεις της Νέας Δημοκρατίας παρά την έλλειψη προόδου στα ελληνοτουρκικά θεώρησαν πως πρέπει να διατηρήσει ζωντανή την προοπτική ένταξης για την Άγκυρα, καθώς πίστευαν μακροπρόθεσμα πως η υιοθέτηση του κοινοτικού κεκτημένου θα δημιουργούσε τις κατάλληλες προϋποθέσεις για την μείωση της τουρκικής επιθετικότητας. Η προσφορά λοιπόν κινήτρων, η εμπλοκή της ΕΕ στην ελληνοτουρκική διένεξη και προσπάθεια μεταβολής της πολιτικής κουλτούρας της Γείτονος αποτέλεσαν τρία αλληλένδετα μεταξύ τους στοιχεία της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής που θα διευκόλυναν την επίλυση των διμερών ζητημάτων.

Παροχή κινήτρων.

Η Ελλάδα θεώρησε την ευρωπαϊκή προοπτική της Τουρκίας ως ένα παράθυρο ευκαιρίας που θα έδινε την δυνατότητα της παροχής μιας σειράς κινήτρων τα οποία θα αποτελούσαν αξιόλογο δέλεαρ για την Άγκυρα. Η Τουρκία ως ορθολογικός δρών θα αντιλαμβανόταν πως με την συνεργασία θα μπορούσε να έχει πολλαπλάσια κέρδη σε σύγκριση με τα ενδεχόμενα οφέλη που θα είχε εάν διατηρούσε την ένταση με την Ελλάδα, οπότε αυτομάτως θα έκανε στροφή στην εξωτερική της πολιτική. Με βάση αυτήν την λογική, η ένταξη στην ΕΕ θα ήταν τόσο σημαντική για την Τουρκία που θα επηρέαζε και τις άλλες πολιτικές τις ώστε να εξυπηρετηθεί καλύτερα ο εν λόγω στόχος.

Από οικονομικής πλευράς τα οφέλη θεωρούνταν ιδιαίτερα σημαντικά σε μια περίοδο που η τουρκική οικονομία δοκιμαζόταν. Η φύση της τουρκικής οικονομίας

¹⁰ Παπανδρέου, Γ. Ιανουάριος 2000. “Revision in Greek Foreign Policy”, στο *Western Policy Center*.

είχε αλλάξει σε σχέση με την περίοδο 1950-1980. Κατά την διάρκεια της δεκαετίας του 80 η κυβέρνηση του Ozal προώθησε την μεταρρύθμιση της τουρκικής οικονομίας προς πιο φιλελεύθερες και εξωστρεφείς κατευθύνσεις¹¹. Οι εξαγωγές αυξήθηκαν το 1987 σε 10.2 δισεκατομμύρια δολάρια¹² ενώ η αύξηση του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος (ΑΕΠ) ανήλθε σε 7,5%¹³. Παρόλα αυτά οι εσωτερικές οικονομικές αδυναμίες έθεταν σημαντικά εμπόδια στις προσπάθειες της χώρας να πετύχει σταθερή ανάπτυξη. Οι αδυναμίες της τουρκικής οικονομίας την τελευταία περίοδο του 20^{ου} αιώνα ενίσχυσαν τις φωνές στο εσωτερικό της Τουρκίας που υποστήριζαν πως η σύνδεση της χώρας με την ΕΕ ήταν από οικονομικής πλευράς απαραίτητη. Η απουσία ικανών θεσμών που θα αντιμετώπιζαν τα προβλήματα που θα προκαλούσε η ξαφνική φιλελευθεροποίηση της οικονομίας, έθετε σοβαρούς περιορισμούς στην επέκταση της τουρκικής οικονομίας¹⁴. Στα χρόνια που ακολούθησαν τις μεταρρυθμιστικές προσπάθειες του Ozal, η Τουρκία απέτυχε να προσελκύσει σημαντικές ξένες επενδύσεις, ενώ ταυτόχρονα βίωσε μια μεγάλη αύξηση δημοσίου χρέους¹⁵ και μακροοικονομικής αστάθειας¹⁶. Οι οικονομικές κρίσεις του 1994 και του 2001, σηματοδοτούσαν την ανάγκη για θεσμικές αλλαγές. Η πορεία ένταξης της Τουρκίας στην ΕΕ αποτελούσε πρώτης τάξεως ευκαιρία για την εφαρμογή αυτών των μεταρρυθμίσεων.

Για την προώθηση της υποψηφιότητας της, η Τουρκία έπρεπε να προβεί σε μια σειρά από μεταρρυθμίσεις οι οποίες θεωρούνταν ευεργετικές για την οικονομία της χώρας. Με βάση “τα κριτήρια της Κοπεγχάγης” οι βασικές προϋποθέσεις για πλήρη ένταξη περιλαμβάνουν την καθιέρωση μιας “λειτουργικής οικονομίας της αγοράς, την ικανότητα να ανταποκρίνεται στην πίεση των ανταγωνιστικών δυνάμεων της αγοράς που αναπτύσσονται εντός της Ένωσης καθώς και την ικανότητα να

¹¹ Altunisik, B. M. και T. Olzen. 2005. *Turkey, Challenges of Continuity and Change*. Εκδ. Routledge Curzon. Σελ. 83.

¹² Kazgan, G. 1993. “External pressures and the new policy outlook”, στο Canan Balkir and Allan M. Williams, *Turkey and the Europe*. Εκδ. Pinter Publishers. Σελ. 81.

¹³ ο ότης, ΙΒ. 1995. «Η οικονομική ανάπτυξη της Τουρκίας και η Ενωμένη Ευρώπη» στο Θάνογ Βερέμης, *Η Τουρκία Σήμερα, Πολιτεία, Κοινωνία, Οικονομικά, Εξωτερική Πολιτική, Θρησκεία*. Εκδ. Παπαζήση. Σελ. 167.

¹⁴ Eder, M. 2001. “The Challenge of Globalization and Turkey’s Changing Political Economy”, στο Barry Rubin, Kemal Kirisci, *Turkey in World Politics*. Εκδ. Lynne Rienner. Σελ. 189.

¹⁵ Οπ. αν. Σελ. 207.

¹⁶ Elveren, Y. A. και M. Kar. 2005. “Turkey’s Economic Integration into the EU: Challenges and Opportunities”, *University of Utah Department of Economics*. Working Paper No: 10. Σελ. 9.

ανταπεξέρχεται στις υποχρεώσεις που έχει ένα κράτος-μέλος¹⁷. Το πιο βασικό όμως είναι πως η συμμετοχή στην ΕΕ θα δώσει νέες ευκαιρίες και προνόμια στην τουρκική οικονομία για να αντιμετωπίσει τις προκλήσεις των παγκόσμιων αγορών. Η έκθεση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής δίνει έμφαση σε αυτές τις νέες ευκαιρίες. Δύνεται η δυνατότητα στην Τουρκική οικονομία να γίνει πιο ελκυστική στους ξένους επενδυτές, να βελτιώσει την χρηματοπιστωτική της θέση, να αντλήσει κοινοτικούς πόρους και να πετύχει νομισματική σταθερότητα¹⁸.

Η αναγνώριση της Τουρκίας ως υποψήφιας χώρας θα την κάνει πιο ελκυστική στους επενδυτές. Σύμφωνα με εκτιμήσεις διεθνών οργανισμών, τα τέλη της δεκαετίας του 90 η Τουρκία δεν είχε να καταφέρει να δημιουργήσει ένα σταθερό οικονομικό περιβάλλον που θα της επέτρεπε να προσελκύσει ξένο κεφάλαιο¹⁹. Η πορεία εξευρωπαϊσμού της χώρας θα ήταν δυνατόν να ανατρέψει αυτήν την κατάσταση καθώς η τουρκική οικονομία μπαίνει σε μια τροχιά εξυγίανσης εποπτευόμενη από τις Βρυξέλες. Η Τουρκία θα μπορούσε να επιτύχει μακροοικονομική σταθερότητα ενώ οι επενδυτικές ευκαιρίες για τις ευρωπαϊκές εταιρίες θα αυξάνονταν, πολλαπλασιάζοντας την εισροή κεφαλαίου από το εξωτερικό²⁰ με ευεργετικές συνέπειες τόσο για την απασχόληση όσο και για την οικονομία στο σύνολο της.

Πολύ θετικές θα ήταν και οι επιπτώσεις για την χρηματοπιστωτική θέση της χώρας. Το γεγονός αυτό αποτελεί μεγάλης σημασίας ζήτημα για την οικονομία της χώρας καθώς η Τουρκία, που το 2000 αντιμετώπιζε μεγάλα προβλήματα εξυπηρέτησης του τεράστιου χρέους της, βασιζόταν στον εξωτερικό δανεισμό. Η Άγκυρα εξέδιδε κρατικά ομόλογα πολλών δισεκατομμυρίων δολαρίων για την κάλυψη των ελλειμμάτων της²¹. Τόσο η ένταξη μιας χώρας στην ΕΕ όσο και αναγνώριση της ως υποψήφιας, συμβάλλουν στην αύξηση της αξιοπιστίας της έναντι των διεθνών οικονομικών οργανισμών και των ιδιωτικών χρηματοπιστωτικών υδρωμάτων²².

Μετά την αποδοχή των συμφωνηθέντων στο Ελσίνκι, μεγάλα ποσά από κοινοτικούς πόρους συνέρευσαν προς την Τουρκία. Συγκεκριμένα η κοινοτική βοήθεια το έτος 2000 ανήλθε στα 177 εκατ. Ευρώ, ενώ το 2001 το ποσό αυτό ανήλθε

¹⁷ Όπ. αν. Σελ. 13.

¹⁸ Μαριάς, Α. Ε. 2005. *Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση και Ελληνοτουρκική Προσέγγιση*. Εκδ Σάκκουλα Σελ 27-33.

¹⁹ Όπ. αν. Σελ 28

²⁰ European Commission. 2004. *Issues Arising from Turkey's Membership Perspective*, EU Commission Staff Document COM 2004 656 Final, Brussels 06.04.2004. Σελ. 4.

²¹ Όπ. αν, Μαριάς, Α. Ε. (2005). Σελ 28.

²² Όπ. αν. Σελ 28.

στα 194 εκατ. Ευρώ²³. Επιπλέον ποσά έλαβαν από διάφορα κοινοτικά προγράμματα τουρκικές επιχειρήσεις, φορείς τοπικής αυτοδιοίκησης και πανεπιστήμια. Επίσης η Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων παρείχε χαμηλότοκα δάνεια ύψους 375 εκατ. Ευρώ. Πρέπει επίσης να επισημανθεί πως η υποψηφιότητα της Τουρκίας έπαιξε καθοριστικό ρόλο στην σύναψη δανείου από το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (ΔΝΤ) το 2000 ύψους περίπου 10 δις δολαρίων²⁴. Σημαντική θα είναι και η ενδυνάμωση της τουρκικής Λύρας η οποία λόγω του υψηλού πληθωρισμού, της κακής κατάστασης της τουρκικής οικονομίας και των συνεχών υποτιμήσεων, είχε χάσει την αξιοπιστία της²⁵. Η ένταξη στην ΕΕ μπορεί να συμβάλει στην επίτευξη της κοινωνικής συναίνεσης που είναι απαραίτητη για την λήψη των κατάλληλων μέτρων που θα περιορίσουν τον πληθωρισμό και θα μειώσουν τα ελλείμματα.

Πολλοί υποστηριχτές της ευρωπαϊκής πορείας της Τουρκίας όπως ο Ν. Μαριάς και ο Α. Ηρακλείδης²⁶ θεώρησαν ο εξευρωπαϊσμός της Γείτονος προσφέρει μια ευκαιρία αναβάθμισης του κοινού συμφέροντος το οποίο θα έχει και ευεργετικές συνέπειες για την σύσφιξη των ελληνοτουρκικών σχέσεων. Όπως υποστηρίζει ο Μαριάς, η υποψηφιότητα της Τουρκίας σηματοδοτεί την αποδοχή της λογικής της οικονομικής ολοκλήρωσης με την ΕΕ. Η τουρκική οικονομία μπαίνει πλέον σε τροχιά ολοκλήρωσης με τις οικονομίες των κρατών μελών της ένωσης και κατά συνέπεια και με την ελληνική με αποτέλεσμα την σταδιακή αλληλεξάρτηση των οικονομικών συμφερόντων των δύο χωρών²⁷. Βασιζόμενος στην νεολειτουργική θεωρία ο Μαριάς υποστήριξε πως η συνεργασία στον οικονομικό τομέα (και γενικότερα στα λεγόμενα ζητήματα χαμηλής πολιτικής) θα οδηγούσε σε εκχείλιση (spill-over) της διαδικασίας ολοκλήρωσης στον πολιτικό τομέα (ζητήματα υψηλής πολιτικής). Με άλλα λόγια η οικονομική ενοποίηση θα οδηγούσε σε πολιτική ενοποίηση. Η λογική αυτή φηκε και στις θέσεις της Συνδιάσκεψης του κυβερνόντος κόμματος το Φεβρουάριο του 2000, όπου στο κείμενο των συμπερασμάτων αναφέρεται ότι «η βήμα προς βήμα προσέγγιση συνιστά στρατηγική που μπορεί να οδηγήσει στην επίλυση των προβλημάτων. Ο διάλογος για θέματα χαμηλής πολιτικής που έχει ξεκινήσει αποτελεί

²³ Όπ. αν. Σελ 106.

²⁴ Όπ. αν. Σελ 249.

²⁵ Όπ. αν. Σελ 31.

²⁶ Ηρακλείδης, Α. 2001. *Η Ελλάδα και ο «Εξαντολών Κίνδυνος»*. Εκδ. Πόλις. Σελ 244.

²⁷ Όπ. αν./Μαριάς, Α. Ε. (2005). Σελ 142-3.

θετική εξέλιξη...»²⁸ Η Συμφωνία του Ελσίνκι προσφέρει την δυνατότητα συνεργασίας σε μια σειρά ζητημάτων χαμηλής πολιτικής²⁹ που μπορούν να δημιουργήσουν μια νέα πολιτική ατμόσφαιρα που θα συμβάλει στην επικοινωνία των δύο πλευρών, και σε συνδυασμό με την αναβάθμιση του κοινού συμφέροντος θα οδηγήσει στην καθιέρωση της πεποίθησης πως είναι προς το συμφέρον η εγκαθίδρυση ενός κλίματος ηρεμίας και ασφάλειας στο Αιγαίο. Για να μπορέσει όμως η παραπάνω πολιτική να αποδώσει καρπούς πρέπει να συνδυαστεί με την ενεργό ανάμιξη της ΕΕ ούτως ώστε να πειστεί η Άγκυρα πως για να απολαύσει τα οφέλη από την ένταξη πρέπει να εξομαλύνει τις σχέσεις της με την Ελλάδα.

Η εμπλοκή της ΕΕ στην ελληνοτουρκική διένεξη.

Από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο του Ελσίνκι (10-11 Δεκεμβρίου του 1999) η ελληνική διπλωματία επιδίωξε να εμπλέξει ενεργά την ΕΕ στην προσπάθεια επίλυσης των ελληνοτουρκικών διαφορών. Στο Ελσίνκι αποφασίστηκε μεταξύ άλλων, να αποσυνδεθεί η ένταξη της Κύπρου με την λύση του Κυπριακού προβλήματος, που ήταν πάγια θέση της Άγκυρας. Επίσης η Άγκυρα δεσμευόταν να συμβάλει στις προσπάθειες του Γενικού Γραμματέα του ΟΗΕ να επιλύσει το Κυπριακό στην βάση των σχετικών ψηφισμάτων του Συμβουλίου Ασφαλείας του Οργανισμού. Με την Ατζέντα 2000, οι έλληνες αξιωματούχοι πίστεψαν πως πέτυχαν την δέσμευση της Τουρκίας για την επίλυση των διμερών ζητημάτων μέσω συγκεκριμένων διαδικασιών καθώς και την αναγνώριση της βασικής θέσης της επιτροπής, για την ανάγκη επίλυσης όλων των συνοριακών διαφορών πριν ενταχτεί στην Ένωση³⁰. Επίσης θεώρησαν πως η Άγκυρα συναινεί, οι διαφορές αυτές, να επιλυθούν με τις μεθόδους που προβλέπει το διεθνές δίκαιο και ο καταστατικός χάρτης του ΟΗΕ. Συνεπώς η Τουρκία αποδέχεται την αρχή την ειρηνικής επίλυσης των διαφορών χωρίς την προσφυγή ή την απειλή χρήσης βίας ενώ παράλληλα αποδέ εται την δικαιοδοσία του Διεθνούς Δικαστηρίου για την επίλυση των διμερών ζητημάτων. Υπέρ των ελληνικών θέσεων κρίθηκε και η πρόταση της Επιτροπής πως οι όποιες διαφορές έπρεπε, εφόσον

²⁸ Συνδιάσκεψης ΠΑΣΟΚ. Κείμενο των Συμπερασμάτων. Φεβρουάριος του 2000. <http://www.pasok.gr/gr/nea/syndiask.html> 14/7/2010.

²⁹ Τέτοια είναι: η οικονομική συνεργασία, οι επενδύσεις, οι θαλάσσιες μεταφορές, ο τουρισμός, η επιστημονική και τεχνολογική συνεργασία, η προστασία του περιβάλλοντος, η γεωργία και η φορολογία.

³⁰ Οπ. αν. Μαριάς, Α. Ε. (2005). Σελ 67.

δεν έχουν επιλυθεί με άλλα μέσα, μέχρι τα τέλη του 2004, να παραπεμφθούν στο Διεθνές Δικαστήριο θέτοντας κατ'αυτόν τον τρόπο ένα σαφές χρονοδιάγραμμα.

Ουσιαστικά η Αθήνα θεώρησε πως έχει διαμορφωθεί ένας ευρωπαϊκός μηχανισμός έλεγχου της πορείας επίλυσης των ελληνοτουρκικών διαφορών. Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο το 2004 θα επανεξέταζε την συμμόρφωση της Άγκυρας σχετικά με την τήρηση των όσων έχουν συμφωνηθεί για την επίλυση των ελληνοτουρκικών ζητημάτων. Σε περίπτωση που οι εκκρεμότητες μεταξύ των δύο χωρών παραμένουν άλυτες το Συμβούλιο είχε την δυνατότητα να ζητήσει την παραπομπή τους στο Διεθνές Δικαστήριο. Το πλεονέκτημα για την ελληνική πλευρά θα ήταν πως ενδεχόμενη απόφαση του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου για το εύρος των ζητημάτων αυτών, θα έπρεπε να είχε την συναίνεση της Ελλάδας καθώς χρειαζόταν ομοφωνία³¹. Οπότε η Ελληνική διπλωματία είχε θεωρητικά την ικανότητα να καθορίσει την ατζέντα των ζητημάτων που θα πήγαιναν το Δικαστήριο. Επιπλέον οποιαδήποτε απόφαση του Δικαστηρίου θα δέσμευε και την ίδια την Ένωση η οποία θα αναγκαζόταν να ζητήσει από την Άγκυρα τον σεβασμό των αποφάσεων ως βασική προϋπόθεση για την είσοδο στην Ευρωπαϊκή οικογένεια.

Τόσο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο των Βρυξελλών τον Δεκέμβριο του 2004, στο οποίο καθορίστηκαν οι όροι έναρξης των ενταξιακών διαπραγματεύσεων όσο και στο Συμβούλιο Υπουργών Εξωτερικών του Λουξεμβούργου τον Οκτώβριο του 2005 όπου αποφασίστηκε να ξεκινήσουν οι επίσημες διαπραγματεύσεις για την ένταξη της Τουρκίας, διατυπώνονταν η υποχρέωση της Άγκυρας να τηρεί σχέσεις “καλής γειτονίας”³². Στο κείμενο για την εταιρική σχέση ΕΕ-Τουρκίας που παρουσίασε η Επιτροπή στις 9 Νοεμβρίου του 2005, τέθηκαν για πρώτη φορά συγκεκριμένοι όροι όπως η κατάργηση της απειλής πολέμου (*casus belli*) με την Ελλάδα, η εξομάλυνση των σχέσεων με την Λευκωσία και η απ'φυγή κάθε ενέργειας που μπορεί να προκαλέσει ένταση με τις γειτονικές χώρες³³. Αν και σε κανένα επίσημο κείμενο της ΕΕ η διεθνής συμπεριφορά της Τουρκίας δεν πρόβλεπόταν ως λόγος διακοπής της ενταξιακής της πορείας, η ελληνική πλευρά είχε αποκτήσει, έστω και με αυτές τις γενικόλογες διατυπώσεις, μια βάση για να στηρίξει την απροθυμία της να συναινέσει στην απρόσκοπτη συνέχιση των ενταξιακών διαπραγματεύσεων εφόσον η άλλη πλευρά συνέχιζε την προκλητική της στάση. Δημιουργήθηκε λοιπόν η πεποίθηση

³¹ Οπ. αν. Σελ 87.

³² Οπ. αν. Σελ 199.

³³ Οπ. αν., Τζανέτος, Α. Γ. (Ιανουάριος 2007). Σελ 307.

στην Ελλάδα, πως έστω και με αυτόν τον έμμεσο τρόπο, τα ελληνοτουρκικά συνδέθηκαν με την ενταξιακή πορεία της Τουρκίας.

Η μεταβολής της πολιτικής κουλτούρας³⁴.

Κεντρικό στοιχείο της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής ήταν η πεποίθηση πως η ενταξιακή πορεία της Τουρκίας θα συνέβαλε στον εξευρωπαϊσμό και δημοκρατικό εκσυγχρονισμό τόσο της τουρκικής κοινωνίας όσο και του Τουρκικού πολιτικού συστήματος. Η μεταβολή αυτή θα βοηθούσε στην καλλιέργεια των κατάλληλων συνθηκών που θα οδηγούσαν στην εξομάλυνση των ελληνοτουρκικών σχέσεων.

Με βάση τις αποφάσεις του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου του Ελσίνκι διαμορφώνεται μια εταιρική σχέση Τουρκίας ΕΕ, όπου το υποψήφιο κράτος οφείλει να σχεδιάσει ένα πρόγραμμα αποδοχής του κοινοτικού κεκτημένου λαμβάνοντας επιπλέον υπόψη τις περιοδικές ετήσιες εκθέσεις προόδου που συντάσσει η Επιτροπή. Παράλληλα διαμορφώνεται ένας μηχανισμός παρακολούθησης της προόδου με βάση τα όσα έχουν καθοριστεί από την εταιρική σχέση³⁵. Η μη εκπλήρωση των υποχρεώσεων της Τουρκίας σχετικά με τα κριτήρια της Κοπεγχάγης ή οποιαδήποτε άλλη υποχρέωση που προέκυπτε από τα την εταιρική σχέση, θα μπορούσε να επηρεάσει όχι μόνο την ροή της κοινοτικής βοήθειας³⁶ αλλά και την πορεία των ενταξιακών διαπραγματεύσεων στο σύνολο της.

Μέσω της εφαρμογής των προβλεπόμενων μεταρρυθμίσεων η Τουρκία θα μετατρέποταν σε μια πραγματική φιλελεύθερη δημοκρατία. Οι Συνταγματικές μεταρρυθμίσεις θα εξασφάλιζαν την διασφάλιση των βασικών δικαιωμάτων και ελευθεριών. Ο ρόλος των Τουρκικών Ενόπλων Δυνάμεων (ΤΕΔ), στο τουρκικό πολιτικό σύστημα, θα περιορίζονταν. Οι κυβερνήσεις και τα κόμματα γενικότερα θα αποχτούσαν μεγαλύτερη ελευθερία κινήσεων χωρίς να φοβούνται τις αντιδράσεις του κεμαλικού κατεστημένου. Επίσης η διασφάλιση των ελευθεριών της έκφρασης και του συνέρχαστε θα βοηθούσε στην ανάδειξη της λεγόμενης κοινωνίας πολιτών και

³⁴ Μια εκτενής αναφορά στην έννοια της πολιτικής κουλτούρας θα γίνει σε επόμενο κεφάλαιο.

³⁵ Συμπεράσματα του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου του Ελσίνκι, SN 300/99 GR

³⁶ Με βάση το άρθρο 4 του Κανονισμού για τη θέσπιση της εταιρικής σχέσης Τουρκίας-ΕΕ που κατατέθηκε από την Επιτροπή στις 26 Ιουλίου του 2000.

της καλύτερης εκπροσώπησης των απόψεων της τουρκικής κοινωνίας στο σύστημα διακυβέρνησης της χώρας.

Για πολλούς στην Ελλάδα, οι παραπάνω μεταρρυθμίσεις, θα συνέβαλαν στην εγκατάλειψη των αναθεωρητικών τάσεων που έχει η Τουρκία στο Αιγαίο, με δύο κυρίως τρόπους. Πρώτον, με την αφαίρεση της δυνατότητας από τις ΤΕΔ να διαμορφώνουν, ουσιαστικά, την στάση της Τουρκίας στα ζητήματα που αφορούσαν τις δύο χώρες. Οι ΤΕΔ έχαιραν μιας αυτονομίας τόσο στην χάραξη της αμυντικής πολιτικής (και γενικότερα επηρέαζαν την εξωτερική πολιτική) όσο και στην διαμόρφωση των εξοπλιστικών προγραμμάτων. Υπήρχε η άποψη στην Ελλάδα, πως οι ΤΕΔ είχαν συμφέρον να τηρούν μια ελεγχόμενη ένταση, διότι τους βοηθούσε να καλλιεργούν την εικόνα τους ως υπερασπιστές της χώρας έναντι εξωτερικών (και εσωτερικών) εχθρών, ενισχύοντας καθ' αυτό τον τρόπο το ρόλο τους στο εσωτερικό της χώρας. Συνέβαλλαν λοιπόν, στην διαμόρφωση εντάσεων³⁷ στο Αιγαίο. Με την εφαρμογή όμως των μεταρρυθμίσεων που απαιτούσαν οι Βρυξέλες οι ΤΕΔ θα υπόκυπταν πλέον στον απόλυτο έλεγχο των κυβερνήσεων.

Δεύτερον μέσω της εμπέδωσης τρόπων συμπεριφοράς που θα ενίσχυαν την συνεργασία και θα διευκόλυναν την ειρηνική επίλυση των διαφορών. Η δεύτερη αυτή αντίληψη είναι άμεσα συνδεδεμένη με την φιλελεύθερη θεωρία της "Δημοκρατικής Ειρήνης"³⁸ με βάση την οποία οι δημοκρατίες δεν πολεμούν μεταξύ τους. Σύμφωνα με την θεωρία αυτή, η δημοκρατική εκπροσώπηση, η ιδεολογική δέσμευση στην σεβασμό των βασικών ανθρωπίνων δικαιωμάτων και η διακρατική οικονομική αλληλεξάρτηση θα δημιουργήσουν έναν μηχανισμό διατήρησης της ειρήνης³⁹. Στο εσωτερικό του κράτους, ο σεβασμός της ιδιωτικής σφαίρας, ο διαχωρισμός των εξουσιών και η ανοιχτή οικονομία, που θα προέκυπταν από την υιοθέτηση του ευρωπαϊκού κεκτημένου, θα είχαν ως συνέπεια την εδραίωση αρμονικών σχέσεων συνύπαρξης ανάμεσα στους πολίτες. Σύμφωνα με την θεωρία, θα διαμορφωθούν νόρμες συμπεριφοράς στο εσωτερικό, που θα επηρέαζαν και τις σχέσεις με τις άλλες δημοκρατίες αφού θα έχει εδραιωθεί η άποψη πως μέσω της συνεργασίας και του

³⁷ Είναι διαδεδομένη η αντίληψη στην Ελλάδα πως πολλές εντάσεις με την Τουρκία στο Αιγαίο όπως οι συχνές παραβιάσεις του Εθνικού Εναερίου Χώρου και του F.I.R. Αθηνών από σχηματισμούς τουρκικών μαχητικών οφείλονται σε αποφάσεις της ηγεσίας των Τουρκικών Ενόπλων Δυνάμεων και δεν έχουν κατ' ανάγκη την έγκριση της πολιτικής ηγεσίας της χώρας.

³⁸ Η θεωρία της "Δημοκρατικής Ειρήνης" προέρχεται από τις φιλοσοφικές αναζητήσεις του φιλελεύθερου στοχαστή Immanuel Kant.

³⁹ Doyle, W. M. Spring, 1995. 'The Democratic Peace, To the editors', *International Security*. Vol. 19, No. 4. Σελ. 180.

αμοιβαίου σεβασμού μπορεί να επιτευχθεί ευημερία για όλους⁴⁰. Έτσι η τουρκική κοινωνία και οι διαμορφωτές της εξωτερικής πολιτικής θα γινόντουσαν αποδέκτες των αξιών και των τρόπων συμπεριφοράς των ευρωπαϊκών κρατών⁴¹. Αυτό, εκτός των άλλων, θα είχε ως συνέπεια την διαμόρφωση ενός θετικού κλίματος τόσο στην πολιτική ηγεσία της Τουρκίας όσο και στην κοινή γνώμη που θα διευκόλυνε την προσέγγιση με την Ελλάδα. Ενδεικτική των παραπάνω αντιλήψεων είναι η απάντηση που είχε δώσει ο Γ.Α. Παπανδρέου στην ερώτηση εάν μας συμφέρει η ευρωπαϊκή πορεία της Τουρκίας: “(μήπως) δεν θέλουμε μια δημοκρατική, μια πλουραλιστική Τουρκία, μια Τουρκία όπου ο ρόλος του στρατού θα είναι ένας ρόλος που υπάρχει σε κάθε ευρωπαϊκή χώρα; Βεβαίως μας συμφέρει”⁴².

Βασικό βέβαια όχημα για τον εξευρωπαϊσμό μιας χώρας είναι η υιοθέτηση του κοινοτικού κεκτημένου. Όπως όμως θα δούμε στα παρακάτω κεφάλαια η είναι αρκετά αμφίβολο το κατά πόσο η Τουρκία είναι πραγματικά διατεθειμένη να προβεί στις απαραίτητες ενέργειες που θα την οδηγήσουν στην πλήρη ένταξη. Η ελληνική εξωτερική πολιτική έχει βασιστεί σε μεγάλο βαθμό σε φιλελεύθερες αντιλήψεις των διεθνών σχέσεων ωστόσο το νεοφιλελεύθερο θεωρητικό οικοδόμημα δεν έχει μπορέσει να μας προσφέρει ένα επαρκές επεξηγηματικό πλαίσιο για τις έως τώρα διαμορφωθείσες ευρωτουρκικές σχέσεις.

⁴⁰ Doyle, W. M. Summer, 1983. ‘Kant, Liberal Legacies, and Foreign Affairs’, *Philosophy and Public Affairs*, Vol. 12, No. 3. Σελ. 228.

⁴¹ Όπ. αν., Τζανέτος, Α. Γ. (Ιανουάριος 2007). Σελ 189.

⁴² Από την ομιλία του Γ.Α. Παπανδρέου στην προ ημερησίας διατάξεως συζήτηση στην Βουλή σε επίπεδο αρχηγών κομμάτων με θέμα “Εξωτερική Πολιτική”, 15.12.1999. Όπ. αν. Μαριάς, Α. Ε. (2005). Σελ 28.

2. Η αδυναμία του νεοφιλελευθερισμού να ερμηνεύσει την εξέλιξη των ευρωτουρκικών σχέσεων.

Βασικό μέλημα της ελληνικής διπλωματίας είναι να εκμεταλλευτεί το μεγάλο επίτευγμα της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης που δεν είναι άλλο από την διασφάλιση της ειρήνης στην Ευρώπη. Με κίνητρο τόσο την πολιτική βούληση να μην ξανά βιώσουν φαινόμενα όπως αυτό του Β΄ Παγκόσμιου Πολέμου, όσο και την οικονομική ανάπτυξη, οι ευρωπαίοι κατάφεραν να καθιερώσουν σχέσεις συνεργασίας που τους εξασφάλισαν πως οποιαδήποτε διαφορά θα επιλύονταν με ειρηνικά μέσα. Ωστόσο η Αγκυρα, τουλάχιστον την πρώτη περίοδο των ευρωτουρκικών σχέσεων δεν έβλεπε την συμμετοχή της στους ευρωπαϊκούς θεσμούς από αυτό το πρίσμα.

Η Τουρκία από το 1959 είχε επιδιώξει την συμμετοχή της στις προσπάθειες ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Το κίνητρο όμως πίσω από αυτήν την ενέργεια δεν σχετίζονταν με την επίτευξη οικονομικών στοχεύσεων. Αντιθέτως οι πολιτικοί της χώρας ήρθαν σε ρήξη με τις δυνάμεις τις αγοράς. Επίσης δεν μπορούμε να ισχυριστούμε πως υιοθέτησαν μια φιλελεύθερη αντίληψη περί διεθνών σχέσεων που τους ώθησε να συμμετάσχουν στο ευρωπαϊκό οικοδόμημα καθώς κύριο μέλημα τους ήταν να μην περιθωριοποιηθούν από τις ενέργειες της Ελλάδος.

Η σύνδεση με την δεν ΕΟΚ δεν είχε την συναίνεση των πολιτικών και οικονομικών φορέων της χώρας.

Κατά την πρώτη περίοδο των Ευρώ-τουρκικών σχέσεων (που ξεκινά τον Ιούλιο του 1959 με την αίτηση που κατέθεσε η Τουρκία στην τότε Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα ΕΟΚ, για μία συμφωνία σύνδεσης) και μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 80 (όπου ξεκινάει η φιλελευθεροποίηση και το άνοιγμα στις διεθνείς αγορές της τουρκικής οικονομίας) η Τουρκία δεν ήταν έτοιμη να αναπτύξει μια στενή οικονομική σχέση με τις υπόλοιπες ευρωπαϊκές χώρες. Την προαναφερθείσα περίοδο, η τουρκική οικονομία αντιμετώπιζε μια σειρά αδυναμιών που καθιστούσαν την όποια προσπάθεια οικονομικής ολοκλήρωσης με την Ευρώπη αρκετά παρακινδυνευμένη. Στο εσωτερικό της Τουρκίας δεν υπήρχε, κυρίως για οικονομικούς λόγους, σύμπνοια απόψεων για την ορθότητα της απόφασης να συνδεθούν με την ΕΟΚ. Οι πολιτικοί

της Τουρκίας και οι εκπρόσωποι των ομάδων συμφερόντων είχαν διαφορετικές απόψεις σχετικά με την σύσφιξη των σχέσεων Τουρκίας-ΕΟΚ καθώς έθεταν διαφορετικές προτεραιότητες. Εφόσον λοιπόν, η επίτευξη οικονομικών στόχων δεν ήταν στις προτεραιότητες της τουρκικής πολιτικής ηγεσίας όταν υπέγραφαν το Πρωτόκολλο Σύνδεσης, το νεοφιλελεύθερο μοντέλο δεν μπορεί να μας δώσει μια επαρκή ερμηνεία της εξέλιξης των ευρωτουρκικών σχέσεων τουλάχιστον για αυτό το πρώτο στάδιο.

Η σύνδεση με την ΕΟΚ είχε μεν κάποια οικονομικά οφέλη, όπως ήταν μείωση της ανεργίας μέσω της αποστολής ανέργων στην Δύση⁴³, η ενθάρρυνση των τουρκικών εξαγωγών στις χώρες της ΕΟΚ⁴⁴ και η αποδοχή δανείων από την Ευρωπαϊκή Τράπεζα⁴⁵. Όμως το ο οικονομικό κόστος της σύνδεσης θα ήταν μεγαλύτερο λόγω των αδυναμιών της τουρκικής οικονομίας.

Η Τουρκική οικονομία τις πρώτες δυο δεκαετίες μετά τον Β Παγκόσμιο Πόλεμο δεν ήταν έτοιμη να αντιμετωπίσει τις προκλήσεις της συμμετοχής σε μία κοινή ευρωπαϊκή αγορά. Η κινητήρια δύναμη της οικονομίας ήταν η γεωργία⁴⁶. Η βιομηχανική παραγωγή ήταν αρκετά περιορισμένη. Παρά τις προσπάθειες για εκβιομηχάνιση, κατά την διάρκεια της δεκαετίας του 50, η βιομηχανική παραγωγή το 1961 συνείσφερε μόλις στο 16,1 % του Εθνικού Εγχώριου Προϊόντος (ΑΕΠ)⁴⁷. Η οικονομική κρίση που ξεκίνησε το 1954 με την μείωση της αγροτικής παραγωγής, προκάλεσε την πτώση των εξαγωγών, την αύξηση του εξωτερικού χρέους και προβλήματα στο ισοζύγιο πληρωμών. Για την αντιμετώπιση αυτής της δυσάρεστης κατάστασης η τουρκική κυβέρνηση εφάρμοσε μια προστατευτική πολιτική. Προσπάθησε επίσης να ελέγξει τις τιμές και να εφαρμόσει πολιτικές υποκατάστασης των εισαγόμενων προϊόντων⁴⁸. Το 1958, το εξωτερικό χρέος έφτασε τα 1.611 εκατομμύρια Δολάρια και ταυτόχρονα οι εξαγωγές κυμαίνονταν μόλις στα 345 εκατομμύρια Δολάρια⁴⁹. Για την βελτίωση της παλινάνω κατάστασης η ανάπτυξη μιας στοιχειώδους βιομηχανικής υποδομής κρίνόταν ως απαραίτητη προκειμένου να μειωθεί η εξάρτηση από την γεωργία και να επιτευχθεί η βελτίωση των ανισορροπιών

⁴³ Landau, M. J. 2004. *Exploring Ottoman and Turkish History*. Hurst. Σελ. 147-148.

⁴⁴ Πεσματζόγλου, Σ. 1993. *Ευρώπη-Τουρκία Ιδεολογία και Ρητορεία*. Εκδ. Θεμέλιο. Σελ. 24.

⁴⁵ Όπ. αν. Landau, M. J. (2004). Σελ. 147.

⁴⁶ Όπ. αν. Altunisik, B. M. και T. Olzen. (2005). Σελ 73.

⁴⁷ Νότης, Β. 2000. *Εκβιομηχάνιση και Οικονομική Ανάπτυξη στην Τουρκία*, Ίδρυμα Μεσογειακών Σπουδών. Σελ. 55.

⁴⁸ Όπ. αν. Altunisik, B. M. και T. Olzen. (2005). Σελ.73.

⁴⁹ Όπ. αν. Νότης, Β. (2000). Σελ. 55.

που παρουσιάζονταν μεταξύ εισαγωγών και εξαγωγών, η οποία κυρίως επηρεάζονταν από τα βιομηχανικά προϊόντα. Στην δεκαετία του 1960 το Λαϊκό Ρεπουμπλικανικό Κόμμα (CHP)⁵⁰ άρχισε να εφαρμόζει τα πενταετή αναπτυξιακά προγράμματα με πρόθεση να διευκολύνει την εκβιομηχάνιση της χώρας. Τα προγράμματα αυτά βασίστηκαν στον έντονο κρατικό παρεμβατισμό στην εγχώρια βιομηχανία που συνοδεύονταν με δασμολογικές πολιτικές που θα την προστάτευαν από τον εξωτερικό ανταγωνισμό⁵¹. Κάτι τέτοιο κρίθηκε απαραίτητο καθώς η εγχώρια παραγωγή ήταν ακόμα αδύνατη και δεν μπορούσε να ανταποκριθεί στον εξωτερικό ανταγωνισμό. Υπό αυτές τις συνθήκες η συμμετοχή στην κοινή αγορά θα έθετε την τουρκική βιομηχανία σε ένα ανταγωνιστικό και άρα καθόλου φιλικό περιβάλλον. Συνεπώς η αντίληψη πως η σύνδεση της Τουρκίας με την ΕΟΚ θα ήταν επικερδής για την πρώτη δεν ήταν η επικρατέστερη εντός της χώρας.

Εντούτοις ένας φιλελεύθερος θα μπορούσε να ισχυριστεί πως σε βάθος χρόνου οι αλλαγές που θα επέλθουν εξαιτίας της οικονομικής ολοκλήρωσης θα είναι αρκετά επωφελείς για την τουρκική οικονομία ξεπερνώντας το όποιο βραχυπρόθεσμο κόστος και πάνω σε αυτήν την βάση θα μπορούσε να αιτιολογηθεί η Τουρκική επιδίωξη για σύνδεση με την ΕΟΚ. Το επιχείρημα αυτό θα είχε κάποια αξία μόνο εφόσον οι κύριοι πολιτικοί δρώντες στην Τουρκία έβλεπαν την Τουρκική ένταξη από αυτήν την οπτική γωνία. Κάτι τέτοιο όμως δεν συνέβαινε καθώς στις τάξεις των τούρκων πολιτικών δεν υπήρχε συναίνεση γύρω από αυτό το ζήτημα.

Οι τούρκοι πολιτικοί ήταν διχασμένοι σχετικά με την σκοπιμότητα εμβάθυνσης των ευρωτουρκικών σχέσεων⁵². Παρά τα όποια οφέλη υπήρχε έντονη διχογνωμία για το αν θα μπορέσει η τουρκική οικονομία να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις ενός τέτοιου εγχειρήματος. Το CHP, παρά το γεγονός πως γενικά ήταν υπέρ του ευρωπαϊκού προσανατολισμού της Τουρκίας ταν ιδιαίτερα σκεπτικό αναφορικά με τα ενδεχόμενα οικονομικά οφέλη που θα είχε η ένταξη στην ΕΟΚ. Το γεγονός αυτό έγινε ιδιαίτερα εμφανές κατά την διαπραγμάτευση του Επιπρόσθετου Πρωτοκόλλου της Συμφωνίας Σύνδεσης το 1970. Σύμφωνα με τον Selim Ilkin, το CHP ήταν αντίθετο με την απάλειψη του οικονομικού προστατευτισμού επειδή τα τουρκικά προϊόντα δεν μπορούσαν να αντιμετωπίσουν τον εξωτερικό ανταγωνισμό⁵³. Για τον

⁵⁰ Τα αρχικά των κομμάτων είναι στην τουρκική γλώσσα.

⁵¹ Όπ. αν. Altunisik, B. M. και T. Olzen. (2005). Σελ.73.

⁵² Όπ. αν. Kazgan, G. (1993) Σελ 69.

⁵³ Πεσματζόγλου, Σ. 1993. *Ευρώπη-Τουρκία, Ιδεολογία και Ρητορεία*. Εκδ. Θεμέλιο. Σελ 118.

λόγο αυτό το CHP πρότεινε να μην προχωρήσει η εμβάθυνση των σχέσεων με την ΕΟΚ⁵⁴. Όμως και άλλα μικρότερα κόμματα προέβλεπαν αντιρρήσεις βασιζόμενες σε οικονομικές αιτιάσεις για την σκοπιμότητα σύνδεσης με την ΕΟΚ. Το Κόμμα της Εθνικιστικής Δράσης (MHP) στην δεκαετία του 70 υποστήριξε πως θα δημιουργηθεί μια σχέση οικονομικής εξάρτησης με την Ευρώπη που θα βλάψει την χώρα⁵⁵. Την ίδια περίοδο ο Necmettin Erbakan, ηγέτης του ισλαμικού κόμματος, με τίτλο Εθνικό Κόμμα Σωτηρίας (MSP), είχε εκφράσει τις ανησυχίες του για την συμμετοχή στην κοινή αγορά. Πίστευε πως η Τουρκία έχει μια αναπτυσσόμενη βιομηχανία που χρειάζεται υποστήριξη και όχι έκθεση στον ευρωπαϊκό ανταγωνισμό όπως προέβλεπε το Επιπρόσθετο Πρωτόκολλο⁵⁶. Θεωρούσε επίσης, πως η ισχυρή ευρωπαϊκή βιομηχανία θα κατέστρεφε την τουρκική και θα έβλαπτε και τις μεσαίες επιχειρήσεις. Την αντίθεσή τους εξέφραζαν και τα κόμματα της αριστεράς. Το Κόμμα των Εργατικών ήταν κατά μιας κοινής ευρωπαϊκής αγοράς⁵⁷. Μόνο το Δημοκρατικό Κόμμα (DP) και ο διάδοχός του το Κόμμα της Δικαιοσύνης (AP)⁵⁸, υποστήριξαν πως μακροπρόθεσμα το όλο εγχείρημα θα βοηθούσε στην οικονομική ανάπτυξη της χώρας⁵⁹. Πέραν όμως από τους πολιτικούς και η τουρκική κοινωνία ήταν διχασμένη σχετικά με την ορθότητα της απόφασης για ένταξη στην ΕΟΚ.

Οι τούρκοι επιχειρηματίες είχαν και αυτοί διαφορετικές απόψεις σχετικά με την ένταξη, ενώ οι απόψεις των εργατών ήταν γενικά αρνητικές. Οι διαφοροποιήσεις στις τάξεις των επιχειρηματιών σχετίζονταν με τις ικανότητες και τον προσανατολισμό των επιχειρήσεών τους. Οι ιδιοκτήτες μεγάλων εταιριών στην Κωνσταντινούπολη και την Σμύρνη που ήταν εξαρχής πιο εξωστρεφείς και δεν τους ανησυχούσε ο διεθνής ανταγωνισμός έβλεπαν θετικά την συμμετοχή στην ΕΟΚ διότι αυτό θα σήμαινε μεγαλύτερη πρόσβαση στις ξένες αγορές και λιγότερο κρατικό παρεμβατισμό⁶⁰. Σε αντίθεση, οι ιδιοκτήτες των μικρών παραγωγικών μονάδων, οι οποίοι κυρίως βασίζονταν στην εγχώρια αγορά, είχαν αντίθετη άποψη⁶¹. Το Βιομηχανικό

⁵⁴ Vardar, D. 2001. "Σχέσεις Τουρκίας, Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων-Ευρωπαϊκής Ένωσης στο Μύθος και Πραγματικότητα, Ανάλυση της Τουρκικής Εξωτερικής Πολιτικής. Ινφονόμον. Σελ. 306.

⁵⁵ Landau, M. J. 1980. "Politics, Economic and Religion: Turkey and the EEC", *Oriente Moderno*. Vol LX, No 1-6. Σελ.167.

⁵⁶ Όπ. αν. Πεσματζόγλου, Σ. (1993). Σελ 247.

⁵⁷ Όπ. αν. Landau, M. J. (1980). Σελ.151.

⁵⁸ Το AP διαδέχτηκε το DP μετά την διάλυσή του από το στρατό το 1960.

⁵⁹ Όπ. αν. Πεσματζόγλου, Σ. (1993). Σελ 140.

⁶⁰ Όπ. αν. Σελ 320.

⁶¹ Bianchi, R. 1984. *Interest Groups and Political Development in Turkey*. Princeton University Press. Σελ. 252-259.

Επιμελητήριο του Εσκισεχίρ, το οποίο υποστήριζε πως η συμμετοχή στην κοινή αγορά δεν συνάδει με την προσπάθεια εκβιομηχάνισης, αποτελεί μια ενδεικτική περίπτωση του πώς ένα περιφερειακό βιομηχανικό επιμελητήριο αντιλαμβανόταν το Πρωτόκολλο Σύνδεσης με την ΕΟΚ⁶². Επίσης οι Τούρκοι εργάτες δεν υποστήριζαν τις ενταξιακές προσπάθειες. Η Συνομοσπονδία των Επαναστατημένων Εργατικών Σωματίων της Τουρκίας (Disk) όπως και η πλειοψηφία των εργατικών σωματίων είχαν συμμαχήσει μια αντιευρωπαϊκή στάση κατά την δεκαετία του 60. Τα εργατικά σωματεία συνήθως εξέφραζαν την αντίθεσή τους στην ΕΟΚ επειδή φοβόντουσαν πως η μείωση του κρατικού παρεμβατισμού θα έβλαπτε τα συμφέροντα τους⁶³. Η μόνη εξαίρεση ήταν η Συνομοσπονδία των Τουρκικών Εμπορικών Ενώσεων (Turk-Is), η οποία είχε ειδική σχέση με την κυβέρνηση, και αρχικά τουλάχιστον, υποστήριζε το Πρωτόκολλο Σύνδεσης. Στην συνέχεια όμως η Turk-Is, άλλαξε την στάση της και έλαβε πιο επικριτική στάση έναντι της ΕΟΚ⁶⁴. Η έλλειψη μιας κοινής αντίληψης σχετικά με τις οικονομικές επιπτώσεις της ένταξης στην ΕΟΚ, σήμαινε πως δεν υπήρχε συναίνεση σχετικά με τις ενέργειες της τότε κυβέρνησης. Από τα παραπάνω συνάγεται το συμπέρασμα πως από οικονομικής απόψεως η συμμετοχή στις διαδικασίες ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης δεν ήταν επιθυμητή από όλους.

Σκοπός της Άγκυρας ήταν η επίτευξη πολιτικών και όχι οικονομικών στοχεύσεων.

Παρ όλες τις παραπάνω διαφωνίες, από φιλελεύθερη σκοπιά θα μπορούσε κάποιος να ισχυριστεί πως αυτή, που σε τελική ανάλυση, λαμβάνει τις αποφάσεις είναι η κυβέρνηση και αυτή ενδεχομένως να είχε ως στόχευση την μακροπρόθεσμη βελτίωση των δυνατοτήτων της τουρκικής οικονομίας. Οι διάφοροι, οικονομικοί φορείς εξέφραζαν τις διαφωνίες τους βασιζόμενοι στα οικονομικά συμφέροντα που εκπροσωπούσαν τα οποία ως ένα βαθμό επηρέαζαν και την ρητορική των κομμάτων. Ωστόσο^{4T} μια κυβέρνηση διαμορφώνει την πολιτική της με βάση την συνολική θεώρηση της οικονομίας, οπότε η απόφαση της υπογραφής του Πρωτοκόλλου

⁶² Όπ. αν. Σελ. 322.

⁶³ Όπ. αν. Σελ 332.

⁶⁴ Όπ. αν. Σελ 333.

Σύνδεσης θα μπορούσε να είχε βασιστεί σε μια συνολική εκτίμηση του κόστους και των ωφελειών που θα είχε η συμμετοχή στην κοινή αγορά. Τα στοιχεία όμως που υπάρχουν αποδεικνύουν πως ούτε οι τουρκικές κυβερνήσεις εκείνης της περιόδου δεν έλαβαν την απόφαση αυτή με οικονομικά κριτήρια.

Η απόφαση για την υποβολή αίτησης στην ΕΟΚ δεν βασίστηκε σε μια εκτίμηση της αναλογίας του οικονομικού κόστους και οφέλους. Στις 30 Ιουλίου του 1959, σε μία συνάντηση του Υπουργικού Συμβουλίου που είχε ως στόχο την διερεύνηση της προοπτικής που είχε η τουρκική υποψηφιότητα, κάποιοι υπουργοί είχαν εκφράσει τις έντονες ανησυχίες τους για τις πιθανές αρνητικές επιπτώσεις στο ισοζύγιο πληρωμών, στην βιομηχανία και γενικά στην τουρκική οικονομία. Για αυτούς τους λόγους πρότειναν την αναβολή της κατάθεσης της αίτησης συμμετοχής στην ΕΟΚ⁶⁵. Όπως όμως παρατηρεί ο Saban H. Calis “οι οικονομικές επιπτώσεις (της συμμετοχής στην κοινή αγορά), συνειδητά ή ασυνείδητα παραποιήθηκαν με σκοπό να ενισχύσουν τα επιχειρήματα υπέρ της ένταξης η οποία είχε κυρίως πολιτικές στοχεύσεις. Με άλλα λόγια τα οικονομικά επιχειρήματα υπέρ της ένταξης ήταν, ως ένα βαθμό δημιούργημα των διαμορφωτών πολιτικής, της περιόδου που ακολούθησε μετά την κατάθεση της αίτησης”⁶⁶. Παρά το γεγονός ότι η αίτηση στην ΕΟΚ δεν ήταν αντίθετη της οικονομικής πολιτικής της κυβέρνησης καθώς το DP ήταν ένα κόμμα με φιλελεύθερο προσανατολισμό⁶⁷, οι οικονομικοί υπολογισμοί δεν έπαιξαν κανένα σημαντικό ρόλο. Το ίδιο μπορεί να υποστηριχθεί και για την απόφαση της τουρκικής κυβέρνησης, μερικά χρόνια αργότερα για την υπογραφή του Επιπρόσθετου Πρωτοκόλλου.

Η υπογραφή του Επιπρόσθετου Πρωτοκόλλου, το καλοκαίρι του 1970, δεν σχετίζονταν με την επιδίωξη οικονομικών στοχεύσεων. Στο εσωτερικό της κυβέρνησης είχαν ακουστεί πολλές διαφωνίες κατά την διάρκεια των διαπραγματεύσεων. Ο Κρατικός Οργανισμός Σχεδιασμού (ΚΟΣ), που ήταν υπεύθυνος για την κατάρτιση ενός αναπτυξιακού σχεδίου που θα αντιμετώπιζε σε μακροπρόθεσμη βάση τα προβλήματα της τουρκικής οικονομίας, ήταν αντίθετος με την υπογραφή του Επιπρόσθετου Πρωτοκόλλου. Σύμφωνα με τον οργανισμό αυτό η

⁶⁵ Όπ. αν.

⁶⁶ Όπ. αν. Σελ 83.

⁶⁷ Zurcher, J. E. 1993. *Turkey, A Modern History*. I. B. Tauris and Co Ltd Publishers. Σελ. 235. Για το ίδιο θέμα δεξ επίσης: Ahmad, F. 1993. *The making of modern Turkey*. Routledge. Σελ. 107. Και Sariday, Y. A. 1991. “The Democratic Party, 1946-1960”, στο Metin Heper, Jacob M. Landau, *Political Parties and Democracy in Turkey*. I. B. Tauris and Co Ltd Publishers Σελ. 122-125.

εγχώρια βιομηχανία δεν θα μπορέσει να ανταπεξέλθει σε μια ανοιχτή οικονομία καθώς δεν διέθετε το απαιτούμενο επίπεδο ανάπτυξης. Ο ΚΟΣ ζήτησε, λοιπόν, από την κυβέρνηση να καθυστερήσει την υπογραφή του Πρωτοκόλλου μέχρι οι τουρκικές βιομηχανίες να μπορέσουν να αυξήσουν την ποιότητα παραγωγής τους στα επίπεδα των ευρωπαϊκών⁶⁸. Ο Υπουργός Βιομηχανίας είχε υποστηρίξει τις προτάσεις του ΚΟΣ και είχε ταχθεί ενάντια στην υπογραφή του πρωτοκόλλου. Όμως ο Υπουργός των Εξωτερικών επέμενε πως οι σχέσεις με την ΕΟΚ έπρεπε να γίνουν πιο στενές για πολιτικούς λόγους και απέρριψε τις ενστάσεις του ΚΟΣ⁶⁹.

Οι παραπάνω περιπτώσεις αποκαλύπτουν πως οι διαμορφωτές πολιτικής στην Άγκυρα είχαν πολιτικές και όχι οικονομικές στοχεύσεις στα πρώτα χρόνια της σύνδεσης με τους ευρωπαϊκούς θεσμούς. Από δηλώσεις των τούρκων πολιτικών γίνεται φανερό πως ο κύριος λόγος πίσω από την τουρκική αίτηση βρίσκεται η αίτηση της Ελλάδος⁷⁰. Ο πρωθυπουργός Menderes απαντώντας, στο Συμβούλιο Υπουργών, στις ενστάσεις που ακούστηκαν εναντίον της ένταξης, πως η Τουρκία δεν μπορεί να παραμείνει ένας απλός θεατής των ελληνικών κινήσεων. Ο Υπουργός Εξωτερικών προέβαλε ακριβώς το ίδιο επιχείρημα⁷¹. Είναι δε χαρακτηριστικό πως η Άγκυρα έκανε αίτηση στην ΕΟΚ ακριβώς δύο εβδομάδες μετά την Ελληνική αίτηση ΕΕC⁷². Όπως ο Mehmet Ali Birand έχει παρατηρήσει, εάν η Ελλάδα δεν είχε κάνει αίτηση, η Τουρκία θα ήταν πολύ σκεπτική στο ενδεχόμενο να ενταχθεί στην ΕΟΚ⁷³.

Η Τουρκία λοιπόν, δεν λειτούργησε ως ένας ορθολογικός δρών που επιθυμεί να μεγιστοποιήσει τα οικονομικά της οφέλη μέσω της συνεργασίας. Αυτό βέβαια δεν σημαίνει πως λειτούργησαν ανορθολογικά. Αντιθέτως σημαίνει πως στα πλαίσια της αντίληψης των διεθνών σχέσεων ως παιχνίδι μηδενικού αθροίσματος, είχε άλλες προτεραιότητες. Καθώς το ζητούμενο για τους τούρκους δεν ήταν να ενισχύσουν την οικονομία τους αλλά πως δεν θα μείνουν ουραγοί στο παιχνίδι του ανταγωνισμού με

⁶⁸ Όπ. αν. Πεςματζόγλου, Σ. (1993). Σελ. 30.

⁶⁹ Όπ. αν.

⁷⁰ Calis, H. S. 2004. "Formative Years: A Key for Understanding Turkey's Membership Policy towards the EU", *Perceptions*. Autumn Σελ. 80. Βλέπε επίσης, Νταβούτογλου, Α. 2010. *Το Στρατηγικό Βάθος, Η Διεθνής Θέση της Τουρκίας*. Εκδ. Ποιότητα 'Β Έκδοση, Σελ 127. Vardar, D. 2001. "Σχέσεις Τουρκίας, Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων-Ευρωπαϊκής Ένωσης" στο *Μύθος και Πραγματικότητα, Ανάλυση της Τουρκικής Εξωτερικής Πολιτικής*. Infoonomon. Σελ. 303, και Όπ. αν. Πεςματζόγλου, Σ. (1993). Σελ. 23.

⁷¹ Όπ. αν. Calis, H. S. (2004). Σελ. 81.

⁷² Η Ελλάδα έκανε αίτηση στις 15 Ιουλίου του 1959 και η Τουρκία στις 31 Ιουλίου του 1959.

⁷³ Birand, A. M. February 1978. "Turkey and the European Community" στο *The World Today*. Σελ 52.

την Ελλάδα, οπότε μια νεοφιλελεύθερη προσέγγιση δεν μπορεί να συμβάλει στην κατανόηση του της επιθυμίας της Άγκυρας να συσφίξει τις σχέσεις της με την ΕΟΚ.

3.Η ανάκαμψη της Τουρκίας.

Η Τουρκία τα τελευταία δέκα χρόνια βιώνει μια σημαντική οικονομική μεγέθυνση η οποία σε συνδυασμό με την γενικότερη άνοδο της γεωπολιτικής της αξίας της επιτρέπει να ατενίζει το μέλλον με αισιοδοξία. Η πολύ κακή κατάσταση της τουρκικής οικονομίας, την δεκαετία του 90, που εκδηλώνονταν με μια σειρά από οικονομικές κρίσεις καθιστούσε επιτακτική την ανάγκη για μεταρρυθμίσεις. Η ένταξη στην ΕΕ δεν θα βοηθούσε απλώς στην αντιμετώπιση αυτών των κρίσεων αλλά θα συνέβαλε περαιτέρω στην οικονομική ανάπτυξη. Όπως επισημαίνει και ο Νότης Μαριιάς, στόχος της Άγκυρας είναι η μέσο της ένταξης της στην ΕΕ να μετατραπεί σε μία σύγχρονη περιφερική δύναμη καθώς η συμμετοχή της στην Ένωση καθίσταται αναγκαία προϋπόθεση για την αντιμετώπιση των προκλήσεων της παγκοσμιοποίησης⁷⁴. Πολλοί στη Ελλάδα τότε θεώρησαν πως η προοπτική της ένταξης θα ήταν αρκετά δελεαστική ώστε να πειστούν οι τούρκοι να κάνουν υποχωρήσεις στα διμερή ζητήματα. Όμως σε σχέση με τις αρχές της προηγούμενης δεκαετίας οι συνθήκες έχουν αλλάξει δραματικά. Η Τουρκία δεν χρειάζεται πλέον απεγνωσμένα μια σανίδα σωτηρίας. Αποτελεί έναν ισχυρό περιφερειακό παίχτη που δεν έχει ανάγκη την ΕΕ για την επιβίωσή του. Οπότε είναι λάθος η αντίληψη πως η Τουρκία θα είναι πρόθυμη να κάνει σοβαρές υποχωρήσεις σε σημαντικά για αυτήν ζητήματα, προκειμένου να αποκτήσει μια θέση εντός της ΕΕ.

Η βελτίωση της οικονομίας της και η άνοδος της γεωπολιτικής της αξίας έχουν αυξήσει και την διαπραγματευτική δυνατότητα της Άγκυρας. Η Τουρκία δεν δέχεται παθητικά τις απαιτήσεις των Βρυξελλών αλλά απαιτεί την συνδιαμόρφωση των όρων της ένταξης. Αυτό έχει επιπτώσεις και στην επιδίωξη της Ελλάδας να επιλύσει τα ελληνοτουρκικά μέσο της εμπλοκής της ΕΕ. Οι ευρωπαίοι οι όποιοι βλέπουν έναν δυναμικό παίχτη, που πολλές φορές έχει την ενερ ό υποστήριξη των αμερικάνων, δεν είναι διατεθειμένοι να εμπλακούν στην ελληνοτουρκική διένεξη. Τα ισχυρά οικονομικά συμφέροντα που τους συνδέουν με την Άγκυρα μεγαλώνουν αυτή τους την απροθυμία.

⁷⁴ Όπ. αν. Μαριιάς, Α. Ε. (2005). Σελ 28.

Η οικονομική και γεωπολιτική ανάκαμψη της Τουρκίας.

Η Τουρκία τα τελευταία χρόνια παρουσιάζει μια αξιόλογη οικονομική ανάκαμψη. Ανάμεσα στο 2002 με 2007 η ετήσια οικονομική ανάπτυξη ανήλθε κατά μέσο όρο στο 7.5% του ΑΕΠ. Η οικονομία της Τουρκίας έχει γίνει η πέμπτη μεγαλύτερη στην Ευρώπη και μια από τις είκοσι μεγαλύτερες στον κόσμο. Το κατά κεφαλήν εισόδημα έχει τριπλασιαστεί σε σχέση με το 2000. Ο πληθωρισμός που το 2001 ήταν 53,9% το 2009 έπεσε στο 6,3%⁷⁵ ενώ μείωση παρουσίασε και το δημοσιονομικό έλλειμμα. Η πτώση του πληθωρισμού σε συνδυασμό με τα χαμηλά επιτόκια έδωσαν ώθηση στην εγχώρια κατανάλωση που σε συνδυασμό με ένα μεγάλο πρόγραμμα ιδιωτικοποιήσεων προσέκλιναν ξένα κεφάλαια⁷⁶. Τα κεφάλαια που συνέρευσαν από το εξωτερικό άλλαξαν την φύση της τουρκικής οικονομίας. Η τουρκική οικονομία δεν βασίζεται πλέον στην αγροτική παραγωγή. Πάνω από το 90% των εξαγωγών της αφορά βιομηχανικά προϊόντα⁷⁷.

Αυτή η οικονομική ανάκαμψη οφείλεται στο πρόγραμμα μεταρρυθμίσεων και δανειοδότησης που επιμελήθηκε το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο και η Παγκόσμια Τράπεζα σε συνδυασμό με τις αλλαγές που απαίτησε η ΕΕ στα πλαίσια της ενταξιακής διαδικασίας. Τα παραπάνω προγράμματα προέβλεπαν βαθιές δομικές αλλαγές στο τραπεζικό σύστημα, στο επιχειρηματικό περιβάλλον, στην εκπαίδευση και την ενέργεια. Ενώ προβλέπονταν και η εφαρμογή ενός προγράμματος ιδιωτικοποιήσεων.

Στην χώρα πλέον υφίσταται μια λειτουργική οικονομία της αγοράς που μπορεί να ανταπεξέλθει με τις δυνάμεις της παγκοσμιοποίησης. Ενδεικτικό είναι πως η Τουρκία κατάφερε να ξεπεράσει σχετικά γρήγορα τις αρνητικές επιπτώσεις από την παγκόσμια οικονομική κρίση. Η Μακροοικονομική σταθερότητα διατηρήθηκε. Από το δεύτερο

⁷⁵EUROSTAT.

<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&language=en&pcode=tsieb060&tableSelection=1&footnotes=yes&labeling=labels&plugin=1>. 14/7/2010

⁷⁶Gordon, H. P. και O. Taspinar. 2008. *Winning Turkey, How America, Europe, and Turkey Can Revive a Fading Partnership*. Washington D.C.: Brookings Institution Press. Σελ21.

⁷⁷International Strategic Research Organization. <http://www.usak.org.tr/EN/myazdir.asp?id=1239> (16/6/2010).

δε εξάμηνο του 2009 η οικονομία ξαναμπαίνει σε αναπτυξιακή τροχιά ενώ το 2010 η EUROSTAT εκτίμα πως η οικονομική ανάπτυξη θα φτάσει στο 4,7 % του ΑΕΠ⁷⁸.

Η Τουρκία έχει πλέον μια εξωστρεφής οικονομία με έντονη εξαγωγική δραστηριότητα. Η αξία των εξαγωγών της ανήλθε στο 48% του ΑΕΠ το 2008. Από το 2003 οι εξαγωγές σχεδόν τριπλασιάστηκαν φτάνοντας το 2008 τα 334 δισεκατομμύρια δολάρια⁷⁹. Περίπου οι μισές από αυτές απευθύνονται σε χώρες τις ΕΕ⁸⁰. Ωστόσο τα τελευταία χρόνια έχει ελαφρώς μειώσει την οικονομική της εξάρτηση από την ΕΕ⁸¹. Η Άγκυρα έχει καταβάλει ιδιαίτερες προσπάθειες να αυξήσει τις εμπορικές συναλλαγές της με τους νότιους και ανατολικούς γείτονες της. Το 2008 κατάφερε να αυξήσει κατά 48% τις εξαγωγές της και κατά 25% τις εισαγωγές της από τις χώρες αυτές⁸². Οι τουρκικές εξαγωγές στην περιοχή του Ιρακινού Κουρδισταν ανήλθαν στα 8 δισεκατομμύρια δολάρια το 2007 ενώ τα επιχειρηματικά προγράμματα που συμμετέχουν τουρκικές εταιρίες στην περιοχή αναμένεται να αγγίξουν τα 10-15 δισεκατομμύρια δολάρια το 2010⁸³. Επίσης το διμερές εμπόριο μεταξύ Ιράν και Τουρκίας έχει πενταπλασιαστεί σε σχέση με το 2002. Οι εξαγωγές σε Αίγυπτο, Λιβύη και Συρία αυξήθηκαν κατά 100%, 67% και 22% αντίστοιχα, τα τελευταία χρόνια⁸⁴. Όπως τονίζεται στο Turkey 2009 Progress Report της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, αυτή η ευελιξία των τουρκικών εξαγωγών βοήθησε στην αντιμετώπιση των συνεπειών της κρίσης.

Η Τουρκία έχει καταφέρει να αναδυθεί σ' έναν από τους σημαντικότερους ενεργειακούς κόμβους της περιοχής. Με το άνοιγμα του αγωγού Μπακού-Τσεϊχάν, το Μάιο του 2005, πάνω από ένα εκατομμύριο βαρέλια πετρελαίου την ημέρα, μεταφέρονται μέσω του τουρκικού εδάφους από το Αζερμπαϊτζάν στην Μεσόγειο.

⁷⁸EUROSTAT.

<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=tsieb020>, 14/7/2010

⁷⁹ Οι εμπορικές συναλλαγές με την Ελλάδα αν και τριπλασιάστηκαν από το 2000 παραμένουν σε αρκετά χαμηλά επίπεδα (3 δισεκατομμύρια δολάρια για το 2007) Παπαδόπουλος, Κ. 2009.

“Ελληνοτουρκικές Οικονομικές Σχέσεις: Εγγυητής ομαλότητας ή όμηρος εξελίξεων;” στο Φραγκάκης Νίκος, *Τουρκία, Ευρώπη, Μεσόγειος, Η Τουρκία ανάμεσα στην ευρωπαϊκή προοπτική και την εσωτερική αποσταθεροποίηση*. ΕΚΕΜΕ. Αθήνα: Εκδ. Αντ. Ν. Σάκουλα. Σελ 37-42.

⁸⁰ Turkey 2009 Progress Report accompanying the Communication From The Commission To The European Parliament and The Council, Enlargement Strategy and Main Challenges 2009-2010. Σελ 5.

⁸¹ Όπ. αν. Σελ 5.

⁸² Όπ. αν.

⁸³ Fuller, E. G. 2008. *The New Turkish Republic, Turkey as a Pivotal State in the Muslim World*. Εκδ. United States Institute of Peace. Σελ103.

⁸⁴ Hyrriet Daily News 9/3/2010. *Neighbors help boost level of Turkey's Exports*.

Με την κατασκευή του αγωγού Nabucco δημιουργείτε μια νέα δίοδος μεταφοράς φυσικού αερίου προς τις αγορές της Ευρώπης που παρακάμπτει το Ρωσικό έδαφος σπάζοντας έτσι το μονοπώλιο που απολάμβανε η Μόσχα στην προμήθεια των ευρωπαϊκών αγορών. Τον Αύγουστο του 2009 η Τουρκία υπέγραψε με την Ρωσία μια σειρά ενεργειακών συμφωνιών που μεταξύ άλλων περιλάμβαναν την χρήση των τουρκικών χωρικών υδάτων για την κατασκευή από την Gazprom του South Stream ενός αγωγού φυσικού αερίου που θα προμηθεύει την νότια και ανατολική Ευρώπη με ρωσικό φυσικό αέριο. Παρόμοιες συμφωνίες έχει επίσης υπογράψει με το Ιράν (ύψους 3.5 δισεκατομμυρίων δολαρίων) καθώς και με την κουρδική διοίκηση του Βορείου Ιράκ. Εφόσον λοιπόν τα τελευταία χρόνια η ενεργειακή ασφάλεια αναδεικνύεται ως μείζον ζήτημα για την ΕΕ, η σπουδαιότητα της Τουρκίας για τους ευρωπαίους αναβαθμίζεται.

Εντυπωσιακή είναι και η άνοδος της τουρκικής αμυντικής βιομηχανίας. Οι τουρκικές αμυντικές βιομηχανίες με την υποστήριξη των τουρκικών κρατικών φορέων έχουν αναπτύξει μια σειρά ερευνητικών προγραμμάτων, τόσο αυτόνομων όσο και σε συνεργασία με βιομηχανίες και ερευνητικά ιδρύματα του εξωτερικού. Το αποτέλεσμα είναι η αξιόλογη αύξηση της παραγωγικότητας και των εξαγωγών που αναμένετε να φτάσουν στο ύψος του ενός δισεκατομμυρίου δολαρίων το 2011⁸⁵. Σκοπός της Τουρκίας είναι η ανάπτυξη μιας αμυντικής βιομηχανίας που θα μπορεί να καλύψει το μεγαλύτερο ποσοστό των τουρκικών αναγκών σε πολεμικό υλικό⁸⁶, σε προσιτές τιμές, ενώ παράλληλα θα ενισχύεται η απασχόληση και γενικότερα η παραγωγικότητα της τουρκικής οικονομίας⁸⁷. Το σημαντικότερο όμως είναι πως η χώρα αποδεσμεύεται από τους προμηθευτές του εξωτερικού με ότι αυτό σημαίνει για την ικανότητα της να αναπτύσσει μια αυτόνομη πολιτική προβολής στρατιωτικής ισχύος χωρίς να εξαρτάτε από έξωθεν πολιτικές αγκυλώσεις. Το γεγονός αυτό σε συνδυασμό με την εκπόνηση μιας σειράς προγραμμάτων συμπαραγωγής με χώρες τις

⁸⁵ Engisou, U. 14.9.2009. "Turkey eyes defense exports worth 1\$ billin by 2011" στο Hurriyet Daily News.

⁸⁶ Ο στόχος είναι η τουρκική πολεμική βιομηχανία να μπορεί να καλύψει πάνω από το 50% των τουρκικών αναγκών μέχρι το 2020.

⁸⁷ Η παραγωγή οπλικών συστημάτων μπορεί να έχει θετικά αποτελέσματα για την βιομηχανική παραγωγή γενικότερα καθώς η τεχνολογία και τεχνογνωσία που αναπτύσσεται διαχέεται σε πολλούς κλάδους της βιομηχανίας.

Ασίας όπως η Κίνα και η Νότιος Κορέα, έχουν μειώσει την εξάρτηση της χώρας από τους δυτικούς προμηθευτές⁸⁸.

Οι οικονομικές της δυνατότητες, της επιτρέπουν να εκπονήσει ένα μεγάλο εξοπλιστικό πρόγραμμα που θα αναβαθμίσει αρκετά την μαχητική ικανότητα των ΤΕΔ και θα ανατρέψει σε την ισορροπία ισχύος στην περιοχή. Η Τουρκία η οποία ούτως η άλλως διαθέτει τον δεύτερο μεγαλύτερο στρατό του ΝΑΤΟ έχει προγραμματίσει ένα αρκετά μεγάλο εξοπλιστικό πρόγραμμα για τα επόμενα 5 χρόνια της τάξεως των 20 δισεκατομμυρίων δολαρίων⁸⁹. Η ανάκαμψη της τουρκικής οικονομίας της επιτρέπει να συνεχίσει με αυξητικές μάλιστα τάσεις, τα εξοπλιστικά της προγράμματα τα οποία είχαν περιοριστεί για μια περίοδο λίγων ετών μετά τις οικονομικές κρίσεις του 1999 και 2001. Ιδιαίτερη έμφαση δίνετε στον εκσυγχρονισμό του στρατού ξηράς⁹⁰, την ανανέωση του στόλου των μαχητικών αεροσκαφών της πολεμικής αεροπορίας⁹¹, αλλά και την ναυπήγηση μεγάλου αριθμού νέων μονάδων του στόλου που θα ανεβάσουν κατακόρυφα την μαχητική αξία του τουρκικού ναυτικού και θα κάνουν αισθητή την παρουσία του στην ανατολική Μεσόγειο.

Η Τουρκία είναι ήδη πλέον μια περιφερική δύναμη που διαδραματίζει σημαίνοντα ρόλο στις εξελίξεις στην ευρύτερη περιοχή. Σαφώς η ενταξιακή της πορεία έπαιξε ρόλο σε αυτή την εξέλιξη. Τόσο η τελωνιακή ένωση όσο και οι μεταρρυθμίσεις που προέτρεψαν οι ευρωπαίοι την Τουρκία να εφαρμόσει βοήθησαν την τουρκική οικονομία. Επίσης ο ευρωπαϊκός προσανατολισμός της Γείτονος συνέβαλε στο να ανακτήσει η χώρα την εμπιστοσύνη των ξένων επενδυτών. Το γεγονός όμως είναι ότι πλέον η Τουρκία δεν έχει την ανάγκη να γίνει πλήρες μέλος για να πετύχει τους στόχους της. Έχει ήδη ξεφύγει από την δυσμενή οικονομική κατάσταση που βρισκόταν. Άλλωστε ακόμα και εάν δεν ολοκληρώσει τις ενταξιακές διαπραγματεύσεις αυτό δεν σημαίνει πως θα βγει από την Τελωνιακή Ένωση ή πως θα διαταραχθούν οι οικονομικές τις σχέσεις με τους ευρωπαίους.

⁸⁸ Βέβαια λόγω της τεχνολογικής υπεροχής των δυτικών και κυρίως των αμερικανικών εξοπλισμών, κυρίως στους τομείς της αεροναυπηγικής, της συλλογής πληροφοριών κ.α., είναι πολύ δύσκολη η εξάλειψη αυτής της εξάρτησης τουλάχιστον για το προσεχές μέλλον.

⁸⁹ *Hyrriet Daily News* 2/9/2010. *Turkey's defense costs up despite fewer foes.*

⁹⁰ Με την συμπαραγωγή νέων αρμάτων μάχης και αυτοκινούμενων πυροβόλων.

⁹¹ Αγορά 100 μαχητικών αεροσκαφών F-35 τελευταίας γενιάς.

Η αύξηση της διαπραγματευτικής ισχύος της Άγκυρας.

Η Ελλάδα μετά το Ελσίνκι πίστεψε πως έχει θεσπίσει ένας μηχανισμός παρακολούθησης της προσαρμογής της Τουρκίας ο οποίος αφορούσε και τις προσπάθειες που έπρεπε να καταβάλει η Άγκυρα για την βελτίωση των ελληνοτουρκικών σχέσεων. Όμως στην καλύτερη περίπτωση αυτό που ουσιαστικά θεσπίστηκε σχετικά με τα ελληνοτουρκικά, ήταν ένας ανοιχτός δίαυλος διαπραγμάτευσης μεταξύ της Ένωσης και της Άγκυρας. Η πορεία όμως αυτής της διαπραγμάτευσης δεν είναι άσχετη με τις διεργασίες που λαμβάνουν χώρα εντός της Ένωσης. Ισχυροί παίκτες, όπως η Γαλλία η Γερμανία και η Μεγάλη Βρετανία, επιδιώκουν να επηρεάσουν τις θέσεις της ΕΕ έναντι της Τουρκίας⁹². Συνεπώς η ελληνική εξωτερική πολιτική έπρεπε να λαμβάνει υπ όψιν της πως εντός της ΕΕ υπάρχουν τόσο διαφορετικές απόψεις όσο και διαφορετικά συμφέροντα γύρω από το ζήτημα της τουρκικής προσχώρησης.

Πολλές ευρωπαϊκές χώρες που βλέπουν την γεωπολιτική αξία της Τουρκίας να μεγαλώνει παρουσιάζονται ολοένα και πιο απρόθυμες να χρησιμοποιήσουν τις ενταξιακή διαδικασία για να πιέσουν την Άγκυρα να κάνει υποχωρήσεις στα ελληνοτουρκικά καθώς δεν επιθυμούν να διαταράξουν τις διμερείς του σχέσεις⁹³. Δεν πρέπει να ξεχνάμε πως η Τουρκία είναι ο έβδομος μεγαλύτερος εμπορικός εταίρος της ΕΕ⁹⁴. Πρέπει επίσης να ληφθεί υπόψη πως η Τουρκία ως μέλος του NATO, με ιδιαίτερη γεωπολιτική βαρύτητα τόσο για τις ΗΠΑ όσο και για την Συμμαχία γενικότερα, έχει αυξημένη διαπραγματευτική ικανότητα για ζητήματα ασφάλειας ακόμα και εντός της ΕΕ⁹⁵. Οπότε οι παρεμβάσεις των ευρωπαίων υπέρ των ελληνικών θέσεων δεν πρέπει να θεωρούνται δεδομένες.

Το γεγονός αυτό σημαίνει πως οι Βρυξέλες δεν θα είναι πάντα πρόθυμες να ασκήσουν το μέγιστο της επιρροής για την τήρηση των δεσμεύσεων από πλευράς της

⁹² Κοτζιάς, Ν. 2010. *Η Εξωτερική Πολιτική της Ελ. άδος στον 21^ο αιώνα*. Εκδ. Καστανιώτη. Σελ 253

⁹³ Όπ. αν. Κοτζιάς, Ν. (2010). Σελ 273.

⁹⁴ Turkey 2009 Progress Report *accompanying the Communication From The Commission To The European Parliament and The Council, Enlargement Strategy and Main Challenges 2009-2010*. Σελ 5.

⁹⁵ Λόγο της στενής εξάρτησης της Ευρώπης από τις υποδομές του NATO και την σύνδεση με τους αμυντικούς του μηχανισμούς, η Τουρκία έχει την δυνατότητα να παρέμβει στις διαδικασίες στρατιωτικής σχεδίασης της ΕΕ ματαιώνοντας μια άσκηση που βρίσκεται κοντά στην τουρκική επικράτεια, εφόσον κρίνει πως συντρέχουν λόγοι εθνικής ασφαλείας. Η «Συμφωνία των Βρυξελλών» για την αμυντική συνεργασία NATO-ΕΕ, το 2002 προέβλεπε μια τέτοια δυνατότητα. Η Αθήνα πίστευε να συναινέσει ύστερα από πιέσεις της Ουάσινγκτον και του Λονδίνου. Όπ. αν., Τζανέτος, Λ. Γ. (Ιανουάριος 2007). Σελ 226.

Άγκυρας σχετικά με την επίλυση των ελληνοτουρκικών. Η Ελλάδα είναι υποχρεωμένη να πρωτοστατεί σε κάθε διαπραγμάτευση συμβαίνει εντός της ΕΕ πριν η τελευταία διαμορφώσει την πολιτικής της και ειδικά στις περιπτώσεις που η Τουρκία αρνείται να συμμορφωθεί με τις υποχρεώσεις που έχει αναλάβει στο Ελσίνκι. Αλλάστε αυτό που ουσιαστικά είχε πετύχει η Ελληνική πλευρά ήταν κάποιες αμφιλεγόμενες διατυπώσεις στα επίσημα κείμενα της ΕΕ οι οποίες υπόκεινται σε διαφορετικές ερμηνείες ανάλογα με τα συμφέροντα των ενδιαφερομένων και οι οποίες ούτε με σαφήνεια υπέρ των Ελληνικών θέσεων ήταν αλλά ούτε και δεσμευτικό χαρακτήρα είχαν⁹⁶. Ενδεικτικό είναι πως η Τουρκία ποτέ δεν θεώρησε πως το κείμενο Συμπερασμάτων του Ελσίνκι την υποχρέωνε να διευθετήσει τις ελληνοτουρκικές διαφορές μέχρι το Δεκέμβριο του 2004⁹⁷. Εφόσον λοιπόν η απόφαση του Ελσίνκι έδινε την δυνατότητα της συνολικής επανεξέτασης της κατάστασης τον Δεκέμβριο του 2004 αφήνοντας ανοικτά όλα τα ενδεχόμενα η διαπραγματευτική στάση της κάθε πλευράς θα ήταν καθοριστική για την εξέλιξη των ευρωτουρκικών σχέσεων. Οι ΗΠΑ πίεσαν αρκετά προκειμένου να εξασφαλίσουν πως το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο δε θα θέσει προσκόμματα στην έναρξη της ενταξιακής διαπραγμάτευσης⁹⁸. Η Γαλλία και η Γερμανία που δεν επιθυμούσαν μια περεταίρω επιβάρυνση των σχέσεων τους με τις ΗΠΑ, που λόγω της στάσης τους στον πόλεμο στο Ιράκ ήταν ήδη βεβαρημένες, υποστήριξαν αυτή την επιθυμία της Ουάσινγκτον⁹⁹. Η παρέμβαση των ευρωπαίων υπέρ της Τουρκίας αποτελούσε ουσιαστικά μια επιβράβευση των πρακτικών της Άγκυρας φέρνοντας τα εντελώς αντίθετα αποτελέσματα από αυτά που επιδίωκε η Αθήνα. Η ελληνική πλευρά σε αυτό το κρίσιμο στάδιο της προενταξιακής διαδικασίας¹⁰⁰, απέφυγε να θίξει επισήμως στα όργανα της ΕΕ την προκλητική συμπεριφορά της Τουρκίας στο Αιγαίο¹⁰¹. Με τον τρόπο αυτό η Αθήνα έρνούσε λανθασμένα μηνύματα στην Τουρκία ακυρώνοντας στην πράξη της λογική της εμπλοκής της Ένωσης στην ελληνοτουρκική διαμάχη.

⁹⁶ Όπ. αν. Τζανέτος, Λ. Γ. (Ιανουάριος 2007). Σελ 172.

⁹⁷ Όπ. αν. Σελ 181.

⁹⁸ Όπ. αν. Σελ 301.

⁹⁹ Όπ. αν., Σελ 383.

¹⁰⁰ Τότε θα κρίνονταν από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο εάν τηρούνται οι προϋποθέσεις έναρξης των ενταξιακών διαπραγματεύσεων.

¹⁰¹ Την περίοδο που είχε προηγηθεί υπήρξε αύξηση των παραβιάσεων του Εθνικού Εναέριου Χώρου και των παραβάσεων των κανόνων εναέριας κυκλοφορίας στο FIR Αθηνών από την Τουρκική Πολεμική Αεροπορία.

Η σημασία μιας ισχυρής Ελληνικής παρουσίας σε αυτή την διαδικασία, αυξάνεται και από το γεγονός πως από το 2004, με την ανοχή της ελληνικής κυβέρνησης, έχουν αρθεί οι χρονικοί περιορισμοί για την επίλυση των ελληνοτουρκικών που αποτελούσαν ένα μέτρο πίεσης προς την Άγκυρα αλλά και επηρέαζαν την στάση της Ένωσης. Μετά το 2004 γίνεται αποδεκτό από την ΕΕ πως η επίλυση των ελληνοτουρκικών μπορεί να μετατεθεί στο μέλλον με μόνη υποχρέωση της Τουρκίας να επιδεικνύει “καλή συμπεριφορά”¹⁰². Έτσι η έλλειψη χρονοδιαγράμματος καθιστά τον ευρωπαϊκό μηχανισμό έλεγχου της πορείας επίλυσης των ελληνοτουρκικών διαφορών που θεώρησε η Αθήνα, πως έχει διαμορφωθεί μετά το Ελσίνκι, ακόμα πιο χαλαρό.

Οι ευρωπαίοι δεν σταμάτησαν την ενταξιακή διαδικασία ούτε όταν η Άγκυρα το 2004 δήλωνε πως δεν αναγνωρίζει την Κυπριακή Δημοκρατία θίγοντας την ευρωπαϊκή έννομη τάξη και θέτοντας υπό αμφισβήτηση την διεθνή υπόσταση της ίδιας της ΕΕ. Τον Δεκέμβριος 2006 το Συμβούλιο αποφάσισε να μην τιμωρήσει αυστηρά την απροθυμία της Άγκυρας να εφαρμόσει στην Κύπρο τα όσα προβλέπονταν στο Πρόσθετο πρωτόκολλο της Συμφωνίας της Άγκυρας. Αντί λοιπόν, της διακοπής του συνόλου της διαπραγματεύσεως επέλεξαν απλώς να παγώσουν τα οκτώ κεφάλαια στα οποία η Τουρκία αρνήθηκε να τηρήσει τις δεσμεύσεις της, μέχρι η τελευταία να αλλάξει στάση. Έτσι η αναφορά στην ανάγκη εξομάλυνσης των σχέσεων με την Λευκωσία, που υπήρχε στο κείμενο για την εταιρική σχέση ΕΕ-Τουρκίας¹⁰³, που οι ίδιοι οι ευρωπαίοι είχαν αναγνωρίσει, δεν φάνηκε να επηρεάζει την απόφαση του Συμβουλίου.

Τα δεδομένα για την ελληνική πλευρά δεν φαίνονται να βελτιώνονται στο άμεσο μέλλον. Η διαπραγματευτική θέση της Ελλάδος επιδεινώνεται ακόμη περισσότερο λόγω της οικονομικής κρίσης που βιώνει η χώρα το τελευταίο χρονικό διάστημα. Η ολοένα και μεγαλύτερη εξάρτηση της Ελλάδας από την οικονομική υποστήριξη των Βρυξελλών και η γενικότερη μείωση του γεωπολιτικού της βάρους μειώνει την διαπραγματευτική ικανότητα της Αθήνας.

¹⁰² Όπ. αν. Σελ 268-269.

¹⁰³ Που παρουσίασε η Επιτροπή στις 9 Νοεμβρίου του 2005.

Η αναποτελεσματικότητα του μηχανισμού.

Οι πρακτικές που ακλούθησε μετά το Ελσίνκι, και εξακολουθεί να τηρεί έως τις μέρες μας, η Άγκυρα, αποδεικνύουν την αποτυχία εγκαθίδρυσης ενός αποτελεσματικού μηχανισμού που θα συνέδεε την πρόοδο των ενταξιακών διαπραγματεύσεων με την μείωση της έντασης στο Αιγαίο. Παρά τις επανειλημμένες λεκτικές επιθέσεις φιλίας από την πολιτική ηγεσία της Τουρκίας, που ενίοτε συνοδεύονται από διάφορα πυροτεχνήματα περί αμοιβαίας μείωσης των εξοπλισμών¹⁰⁴, η Τουρκία συνεχίζει τις προκλητικές τις ενέργειες στο Αιγαίο. Η τουρκική πολεμική αεροπορία εξακολουθεί να παραβιάζει τον ελληνικό εναέριο χώρο των 10ν.μ. κάνοντας μάλιστα υπερπτήσεις πάνω Ελληνικά νησιά. Σε σχεδόν καθημερινή βάση έχουμε παραβιάσεις των κανόνων εναέριας κυκλοφορίας με την είσοδο ακόμα και οπλισμένων τουρκικών αεροσκαφών στην Περιοχή Πληροφόρησης Πτήσης (F.I.R.) Αθηνών, αμφισβητώντας έμπρακτα το εύρος του. Δεν είναι δε λίγες οι περιπτώσεις παρενόχλησης ελληνικών πολεμικών και πολιτικών αεροσκαφών από τουρκικά πολεμικά αεροσκάφη¹⁰⁵. Τον τελευταίο χρονικό διάστημα, στην τροχιά του προκλήσεων έχει μπει και το τουρκικό πολεμικό ναυτικό με την παραβίαση των ελληνικών χωρικών υδάτων από μονάδες του στόλου¹⁰⁶. Επίσης η Άγκυρα με συνεχείς επίσημες ανακοινώσεις, μελέτες και υπομνήματα που στέλνει στην ΕΕ και σε άλλους οργανισμούς εξακολουθεί να αμφισβητεί την ελληνική κυριαρχία στο Αιγαίο κάνοντας λόγο για την ύπαρξη “γκρίζων ζωνών”¹⁰⁷.

Όσον αφορά δε το κυπριακό η συμπεριφορά της Άγκυρας υπήρξε άκρος προκλητική καθώς όχι μόνο αρνείται να δεχτεί σύνδεση της προσχώρησης της στην Ένωση με την επίλυση του Κυπριακού¹⁰⁸ αλλά έχει φτάσει στο σημείο να δηλώσει πως δεν αναγνωρίζει την Κυπριακή Δημοκρατία ένα κράτος-μέλος της Ένωσης. Η τουρκική κυβέρνηση προβάλλει εμπόδια στο άνοιγμα των τουρκικών υμανίων και αεροδρόμιων σε πλοία και αεροπλάνα προερχόμενα από την Κυπριακή Δημοκρατία,

¹⁰⁴ Κάτι που βέβαια δεν ισχύει καθώς όπως είδαμε σε αντίθεση με την Ελλάδα η Τουρκία αυξάνει συνεχώς τον αμυντικό της προϋπολογισμό στα πλαίσια της, εκφρασμένης από τα πιο επίσημα χείλη, προσπάθειας αύξησης του γεωπολιτικού της ρόλου.

¹⁰⁵ Σε ορισμένες δε περιπτώσεις έχουν φτάσει στο σημείο παρενόχλησης του αεροσκάφους που μετέφερε τον υπουργό Εθνικής Άμυνας σε νησιά του ανατολικού Αιγαίου.

¹⁰⁶ Σε μια περίπτωση Τουρκική Φρεγάτα έφτασε πολύ κοντά στο Σούνιο.

¹⁰⁷ Οπ. αν. Τζανέτος, Λ. Γ. (Ιανουάριος 2007). Σελ 227.

¹⁰⁸ Republic of Turkey, Ministry of Foreign Affairs. November 8, 2000. Press release on the Turkish Accession Partnership, prepared by the EU Commission, No 211. <http://www.gov.tr/EU/Press211.htm> 11/8/2010.

παρά τις υποχρεώσεις που έχει αναλάβει με βάση την τελωνιακή ένωση ΕΕ¹⁰⁹. Εκτός όμως των παραπάνω η Τουρκία συνεχίζει την παράνομη κατοχή του βορείου τμήματος της χώρας μη σεβόμενη το διεθνές δίκαιο και τις αποφάσεις το Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ.

¹⁰⁹ LaGro, E. και K. E. Jorgensen. 2007. "Introduction: Prospects for a Difficult Encounter", στο Ersal LaGro, Knud Erik Jorgensen, *Turkey and The European Union, Prospects for a Difficult Encounter*, Palgrave Macmillan. Σελ 4.

4. Η επιρροή της πολιτικής κουλτούρας.

Τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που παρουσιάζει η πολιτική κουλτούρα¹¹⁰ της Τουρκίας αποτελούν βασικούς παραμέτρους στην κατανόηση τόσο των ευρωτουρκικών όσο και των ελληνοτουρκικών σχέσεων. Η Ελλάδα έχει στηρίξει την όλη στρατηγική της στην αντίληψη πως η Τουρκία έχει συμφέρον να ενταχτεί στην ΕΕ. Οπότε η Άγκυρα ως ορθολογικός δρών θα θέσει ως προτεραιότητα την επίτευξη του παραπάνω σκοπού. Ωστόσο, η διαμόρφωση των εκάστοτε στάσεων και πολιτικών μιας χώρας δεν είναι πάντα το αποτέλεσμα ορθολογικών επιλογών (τουλάχιστον με τον τρόπο που αυτός ο όρος γίνεται κατανοητός στην οικονομική επιστήμη). Δεν είναι απλώς το αποτέλεσμα της αξιολόγησης των υπαρκτών μέσων και εναλλακτικών επιλογών. Οι ιδέες των δρώντων για το περιβάλλον στο οποίο ενεργούν αλλά και το τι αποτελεί «ορθή» πολιτική συμπεριφορά, παίζει σημαντικό ρόλο στην διαμόρφωση των στόχων, της σειράς που αυτοί τοποθετούνται και τις πολιτικές που θα χρησιμοποιηθούν για την επίτευξή τους. Οι παραπάνω ιδέες αλληλεπιδρούν τόσο με την δομή του πολιτικού συστήματος (πολιτικοί θεσμοί, κομματικό σύστημα, Σύνταγμα) όσο και με άλλα στοιχεία της υλικής πραγματικότητας (όπως τα υπάρχοντα μέσα, οι πολιτικές επιλογές των άλλων δρώντων κ.α.) και διαμορφώνουν την τελική συμπεριφορά δρώντων. Συνεπώς όπως μας τονίζουν και οι Goldstein και Keohane “για να κατανοήσουμε τον σχηματισμό των προτιμήσεων, πρέπει να καταλάβουμε πιας ιδέες είναι διαθέσιμες (στο εν λόγω πολιτικό σύστημα) και πως οι πολίτες επιλέγουν ανάμεσά τους”¹¹¹. Μια μελέτη της τουρκικής πολιτικής κουλτούρας μπορεί να συμβάλλει στην κατανόηση του τρόπου με τον οποίο διαμορφώνονται οι προτεραιότητες και κατά συνέπεια οι εξωτερικές σχέσεις του κράτους.

Αν και αυτή την στιγμή η χώρα βρίσκεται σε ένα μεταβατικό στάδιο όπου πολλές τάσεις συνυπάρχουν, μπορ ύμε να κάνουμε βάσιμες υποθέσεις πως οι τούρκοι δεν είναι πρόθυμοι ούτε να υιοθετήσουν τις μεταρρυθμίσεις που ζητούν οι Βρυξέλλες

¹¹⁰ Με βάση τον ορισμό της πολιτικής κουλτούρας αυτή συντίθεται από τις στάσεις, προσλήψεις, πεποιθήσεις, αντιλήψεις, συναισθήματα και αξίες που σχετίζονται με το πολιτικό σύστημα και αφορούν άμεσα ή έμμεσα, πολιτικά ζητήματα. Ball, R. A. και B. G. Peters. 2001. *Σύγχρονη Πολιτική και Διακυβέρνηση, Εισαγωγή στην Πολιτική Επιστήμη*. Αθήνα: Εκδ. Παπαζήση Σελ 122.

¹¹¹ Goldstein, J. και R. O. Keohane. 1993. “Ideas And Foreign Policy: An Analytical Framework”, στο Judith Goldstein, Robert O. Keohane, *Ideas And Foreign Policy: Beliefs, Institutions And Political Chance*. Cornell University Press Σελ. 13.

αλλά ούτε και να αλλάζουν την στάση τους στα ελληνοτουρκικά. Η κυριαρχία της κεμαλικής ιδεολογίας στο τουρκικό πολιτικό σύστημα έπαιξε καθοριστικό ρόλο στην εμπέδωση της ιδέας πως η χώρα ανήκει στην Δύση καθορίζοντας το πλαίσιο επιλογών που θα αποτελούσε την απάντηση στην ελληνική ενέργεια σύνδεσης με την ΕΟΚ. Παράλληλα όμως εγκαθίδρυσε ένα αυταρχικό κράτος το οποίο δεν σεβόταν βασικές ελευθερίες και λειτουργούσε πολύ πέραν των ευρωπαϊκών προτύπων και αξιών. Παρά το γεγονός λοιπόν, πως με βάση την κυρίαρχη ιδεολογία η τούρκοι ήθελαν να βλέπουν τους εαυτούς τους ως ευρωπαίους και επιδίωκαν την συμμετοχή τους στους ευρωπαϊκούς θεσμούς, είχαν υιοθετήσει έναν τρόπο πολιτικής συμπεριφοράς που δυσχέραινα την ενσωμάτωση τους στην Ευρώπη. Επιπλέον η άνοδος του ισλαμισμού, στην Τουρκία, δηλαδή μιας ομάδας με συγκεκριμένες αξίες αντιλήψεις και συμφέροντα, θα παίξει καθοριστικό ρόλο στην διαμόρφωση των σχέσεων της χώρας με την Ελλάδα και με την Ευρώπη γενικότερα. Δεν είναι καθόλου βέβαιο πως εάν κυριαρχήσουν οι ισλαμιστές στην πολιτική ζωή της χώρας θα είναι διατεθειμένοι να αποδεχτούν το ευρωπαϊκό κληρομένο στο σύνολο του, να ευθυγραμμιστούν με την εξωτερική πολιτική της ΕΕ και να μεταβιβάσουν εθνική κυριαρχία στις Βρυξέλες.

Η επιρροή της κεμαλικής ιδεολογίας στις σχέσεις της Τουρκίας με την Ευρώπη.

Για τους τούρκους κεμαλιστές ο εξευρωπαϊσμός της Τουρκίας αποτελούσε κυρίαρχο χαρακτηριστικό της ιδεολογίας τους. Σηματοδοτούσε μια συνειδητή προσπάθεια να διαφοροποιήσουν τους εαυτούς τους από τους Οθωμανούς. Ο Κεμάλ με τις μεταρρυθμίσεις του, προσπάθησε να εφαρμόσει το όραμά του δηλαδή την εγκαθίδρυση της Τουρκίας ως ένα μοντέρνο, δυτικό, έθνος-κράτος¹¹². Βασικό στοιχείο των μεταρρυθμίσεων του ήταν η τήρηση συγκεκριμένων βασικών αρχών, σύμφωνα με τα πρότυπα των δυτικών κρατών εκείνης της περιόδου¹¹³. Καθεμία από αυτές τις βασικές αρχές ενίσχυαν την αίσθηση πως η Τουρκία ήταν ή έπρεπε να είναι

¹¹² MacFie, L. A. 1994. *Profiles in Power: Ataturk*. Εκδ. Pearson Education Limited. Σελ. 136.

¹¹³ Αυτές οι βασικές αξίες ήταν: της λαϊκότητας-κοσμικότητας, του εθνικισμού, του «επαναστατισμού-μεταρρυθμισμού», του ρεπουμπλικανισμού και του κρατισμού. Για περισσότερες πληροφορίες γύρω από τις βασικές αρχές του κεμαλισμού βλέπε Σία Αναγνωστοπούλου. 2004. *Τουρκικός Εξσυγχρονισμός, Ισλάμ και Τουρκοκόπριοι στη δαιδαλώδη διαδρομή του κεμαλισμού*. Εκδ. Βιβλιόγραμμα. Σελ 21 και Ahmad, F. 2003. *Turkey, The Quest for Identity*. Oneworld. Σελ. 88.

ένα ευρωπαϊκό κράτος. Για τον Μουσταφά Κεμάλ εκσυγχρονισμός, σε μεγάλο βαθμό σήμαινε εξευρωπαϊσμός¹¹⁴. Όπως είχε δηλώσει σε ομιλία του στην Άγκυρα το 1925 “αυτό το έθνος έχει τώρα αποδεχτεί την αρχή πως ο μόνος τρόπος για την επιβίωση των εθνών, στην παγκόσμια μάχη για επιβίωση, βρίσκεται στην αποδοχή του σύγχρονου Δυτικού πολιτισμού”¹¹⁵. Έργο του Κεμάλ ήταν η αντικατάσταση της παραδοσιακής Αραβικής-Ισλαμικής γραφής από το Λατινικό, καθώς και η υιοθέτηση εκπαιδευτικού συστήματος στα δυτικά πρότυπα ενώ ταυτόχρονα εισήγαγε την ευρωπαϊκή μουσική και θέατρο στην χώρα¹¹⁶. Για τον Ατατούρκ αυτή η “πολιτισμική επανάσταση” δεν ήταν αντίθετη με την ιστορική ή εθνική ταυτότητα των Τούρκων καθώς πίστευε πως οι Τούρκοι πάντοτε συνδέονταν με την Ευρώπη. Ο Zigia Giogalp, ένας από τους πιο γνωστούς τούρκους στοχαστές που έχει συμβάλει στην διαμόρφωση της ιδεολογικής βάσης της σύγχρονης Τουρκίας¹¹⁷, υποστήριξε πως η Τουρκία ανήκει στην Δύση. Σύμφωνα με τον Giogalp η Τουρκία έχει μεν την δική της κουλτούρα αλλά μοιράζεται τον κοινό ευρωπαϊκό πολιτισμό από την εποχή του Tanzimat¹¹⁸ τον 19^ο αιώνα¹¹⁹. Επιπλέον η υιοθέτηση ευρωπαϊκού τρόπου ζωής, ιδικά από τις κοινωνικές ελίτ όπως ακαδημαϊκοί, διπλωμάτες, αξιωματικοί του στρατού και ανώτεροι κρατικοί λειτουργοί, υπήρξε σημαντικό κίνητρο για να στρέψουν την χώρα προς την Δύση¹²⁰. Επιπλέον, οι αρχές του ρεπουμπλικανισμού και του κοσμικού χαρακτήρα του κράτους, είχαν σημαντικές επιπτώσεις στον εξευρωπαϊσμό της χώρας όχι μόνο επειδή διαμόρφωσαν ένα πολιτικό σύστημα παρόμοιο με αυτό των τότε ευρωπαϊκών κρατών, αλλά επειδή τερμάτισαν την ιδέα πως η Τουρκία αποτελεί ένα κράτος προστάτη των ισλαμικών ιδεωδών που έρχεται σε αντίθεση με την

¹¹⁴ Jung, D. και P. Wolfango. 2001. *Turkey At The Crossroads*. Εκδ. Zeb Books Ltd Σελ. 61. Επίσης, Γιαλουρίδης, Χ. 2002. «Τουρκικός Εξωτερικός Προσανατολισμός και Πολιτική Κουλτούρα της Τουρκίας», στο Χρηστόδουλος Γιαλουρίδης, Παναγιώτης Τσάκωνας, *Ελλάδα και ουρκία, Μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου*. Εκδ. Σιδέρης. Σελ. 102.

¹¹⁵ Όπ. αν. Jung, D. και P. Wolfango. (2001). Σελ. 138.

¹¹⁶ Heper, M., A. Oncu, και H. Kramer. 1993. *Turkey and the West: Changing Political and Cultural Identities*. Εκδ. I.B. Tauris and Co Ltd Publishers. Σελ. 9.

¹¹⁷ Ο ίδιος ο Μουσταφά Κεμάλ τον έχει χαρακτηρίσει ως “τον πνευματικό πατέρα της σύγχρονης Τουρκίας”.

¹¹⁸ Tanzimat ήταν μια προσπάθεια εκσυγχρονισμού της Οθωμανικής αυτοκρατορίας με βάση τα ευρωπαϊκά πρότυπα. Giogalp, Z. 2005. *Αρχές Τουρκισμού*. Εκδ. Courier Publishers. Σελ. 9.

¹¹⁹ Όπ. αν., Σελ 119.

¹²⁰ Roy, O. 2004. “Introduction: Turkey on the road to Europe”, Oliver Roy, *Turkey Today, A European Country?* Εκδ. Anthem Press. Σελ. 2.

χριστιανική Δύση¹²¹. Κατά συνέπεια, η ιδέα πως οι τούρκοι ανήκουν στην Δύση έγινε αναπόσπαστο στοιχείο της ταυτότητας του νέου κράτους. Ένα στοιχείο το οποίο σηματοδοτεί την πρόοδο και θέτει σαφείς διαχωριστικές γραμμές με το οθωμανικό παρελθόν αλλά αποτελεί και στοιχείο που διαμορφώνει τις σχέσεις του κράτους με το εξωτερικό του περιβάλλον. Η σημασία αυτής της αντίληψης, για τις εξωτερικές σχέσεις της χώρας, γίνεται καλύτερα κατανοητή εάν λάβουμε υπόψη μας πως η Τουρκία βρίσκεται στο σταυροδρόμι μεταξύ ανατολής και δύσης και πως η Οθωμανική αυτοκρατορία δεν ήταν πολιτισμικά συμβατή με την υπόλοιπη Ευρώπη.

Η κεμαλική αντίληψη πως η Τουρκία είναι μια ευρωπαϊκή χώρα δημιούργησε τις κατάλληλες προϋποθέσεις που έστρεψαν την Τουρκία προς τους ευρωπαϊκούς θεσμούς. Ακόμα και αν υπήρχαν κάποιες αμφιβολίες για την ορθότητα της απόφασης να ενταχθούν στην ΕΕ, η παραπάνω αντίληψη ήταν αρκετή για την δικαιολόγηση αυτής της επιλογής. Το 1959 ο τότε υπουργός εξωτερικών της Τουρκίας είχε δηλώσει πως η τουρκική αίτηση προς την ΕΟΚ πρέπει να θεωρηθεί ως “την λογική κατάληξη της αντίληψης πως η Τουρκία είναι μια Ευρωπαϊκή χώρα”¹²². Επίσης πολύ χαρακτηριστική είναι και η δήλωση του Ismet Inonu, αρχηγού του CHP κατά την δεκαετία του 60, στην οποία τόνιζε πως “ως αναπόσπαστο κομμάτι του δυτικού κόσμου... πρέπει να ήμαστε ενεργοί υποστηρικτές του ενδεχόμενου σύνδεσής μας με την ΕΟΚ”¹²³. Είναι λοιπόν φυσικό που ο Τούρκος ΥΠΕΞ είχε υποστηρίξει πως η Συμφωνία Σύνδεσης αποτελεί την πρακτική εφαρμογή των ιδανικών του Κεμαλισμού¹²⁴. Συνεπώς η συγκεκριμένη αντίληψη για την ταυτότητα της σύγχρονης Τουρκίας δεν επηρεάζει μόνο τις προτεραιότητες αλλά και τον υπολογισμό κόστους οφέλους καθώς η είσοδος στους Ευρωπαϊκούς θεσμούς δεν ενισχύει απλώς την οικονομική και πολιτική θέση της Τουρκίας αλλά αποτελεί την πρακτική επιβεβαίωση ενός βασικού στοιχείου της κεμαλικής ιδεολογίας, με ότι αυτό συνεπάγεται για τον ρόλο του στο τουρκικό πολιτικό σύστημα. Σε αυτό όμως το σημείο πρέπει να επισημανθεί και η μεγάλη αντίφαση του κεμαλισμού. Αν και όπως είδαμε, η κεμαλική ιδεολογία έχει συντελέσει στην θεμελίωση της αντίληψης πως η

¹²¹ Aydin, M. 2000. “Determination of Turkish Foreign Policy: Historical Framework and Traditional Inputs”, στο Sylvia Kedourie, *Seventy-Five Years of the Turkish Republic*. Εκδ. Frank Cass Publishers Σελ 172.

¹²² Calis, H. S. Autumn 2004. “Formative Years: A Key for Understanding Turkey’s Membership Policy towards the EU”. *Perceptions*. Σελ. 81.

¹²³ Όπ. αν. Πεσματζόγλου, Σ. (1993). Σελ. 118.

¹²⁴ Robins, P. 2003. *Suits and Uniforms, Turkish Foreign Policy Since The Cold War*. Εκδ. C. Hurst & Co, Σελ 140.

Τουρκία ανήκει στην Δύση, έχει παράλληλα συμβάλει στην εγκαθίδρυση ενός αυταρχικού κράτους το οποίο εφαρμόζει πρακτικές εντελώς ξένες από τα ευρωπαϊκά πρότυπα.

Η κεμαλική παράδοση έχει ως συνέπια την καθιέρωση μιας αντίληψης περί ασφάλειας που θέτει εμπόδια στην προσπάθεια της χώρας να ενταχθεί στην ΕΕ. Η παραβίαση των βασικών ελευθεριών και το δημοκρατικό έλλειμμα είναι φαινόμενα που σχετίζονται με τον φόβο των κεμαλιστών πως οι αξίες πάνω στις οποίες έχει θεσπιστεί το κράτος απειλούνται. Η Τουρκία δημιουργήθηκε σε μια περίοδο πολιτικής αστάθειας. Στα πρώτα χρόνια από την ίδρυση του Τουρκικού κράτους πολλοί διατηρούσαν αρνητική στάση απέναντι στις μεταρρυθμίσεις που εισήγαγε ο Κεμάλ. Επιπλέον στην χώρα υπήρχαν πολλές μειονότητες που ενδεχομένως να παρουσίαζαν αποσχιστικές τάσεις. Αλλά και στα χρόνια που ακολούθησαν η πολιτική αστάθεια και η άνοδος του κουρδικού εθνικισμού αύξησαν την αίσθηση πως το κράτος βρίσκεται υπό απαλή. Υπό αυτές τις συνθήκες η διασφάλιση των κεμαλικών αξιών και της ακεραιότητας του κράτους αποτέλεσαν τις βασικές προτεραιότητες για τους κεμαλιστές που κυριαρχούσαν στο πολιτικό σύστημα. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα την νομιμοποίηση πρακτικών που ήταν αντίθετα με τα ευρωπαϊκά πρότυπα.

Με σκοπό την υπεράσπιση των κεμαλικών αξιών, αλλά ενδεχομένως και των συμφερόντων αυτών που εμφανίζονταν ως στυλόβάτες του κεμαλισμού (στρατός-γραφειοκρατική ελίτ), υπήρξε συστηματική παραβίαση των ανθρωπινών δικαιωμάτων. Για λόγους ασφάλειας η ελευθερία έκφρασής περιορίστηκε. Με βάση τα Άρθρα 13 και 14 του Συντάγματος κατά την χούντα της περιόδου 1980-83, το κράτος περιόρισε την ελευθερία του τύπου και όσων έκριναν πως απειλούν την επίσημη ιδεολογία¹²⁵. Επίσης παραβιάζονταν συστηματικά τα δικαιώματα των μειονοτήτων. Είναι χαρακτηριστικό πως η Τουρκία δεν αναγνώριζε την μ ιονότητα των κούρδων ούτε το δικαίωμα τους να χρησιμοποιούν την γλώσσα τους¹²⁶. Η κεμαλική ελίτ φοβόταν πως εάν παρείχε τις βασικές ελευθερίες στις μειονότητες, το Τουρκικό κράτος θα θρυμματιζόταν¹²⁷. Αλλά ακόμα και εάν κάτι τέτοιο δεν

¹²⁵ Hale, W. 2003. "Human Rights, the European Union and the Turkish Accession Process" στο Ali Carkoglu, Barry Rubin, *Turkey and the European Union, Domestic Politics, Economic Integration and International Dynamics*. Frank Cass. Σελ110.

¹²⁶ Όπ. αν. Σελ.117.

¹²⁷ Γιαλουρίδης, Χ. 2002. «Τουρκικός Εξωτερικός Προσανατολισμός και Πολιτική Κουλτούρα της Τουρκίας», στο Γιαλουρίδης Χριστόδουλος, Τσάκωνας Παναγιώτης, *Ελλάδα και Τουρκία, Μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου*. Εκδ. Σιδέρης. Σελ102.

συνέβαινε η αναγνώριση των μειονοτήτων, που απαριθμούσαν πάνω από δώδεκα εκατομμύρια άτομα, θα έβλαπτε τον εθνικό χαρακτήρα του κράτους¹²⁸. Επίσης οι περιορισμοί αφορούσαν γενικότερα την πολιτική δράση στην χώρα.

Το δημοκρατικό έλλειμμα ήταν λογική συνέπεια των πρακτικών ενός καθεστώτος που δεν επιθυμούσε την οπουδήποτε διαφοροποίηση από την επίσημη ιδεολογία. Στις δυτικές δημοκρατίες η πολυφωνία θεωρείται θετικό στοιχείο. Αντίθετος για τους κεμαλικούς, οι αντίθετες απόψεις δεν γίνονται δεκτές ως στοιχεία πολιτικού πλουραλισμού αλλά ως απειλή για το κράτος. Εκτός από τους περιορισμούς στην ελευθερία έκφρασης, το ποσοστό του 10% του συνόλου των ψήφων, που έχει τεθεί ως όριο για την ένταξη στο τουρκικό Κοινοβούλιο, ήταν μια προσπάθεια αποτροπής των μικρών πολιτικών κομμάτων που εκφράζουν μειονότητες ή δεν ασπάζονται την επίσημη ιδεολογία. Παρομοίως η νομοθεσία περί πολιτικών κομμάτων, θέτει σοβαρούς περιορισμούς στην δράση τους¹²⁹. Ωστόσο πολύ σημαντικό στοιχείο του τουρκικού πολιτικού συστήματος είναι οι αυξημένες παρεμβάσεις του στρατού στην πολιτική διαδικασία οποίος έχει ιδιαίτερα διευρυμένες εξουσίες και ο οποίος δεν έχει διστάσει στο παρελθόν να προχωρήσει στην διάλυση του κοινοβουλίου. Επιπρόσθετα πρέπει να τονιστεί πως το τουρκικό κράτος εφαρμόζει ένα αρκετά συγκεντρωτικά και αυστηρώς ιεραρχικά δομημένο τρόπο λειτουργίας που εντείνει το δημοκρατικό έλλειμμα¹³⁰. Συνεπώς ακόμα και αν η πρόθεση της Τουρκίας να γίνει πλήρες μέλος της ΕΕ είναι ειλικρινής, αρκετοί στην χώρα πίστεψαν πως λόγω των ιδιοτελειών της αλλά και της κρίσιμης γεωπολιτικής θέσης που κατέχει, θα υπάρξει μια ειδική μέριμνα ώστε να μην χρειαστεί να εφαρμόσει όλα τα κριτήρια της Κοπεγχάγης¹³¹. Τα παραπάνω χαρακτηριστικά επηρεάζουν άμεσα την ελληνική προσπάθεια επίλυσης των ελληνοτουρκικών μέσω της ένταξης της Τουρκίας στην ΕΕ.

Όπως είδαμε στο πρώτο κεφάλαιο, μια από τις βασικές συνιστώσες της ελληνικής στρατηγικής ήταν η προσπάθεια μεταβολής της πολιτικής κουλτούρας μέσω της εναρμόνισης με τα ευρωπαϊκά πρότυπα ώστε να το τουρκικό πολιτικό σύστημα να

¹²⁸ Bozarslan, H. 2004. "The Kurdish Question: Can It Be Solved Within Europe?" στο Oliver Roy, *Turkey Today, A European Country?* Anthem Press. Σελ. 88.

¹²⁹ Όπ. αν. Hale, W. (2003). Σελ.115.

¹³⁰ Mehmet, O. 2003. "Turkey and the European Union: A Troubled Relationship or a Historic Partnership?" στο Tareq Y. Ismael, Mustafa Aydin, *Turkey's Foreign Policy in the 21st Century, A Changing Role in World Politics*. Ashgate. Σελ. 48.

¹³¹ Δημητριάδης, Δ. 2009. "Η αβέβαιη ευρωπαϊκή προοπτική της Τουρκίας" στο Νίκος Φραγκάκης, *Τουρκία, Ευρώπη, Μεσόγειος, Η Τουρκία ανάμεσα στην ευρωπαϊκή προοπτική και την εσωτερική αποσταθεροποίηση*. ΕΚΕΜΕ Αθήνα: Εκδ. Αντ. Ν. Σάκουλα. Σελ. 19, 17-20.

γίνει κοινωνός των φιλελεύθερων αξιών. Για να μην ανακόψει τις όποιες προσπάθειες εναρμόνισης με το ευρωπαϊκό κεκτημένο η κυβέρνηση της Νέας Δημοκρατίας τον Δεκέμβριο του 2004 αποφάσισε να μην μπλοκάρει την ενταξιακή διαδικασία της Τουρκίας παρά την έλλειψη προόδου στην επίλυση των διμερών διαφορών εντός του χρονικού ορίζοντα που έχει τεθεί στο Ελσίνκι¹³². Το ερώτημα που τίθεται είναι κατά πόσο η Τουρκία επιθυμεί να εναρμονιστεί με ένα ευρύ φάσμα νομικών ηθικών και θεσμικών πρακτικών που έρχεται σε αντίθεση με τις μέχρι τώρα πρακτικές.

Είναι βέβαια γεγονός που αναγνωρίζεται και από την ίδια την ΕΕ πως η Τουρκία τα τελευταία χρόνια έχει κάνει πρόοδο σε μία σειρά από τομείς όπως οι σχέσεις στρατού-πολιτικής, της δικαιοσύνης και του σεβασμού των πολιτιστικών δικαιωμάτων¹³³. Ωστόσο παρά τα περίπου δέκα χρόνια που έχουν περάσει από το Ελσίνκι η Τουρκία απέχει πολύ ακόμα από τα ευρωπαϊκά πρότυπα. Σύμφωνα με τις τελευταίες εκθέσεις των ευρωπαϊκών οργάνων¹³⁴, χρειάζονται περαιτέρω παρεμβάσεις στον τομέα του σεβασμού των βασικών ελευθεριών. Απαιτείται προώθηση και ο σεβασμός των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και η έμπρακτη κατάργηση των βασανιστηρίων. Παρά τις βελτιώσεις στην νομοθεσία που σχετίζεται με την ελευθερία του τύπου, η ελευθερία του λόγου εξαιτίας των πολιτικών παρεμβάσεων δεν είναι διασφαλισμένη. Επίσης πρέπει να επισημανθεί πως η κατάσταση σχετικά με τα δικαιώματα των μειονοτήτων παραμένει αμετάβλητη. Η δημοκρατική εκπροσώπηση των Κούρδων της Τουρκίας μπορεί στην καλύτερη περίπτωση να χαρακτηριστεί ως προβληματική καθώς παρά την όποια ρητορική είχε αναπτύξει το ΑΚΡ για την επίλυση το κουρδικού προβλήματός, τουρκικό δικαστήριο επέβαλε για άλλη μια φορά στα τέλη του 2009 το κλείσιμο του κουρδικού κόμματος με την αιτιολογία της πιθανής υποστήριξης των ένοπλων κούρδων του PKK. Καθώς όμως η πολιτική κοιλούρα δεν παραμένει αμετάβλητη, η Αθήνα θα μπορούσε να ελπίζει πως στο μέλλον η κατάσταση αυτή θα μεταβληθεί.

Όντως η Τουρκία βρίσκεται σε μια μεταβατική περίοδο όπου οι εκπρόσωποι του κεμαλισμού μάχονται για να διατηρήσουν την επιρροή τους έναντι των ισλαμιστών. Η άνοδος στην εξουσία του Κόμματος της Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης (ΑΚΡ), έδωσε

¹³² Όπ. αν., Τζανέτος, Α. Γ. (Ιανουάριος 2007): Σελ 297

¹³³ Conclusions on Turkey (extract from the Communication from the Commission to the Council and the European Parliament "Enlargement Strategy and Main Challenges 2009-2010", COM(2009)533 final)

¹³⁴ Turkey 2009 Progress Report *accompanying the Communication From The Commission To The European Parliament and The Council, Enlargement Strategy and Main Challenges 2009-2010*

νέα ώθηση στην μεταρρυθμιστική διαδικασία οπότε αρκετοί στην Ελλάδα υπέθεσαν πως οι ισλαμιστές θα είχαν την πολιτική βούληση έστω και με αργούς ρυθμούς να ολοκληρώσουν τις μεταρρυθμίσεις. Οι δηλώσεις, όμως των στελεχών του ΑΚΡ σχετικά με τις αλλαγές που ζητούν οι Βρυξέλες, οδηγούν στο συμπέρασμα πως ίσως οι κεμαλιστές και οι ισλαμιστές να μοιράζονται κάποιες απόψεις περί ασφάλειας του κράτους. Ο νυν ΥΠΕΞ της Τουρκίας Αχμέτ Νταβούτογλου έχει υποστηρίξει¹³⁵ πως ζητήματα που σχετίζονται με την εθνική κυριαρχία και το ρόλο του κράτους χρίζουν ιδιαίτερης μεταχείρισης από την ΕΕ. Θέματα όπως αυτό του σεβασμού των μειονοτικών δικαιωμάτων, μπορούν να ξαναφέρουν στην επιφάνεια το Σύνδρομο των Σεβρών¹³⁶. Για τον λόγο αυτό πιστεύει πως η ΕΕ πρέπει να λάβει σοβαρά υπ όψιν της, τις τουρκικές ιδιαιτερότητες όταν ζητάει από την χώρα να προβεί σε μεταρρυθμίσεις. Ζητάει δε από την ΕΕ να μπαίνει σε μια διαδικασία διαπραγμάτευσης ώστε να υπάρξει η δυνατότητα συνδιαμόρφωσης των προτεινόμενων μεταρρυθμίσεων. Απαραίτητη προϋπόθεση όπως λέει ο ίδιος είναι οι ιθύνοντες της ΕΕ να σταματήσουν να έχουν την αντίληψη πως η Τουρκία είναι μια χώρα με ασθενείς δομές που οφείλουν να θεραπεύσουν μέσω των προστακτικών τους ανακοινώσεων και την ηγεμονική τους συμπεριφορά¹³⁷. Οι απόψεις αυτές του Νταβούτογλου, που διατυπώθηκαν πριν αναλάβει καθήκοντα ΥΠΕΞ, προκαλούν σοβαρούς προβληματισμούς για την πρόθεση των ισλαμιστών να διαφοροποιήσουν την στάση του σε αυτά τα ζητήματα σε σχέση με τους κεμαλιστές. Το σημείο όμως που πρέπει να τύχει ιδιαίτερης προσοχής από την Αθήνα είναι πως οι ισλαμιστές τείνουν να αμφισβητήσουν το βασικό στοιχείο του κεμαλισμού που είναι η ταύτιση με την Δύση, με ότι αυτό συνεπάγεται για την ενταξιακή πορεία.

¹³⁵ Νταβούτογλου, Α. 2010. *Το Στρατηγικό Βάθος, Η Διεθνής Θέση της Τουρκίας*. Εκδ. Ποιότητα Β Έκδοση. Σελ 765-767.

¹³⁶ Το λεγόμενο «Σύνδρομο⁴⁰ των Σεβρών» έχει σε μεγάλο βαθμό επηρεάσει τον τρόπο που οι τούρκοι αντιλαμβάνονται τις εξωτερικές σχέσεις της χώρας τους. Το σύνδρομο αυτό είναι το αποτέλεσμα του της κατάστασης που είχαν βιώσει μετά την Συνθήκη των Σεβρών η οποία καθόριζε την διάλυση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και την κατοχή από ξένες δυνάμεις. Για πολλούς τούρκους η Συνθήκη αυτή συνιστά μια συνομοσία των ξένων δυνάμεων με στόχο τον εξευτελισμό και την αποδυνάμωση της Τουρκίας. Το παραπάνω σύνδρομο, σε συνδυασμό με μια μακρά ιστορία από διαμάχες με τα γειτονικά κράτη, ενδυνάμωσαν την αντίληψη πως, η οποία ήδη υπήρχε κατά την Οθωμανική περίοδο, πως η Τουρκία δεν μπορεί και δεν πρέπει να εμπιστευτεί κανέναν. Γι αυτό τον λόγο πρέπει να είναι πάντα δυνατή και έτοιμη να αντιμετωπίσει τους εχθρούς της. Robins, P. 2003. *Suits and Uniforms, Turkish Foreign Policy Since The Cold War*. Εκδ. C. Hurst & Co. Σελ. 102-105.

¹³⁶ Aydın, M. 2000. "Determination of Turkish Foreign Policy: Historical Framework and Traditional Inputs", στο Sylvia Kedourie, *Seventy-Five Years of the Turkish Republic*. Frank Cass Publishers. Σελ 162.

¹³⁷ Όπ. αν. Νταβούτογλου, Α. (2010). Σελ 766.

Η άνοδος του Ισλαμισμού.

Τα τελευταία χρόνια παρατηρείτε μια σημαντική άνοδος του Ισλαμισμού στην Τουρκία. Κατά την διάρκεια της μονοκομματικής περιόδου (1923-1950), το κεμαλικό κατεστημένο δεν έδειχνε καμία ανοχή στους ισλαμιστές¹³⁸. Μετά το 1950, οι αντι-ισλαμικοί περιορισμοί, που επέβαλε το τουρκικό κράτος μειώθηκαν, και σε συνδυασμό με τις πολιτικές και κοινωνικές εξελίξεις των δεκαετιών του 1970 και του 1980, δημιούργησαν τις κατάλληλες προϋποθέσεις για την εμφάνιση του ισλαμισμού στην πολιτική ζωή της χώρας¹³⁹. Στα μέσα της δεκαετίας του 90, το Ισλαμικό κόμμα της Ευημερίας, κατάφερε να συμμετάσχει σε μία κυβέρνηση συνασπισμού η οποία όμως κατέρρευσε λόγω της επέμβασης του Στρατού το 1997. Ακολουθώντας το Συνταγματικό Δικαστήριο προχώρησε στην διάλυση του κόμματος της Ευημερίας, όπως και του διαδόχου πολιτικού σχηματισμού, του κόμματος δηλαδή της Αρετής, με την δικαιολογία ότι αποτελούν απειλή για τον κοσμικό χαρακτήρα του κράτους¹⁴⁰. Ο Recep Tayyip Erdogan που ήταν μέλος των προηγούμενων πολιτικών σχηματισμών ίδρυσε το AKP και κέρδισε τις εκλογές του 2002 με ποσοστό 34%. Κατάφερε να σχηματίσει μια σταθερή κυβέρνηση και το καλοκαίρι του 2007, πέτυχε μια εντυπωσιακή εκλογική νίκη που του έδωσε την δυνατότητα να εκλέξει νέο Πρόεδρο ισλαμικών καταβολών, παρά τις έντονες αντιδράσεις του στρατού¹⁴¹. Η άνοδος του πολιτικού Ισλάμ ενδέχεται να έχει αρνητικές επιπτώσεις στις σχέσεις της Τουρκίας με την Ευρώπη για δύο κυρίως λόγους. Πρώτον προωθεί μια πολιτική ιδεολογία η οποία δεν είναι βέβαιο πως είναι συμβατή με την ευρωπαϊκή πολιτική κουλτούρα και δεύτερον υπάρχουν αρκετές αμφιβολίες για το κατά πόσο η πολιτική ηγεσία του κόμματος είναι διατεθειμένη να προβεί σε όλες τις απαραίτητες μεταρρυθμίσεις ώστε να εντάξει την χώρα στην ευρωπαϊκή οικογένεια ως πλήρες μέλος.

Το AKP είναι ένα ισλαμικό κόμμα με συγκεκριμένη ιδεολογική ταυτότητα η οποία, όπως είναι φανερό, επηρεάζει τόσο τον τρόπο διακυβέρνησης της χώρας όσο και τις

¹³⁸ Καραμπελίας Γ. 2004. *Τουρκία, Θρησκεία, Κοινωνία και Πολιτική*. Ελληνικά Γράμματα. Σελ 38.

¹³⁹ Acar, F. 1993. "Islam in Turkey", στο Canan Balkir, Allan M. Williams, *Turkey and Europe*. Εκδ. Pinter Publishers Ltd. Σελ. 221.

¹⁴⁰ Ahmad, F. 2003. *Turkey, The Quest for Identity*. Oneworld. Σελ. 172-3.

¹⁴¹ Slaats, M. S. 1/8/2007. "Turkey's post-election outlook", *Middle East Times*.

αξίες που αυτό θέλει να καλλιεργήσει στο εσωτερικό της κοινωνίας. Πολλοί αναλυτές πιστεύουν πως τα τελευταία χρόνια η πρόοδος που έχουν πετύχει οι ισλαμιστές στην Τουρκία έχει διογκώσει την επιρροή του ισλαμισμού στους κόλπους της τουρκικής κοινωνίας¹⁴². Ένα βασικό στοιχείο της ιδεολογίας του ΑΚΡ είναι η αναφορά στον ισλαμισμό. Παρά το γεγονός πως το ΑΚΡ δεν είναι ένα ακραίο ισλαμικό κόμμα¹⁴³ προσπαθεί να συνδυάσει τις θρησκευτικές αξίες με την πολιτική. Έχει υποστηρίξει την εφαρμογή συγκεκριμένων κοινωνικό-θρησκευτικών πολιτικών που διευκολύνουν τόσο την έκφραση όσο και την διάδοση των ισλαμικών τάσεων¹⁴⁴. Προχώρησε στην άρση της απαγόρευσης της μαντίλας στις κρατικές υπηρεσίες και τα πανεπιστήμια κάνοντάς τα προσβάσιμα για εργασία και φοίτηση από της μουσουλμάνες που είχαν υιοθετήσει έναν πιο παραδοσιακό τρόπο ζωής. Αναβάθμισε τα θρησκευτικά διδασκαλεία (imam-hatip) εντάσσοντας τα στο ευρύτερο ακαδημαϊκό σύστημα. Επίσης διευκόλυνε την ανάπτυξη του ισλαμικού τραπεζικού συστήματος¹⁴⁵.

Η καλλιέργεια της οθωμανικής αυτοκρατορικής παράδοσης αποτελεί το άλλο βασικό στοιχείο της ιδεολογίας του ΑΚΡ. Ο νεο-οθωμανισμός όπως (χαρακτηρίζεται η τάση αυτή) αποτελεί μια συνειδητή προσπάθεια σύνδεσης της χώρας με το προκεμαλικό της παρελθόν ερχόμενος σε ευθεία αντίθεση με τους κεμαλιστές. Οι οπαδοί του νέο-οθωμανισμού υποστηρίζουν πως οι υπερασπιστές της κεμαλικής παράδοσης έχουν συνειδητά προσπαθήσει να αποκόψουν τους Τούρκους από το οθωμανικό τους παρελθόν¹⁴⁶. Κατηγορούν την πολιτική ελίτ της νεοσύστατης Τουρκικής Δημοκρατίας διότι προέβη σε κατάργηση της πολιτικής ταυτότητας και των θεσμών που ήταν σε αντίθεση με την Δύση¹⁴⁷. Προσπάθησε να δημιουργήσει μια νέα πολιτική κουλτούρα διαχεόμενη από το κέντρο προς την περιφέρεια η οποία ήρθε σε ρήξη με την πολιτική ταυτότητα και την ιστορική συνέχεια της κοινωνίας¹⁴⁸. Μετά την ήξη του Ψυχρού πολέμου βλέπουμε την επανεμφάνιση της ισλαμικής

¹⁴² Κωνσταντινίδης, Σ. 2009. "Νέο-οθωμανισμός: Έννοια κλειδί για την κατανόηση της σημερινής Τουρκίας" στο Γιώργος Καραμπελιάς, *Νέο-Οθωμανισμός*. Αθήνα: Εκδ. Εναλλακτικές Εκδόσεις, Σελ 37.

¹⁴³ Η ηγεσία του κόμματος προτιμά, και για λόγους σύγκρισης με τα αντίστοιχα ευρωπαϊκά κόμματα, να αυτοχαρακτηρίζεται ως συντηρητικοί δημοκράτες (conservative democrats). Aydin, S. και Cakir, R. 2007. "Political Islam in Turkey", *Center For European Policy Studies*. Working Document No. 265 / April, Σελ 2.

¹⁴⁴ Graham, E. F. 2008. *The New Turkish Republic, Turkey as a Pivotal State in the Muslim World*. Εκδ. United States Institute of Peace. Σελ 52.

¹⁴⁵ Στο ίδιο.

¹⁴⁶ Όπ. αν. Νταβούτογλου, Α. (2010). Σελ 111.

¹⁴⁷ Όπ. αν. Σελ. 124.

¹⁴⁸ Όπ. αν. Σελ. 140.

ταυτότητας γεγονός που αποδεικνύει την ύπαρξη της ιστορικής συνείδησης η οποία τελούσε εν υπνώσει λόγω του κεμαλισμού. Το AKP σε μια προσπάθεια να ενισχύσει την τάση αυτή, προβάλλει όλα τα στοιχεία που σε συμβολικό επίπεδο τονίζουν την ιστορική συνέχεια της οθωμανικής αυτοκρατορίας και της σύγχρονης Τουρκίας. Η άνοδος του ισλαμισμού-νεοοθμανισμού καλλιεργεί μια πολιτική κουλτούρα που δεν διευκολύνει τις προσπάθειες ολοκλήρωσης με την ΕΕ.

Οι δυο παραπάνω τάσεις διαμορφώνουν μια στάση ζωής και μια αίσθηση “του ανοίκειν” που δεν είναι συμβατή με τον ευρωπαϊκό πολιτισμό. Όπως μας τονίζει ένας σύγχρονος τούρκος ισλαμιστής διανοούμενος “ο ισλαμισμός δεν είναι απλώς ένα σύστημα προσωπικών αντιλήψεων και κώδικας συμπεριφοράς αλλά δίνει και μια αίσθηση του ανοίκειν, μια προσωπική σύνδεση”¹⁴⁹. Καθώς η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση, βασίζεται σε μεγάλο βαθμό στην συναίνεση των ευρωπαϊκών λαών να συμμετάσχουν σε μια ένωση κρατών που μοιράζονται έναν κοινό ευρωπαϊκό πολιτισμό, η άνοδος των ισλαμικών τάσεων δεν μπορεί να συμβάλει στην ταύτιση των τούρκων με μια φιλελεύθερη χριστιανική Ευρώπη. Ταυτόχρονα η καλλιέργεια του νέο-οθωμανισμού που έρχεται σε αντίθεση με την κεμαλική αντίληψη της Τουρκίας ως κομμάτι του Δυτικού κόσμου. Οι όποιες μεταρρυθμίσεις έχουν γίνει από το AKP δεν συνιστούν απόρριψη των παραπάνω επιχειρημάτων καθώς πρέπει να γίνουν αντιληπτές στα πλαίσια των ευαίσθητων ισορροπιών που υφίστανται στην τουρκική πολιτική σκακιέρα.

Η υποστήριξη της Τουρκικής υποψηφιότητας, από το AKP είναι ζωτικής σημασίας για την επιβίωση του κόμματος εντός της τουρκικής πολιτικής αρένας. Κατ’ αρχάς βοηθάει στην προώθηση της εικόνας του κόμματος, ως ενός σύγχρονου πολιτικού σχηματισμού που επιδιώκει να εκσυγχρονίσει την χώρα και να την ενσωματώσει στην παγκόσμια οικονομία, αλιεύοντας έτσι ψήφους και από τους μετριοπαθείς ψηφοφόρους, ενώ συγχρόνως δεν το φέρνει σε αντίθεση με τις μεγάλες ομάδες συμφερόντων όπως η TUSAD που είναι υπέρ της ένταξης. Το σημαντικότερο όμως είναι πως το AKP δεν θα μπορούσε να επιβιώσει σε μια χώρα που το κεμαλικό κατεστημένο έχει πολλαπλάκι προβεί στην απαγόρευση κομμάτων που έχουν ισλαμικό προσανατολισμό¹⁵⁰, εάν δεν παρουσίαζε ένα φιλοευρωπαϊκό προφίλ. Οι κεμαλιστές που από την από την εγκαθίδρυση της Τουρκικής δημοκρατίας έβλεπαν αρνητικά

¹⁴⁹ Οπ. αν. Graham, E. F. (2008). Σελ 55.

¹⁵⁰ Με την αιτιολογία ότι απειλούν τον κοσμικό χαρακτήρα του κράτους.

οποιαδήποτε ισλαμικό κίνημα, αντιλαμβάνονται ως απειλή το AKP το οποίο κατηγορούν πως έχει κρυφή ισλαμική ατζέντα που θέτει σε κίνδυνο τον κοσμικό χαρακτήρα του κράτους¹⁵¹. Έχουν δε πολλές φορές προσπαθήσει να το πολεμήσουν εκμεταλλευόμενοι την επιρροή που έχουν στο Συνταγματικό Δικαστήριο¹⁵². Το 2007 οι κεμαλιστές προσπάθησαν εκ νέου να πετύχουν την απαγόρευση του κόμματος αλλά ύστερα από τις έντονες αντιδράσεις της ΕΕ το Συνταγματικό Δικαστήριο δεν έκανε δεκτή την αίτηση του Γενικού Εισαγγελέα. Ορισμένοι ακραίοι κύκλοι είχαν φτάσει στον σχεδιασμό και την προετοιμασία πραξικοπήματος όπως αποδεικνύουν οι υποθέσεις Εργκένεγκον και Βαριοπούλα, που βρίσκονται πλέον στα χέρια της δικαιοσύνης, με την συμμετοχή μάλιστα υψηλόβαθμων ενεργειών και απόστρατων αξιωματικών, ακαδημαϊκών, μεγαλοδημοσιογράφων και επιχειρηματιών. Η ευρωπαϊκή πορεία της Τουρκίας αποτελεί ένα πολύ χρήσιμο όπλο στα χέρια του AKP εναντίων των κεμαλικών καθώς επικαλούμενοι το αίτημα των ευρωπαίων για δημοκρατικές μεταρρυθμίσεις περιορίζουν τον θεσμικό ρόλο του στρατού και αλλάζουν τις διατάξεις που διευκολύνουν το κλείσιμο ενός πολιτικού κόμματος¹⁵³. Επίσης αύξησαν τις θρησκευτικές ελευθερίες κάτι που ήταν βασική επιδίωξη τους¹⁵⁴. Ωστόσο είναι μάλλον αμφίβολο το κατά πόσο ο Erdogan, εφόσον καταφέρει να κυριαρχήσει των αντιπάλων του, είναι πραγματικά διατεθειμένος, να προωθήσει των πραγματικό εξευρωπαϊσμό της Τουρκίας υιοθετώντας πλήρως το ευρωπαϊκό κεκτημένο φέρνοντάς την πιο κοντά στο δυτικό τρόπο ζωής.

Η άνοδος του ισλαμισμού-νέο-οθωμανισμός θέτουν υπό αμφισβήτηση μια κύρια παράμετρο της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής που είναι ο εξευρωπαϊσμός της τουρκικής πολιτικής κουλτούρας. Όπως μας επισημαίνει ο Π. Καζάκος οι απαραίτητες μεταρρυθμίσεις προς τα ευρωπαϊκά πρότυπα επηρεάζονται από τις

¹⁵¹ Ο Γενικός Εισαγγελέας στην πρόσ ατη προσφυγή που είχε κάνει εναντίον του κόμματος, το είχε κατηγορήσει πως “προωθεί την ιδέα του πολιτικού Ισλάμ και την πρόθεση επιβολής των ιερών κανόνων της sharia, που από την φύση τους είναι αντιδημοκρατικοί και οδηγούν στον ολοκληρωτισμό”. Στο Ζέπος, Κ. 2009. “Τουρκία: Συνύπαρξη κοσμικού κράτους και Ισλάμ;” στο Νίκος Φραγκάκης, *Τουρκία, Ευρώπη, Μεσόγειος, Η Τουρκία ανάμεσα στην ευρωπαϊκή προοπτική και την εσωτερική αποσταθεροποίηση*. ΕΚΕΜΕ Αθήνα: Εκδ. Αντ. Ν. Σάκουλα. Σελ 28.

¹⁵² Το Συνταγματικό Δικαστήριο έχει προχωρήσει στο παρελθόν στην απαγόρευση 24 πολιτικών κομμάτων.

¹⁵³ Mario Zocconi. March 2009. “The Impact of The EU Connection on Turkey’s Domestic and Foreign Policy” στο *Turkish Studies*, Vol. 10, No1. Σελ 27-28.

¹⁵⁴ Κοτσιαρός, Α. 2009. “Από αντιευρωπαϊσμό στον φιλοευρωπαϊσμό: Ο Ισλαμικός εκσυγχρονισμός του Κόμματος Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης” στο Νίκος Φραγκάκης, *Τουρκία, Ευρώπη, Μεσόγειος, Η Τουρκία ανάμεσα στην ευρωπαϊκή προοπτική και την εσωτερική αποσταθεροποίηση*. ΕΚΕΜΕ. Αθήνα: Εκδ. Αντ. Ν. Σάκουλα. Σελ 23.

πολιτισμικές παραμέτρους¹⁵⁵, καθώς συνεπάγεται ένα επαναπροσδιορισμό λειτουργιών, σχέσεων, ορίων, αξιών, πολιτιστικών γνωρισμάτων και ρυθμιστικών προτύπων¹⁵⁶. Όμως οι αξίες της φιλελεύθερης δυτικής δημοκρατίας αποτελούν ξένα στοιχεία στην ιδεολογία του πολιτικού Ισλάμ¹⁵⁷. Όπως όμως τονίζει ο Ι.Θ. Μάζης οι εκφραστές του Νέο-οθωμανισμού όπως ο Νταβούτογλου έχουν κρατήσει μια αρνητική στάση στην προσπάθεια υιοθέτησης δυτικών προτύπων από την Τουρκία. Η αντίθεση του αυτή φαίνεται από ισχυρισμούς του τύπου «η διαδικασία εκκοσμικεύσεως μπορεί να θεωρηθεί μια άμεση απειλή στην αυτοσυντήρηση των μη δυτικών κοινωνιών»¹⁵⁸. Η δήλωση που είχε κάνει ο Erdogan, κατά την διάρκεια της θητείας του ως δήμαρχος της Κωνσταντινούπολης πως: “Η δημοκρατία είναι ένα όχημα το οποίο. Το χρησιμοποιείς μέχρι να φτάσεις στον προορισμό σου και ύστερα το εγκαταλείπεις”¹⁵⁹, δημιουργεί έντονες αμφιβολίες για τις πραγματικές προθέσεις του ΑΚΡ. Ωστόσο η άνοδος του ισλαμισμού δεν επηρεάζει μόνο την εσωτερική πολιτική κουλτούρα αλλά και την εξωτερική πολιτική της χώρας.

Η νέα τουρκική εξωτερική πολιτική.

Η εξωτερική πολιτική που εφαρμόζει το ΑΚΡ από τότε που ανέλαβε την διακυβέρνηση της χώρας, χαρακτηρίζεται από έντονη κινητικότητα και έχει ως κύριο στόχο να καταστήσει την χώρα μια ισχυρή περιφερειακή δύναμη. Ο βασικός διαμορφωτής της εξωτερικής πολιτικής της χώρας Αχμέτ Νταβούτογλου¹⁶⁰, αν και πιστεύει πως η Τουρκία πρέπει να έχει μια πιο αυτόνομη παρουσία, δεν επιθυμεί να αμφισβητήσει ανοιχτά την βασική θέση των κεμάλικών για σύνδεση με την Δύση. Η διατήρηση μιας μετριοπαθούς στάσης έναντι της Δύσης και οι διακηρύξεις πως η

¹⁵⁵ Καζάκος, Π. 2003. *Το Αβέβαιο Μέλλον της Ευρωπαϊκής Ένωσης και η Τουρκία: Ιστορική Ταυτότητα, Θεσμοί και Υπερεπέκταση στην Ευρώπη*. Αθήνα, Εκδ. Παπαζήσης. Σελ 147.

¹⁵⁶ Ίωακειμίδης, Π. 2003. «Η Συμμετοχή της Ελλάδος στην Ευρωπαϊκή Ένωση: Πορεία Αντιφάσεις, Συνέπειες», στο Παναγι της Τσάκωνας, *Σύγχρονη Ελληνική Εξωτερική Πολιτική: Μια Συνολική Προσέγγιση*. Εκδ. Αθήνα: Σιδέρης. Τόμος Β. Σελ 552.

¹⁵⁷ Μίνστεφ, Ο. 2009. “Το ζήτημα της ένταξης της Τουρκίας στη ΕΕ” στο Γιώργος Καραμπελιάς, *Νέο-Οθωμανισμός*. Αθήνα: Εκδ. Εναλλακτικές Εκδόσεις. Σελ 58.

¹⁵⁸ Davutigli, A. Δεκ. 2001. “It’s only natural”, στο Al-Ahram Weekly, No 564, 13-14. Από το βιβλίο του Μάζη, Θ. Ι. 2008. *Η Γεωπολιτική της Ευρύτερης Μέσης Ανατολής και η Τουρκία*. Εκδ. Λιβάνη. Σελ 68.

¹⁵⁹ Kinze, S. 15 Ιουλίου 2004. “Will Turkey Make It?” στο *New York Review of Books*, v.51, τεύχος 12.

¹⁶⁰ Ακαδημαϊκός, για πολλά χρόνια σύμβουλος σε θέματα εξωτερικής πολιτικής του Erdogan, και νυν Υπουργός Εξωτερικών της Τουρκίας.

ένταξη στην ΕΕ παραμένει, έστω και σε ρητορικό επίπεδο, βασικός στόχος της εξωτερικής πολιτικής της χώρας εξασφαλίζουν στο ΑΚΡ την εικόνα ενός σύγχρονου φιλοδυτικού κόμματος. Εξασφαλίζει έτσι την υποστήριξη των δυτικών και των μετριοπαθών στοιχείων της τουρκικής κοινωνίας που βλέπουν το ΑΚΡ ως ένα κόμμα το οποίο έχει να κάνει τις απαραίτητες μεταρρυθμίσεις και την πρόθεση να φέρει κοντά την χώρα στην Ευρώπη. Το ερώτημα που τίθεται είναι το κατά πόσο η νέα εξωτερική πολιτική της Τουρκίας που εφαρμόζεται με βάση το «Στρατηγικό Βάθος» είναι συμβατή με την ανάπτυξη της ΚΕΠΠΑ και ΕΠΑΑ; Η ένταξη της Τουρκίας στους παραπάνω μηχανισμούς θα διευκολύνει την εφαρμογή αυτού του δόγματος;

Είναι βέβαιο πως η συμμετοχή της Τουρκίας στον σκληρό πυρήνα της ευρωπαϊκής οικογένειας αναβαθμίζει την γεωπολιτική της εικόνα. Μέσα από την συμμετοχή στο Συμβούλιο αποκτά την δυνατότητα να συνδιαμορφώνει την στάση της ΕΕ σε ζητήματα του άμεσου ενδιαφέροντός της. Είναι όμως οι βασικές επιδιώξεις της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής συμβατές με αυτές των άλλων κρατών μελών ώστε να μπορέσει να διαμορφωθεί μια κοινή εξωτερική πολιτική σε ευρωπαϊκό επίπεδο;

Η κυβέρνηση του ΑΚΡ τα τελευταία χρόνια έχει προβεί σε μια σειρά από ενέργειες που δεν βρίσκουν σύμφωνους τους περισσότερους ευρωπαίους. Το 2006 η ηγεσία του ΑΚΡ, κάλεσε στην Τουρκία, τον ηγέτη της Χαμάς, Χαλέμ Μεσάαλ, διαφοροποιώντας σαφώς την στάση της από τα υπόλοιπα Δυτικά κράτη που δεν αναγνωρίζαν το αποτέλεσμα των παλαιστινιακών εκλογών. Επίσης εξέφρασε με πολύ έντονο τρόπο την αντίθεσή του από τις πρακτικές των ΗΠΑ στην περιοχή της Μέσης Ανατολής¹⁶¹. Όμως το πιο χαρακτηριστικό σημείο της διαφοροποίησης της εξωτερικής πολιτικής του ΑΚΡ είναι η σύσφιξη των σχέσεων με το ισλαμικό Ιράν την στιγμή μάλιστα που οι ανησυχίες για το πυρηνικό του πρόγραμμα εντείνονται¹⁶². Ο ίδιο Αο Νταβούτογλου έχει άλλωστε αναγνωρίσει πως οι διαφοροποιήσεις στον τομέα της εξωτερικής πολιτικής μεταξύ ΕΕ και Τουρκίας μπορεί να θέσει σοβαρές δυσκολίες στην διαδικασία ένταξης¹⁶³.

¹⁶¹ Ο Erdogan έφτασε να χαρακτηρίσει την στρατιωτική επιχείρηση στην Φαλούτζα το 2004, ως γενοκτονία. Επίσης αρνητική ήταν η στάση της Τουρκίας έναντι των πρωτοβουλιών που είχαν αναλάβει οι ΗΠΑ για την απόσυρση των Συριακών στρατευμάτων από τον Λίβανο το 2004.

¹⁶² Τον Ιούλιο του 2004 υπέγραψε ένα πολυδιάστατο σχέδιο συνεργασίας που περιλάμβανε μια σειρά από οικονομικές συμφωνίες καθώς και προέβλεπε την στενότερη συνεργασία σε ζητήματα ασφάλειας όπως αυτό της καταπολέμησης των ανταρτών του PKK.

¹⁶³ «...η δυνατότητα συμβιβασμού των θέσεων που ακολουθεί η ΕΕ και η Τουρκία, αναφορικά με τις περιφερειακές πολιτικές οι οποίες επιδρούν σε στρατηγικό επίπεδο, αποτελεί ένα από τα δυσκολότερα πεδία της διαδικασίας ένταξης. Οι διαφοροποιήσεις που αφορούν τις ακόλουθες πολιτικές στα

Ως γνωστό και στις τάξεις της ΕΕ υπάρχουν πολλά διαφορετικά συμφέροντα και απόψεις που έχουν εμποδίσει τους ευρωπαίους να διαμορφώσουν κοινές θέσεις για πολύ σημαντικά ζητήματα όπως ο πόλεμος στο Ιράκ. Η ύπαρξη αυτών των αντιθέσεων αλλά και η αντίληψη πως η εξωτερική πολιτική βρίσκεται στον σκληρό πυρήνα της εθνικής κυριαρχίας έχουν περιορίσει την ολοκλήρωση σε αυτόν τον τομέα. Θα μπορούσε λοιπόν, κάποιος να ισχυριστεί πως η ένταξη της χώρας στην ΕΕ δεν την υποχρεώνει να ακολουθήσει τις επιλογές των άλλων κρατών-μελών. Αν και κάτι τέτοιο ως ένα βαθμό ισχύει, πρέπει να ληφθούν υπ όψιν δύο βασικοί παράμετροι αυτού του δόγματος που δεν ευνοούν την εφαρμογή τους εντός της ΚΕΠΠΑ. Πρώτον η Τουρκία πρέπει να έχει μια αυτόνομη παρουσία στην περιοχή που θα την καθιστά ευέλικτη στην διαμόρφωση συμμαχιών. Δεύτερον, η Τουρκία επιχειρεί να εκμεταλλευτεί την πολιτισμική της συγγένεια με τις χώρες της γεωπολιτικού χώρου της ευρύτερης περιοχής της Μέσης Ανατολής.

Η Τουρκία είναι πλέον ένας δυναμικός παίκτης στην περιοχή που επιδιώκει να αναβαθμίσει τον γεωπολιτικό του ρόλο και σύμφωνα με τον Αχμέτ Νταβούτογλου δεν πρέπει να διστάζει « την αναδιαμόρφωση των σχέσεων ισχύος κατά τέτοιο τρόπο, ώστε να υπάρχουν εναλλακτικές επιλογές, και στη δημιουργία μιας ενδοχώρας (Hinterland) με την οποία θα ενισχυθούν οι μακροπρόθεσμοι πολιτισμικοί, οικονομικοί και πολιτικοί δεσμοί»¹⁶⁴. Με τον τρόπο αυτό η Τουρκία μπορεί να προβεί στην δημιουργία πολλαπλών συμμαχιών που θα της επιτρέψουν να ανεξαρτητοποιηθεί από την Δύση εφαρμόζοντας μια πολιτική ισορροπιών στην περιοχή¹⁶⁵. Μια τέτοια εξέλιξη θα αναβαθμίσει την γεωπολιτικής της θέση επιτρέποντας να παίξει τον ρόλο της περιφερειακής δύναμης στην περιοχή. Όπως μας επισημαίνει ο Στέλιος Αλειφαντής το δόγμα του “στρατηγικού βάθους” θέλει την Τουρκία χειραφετημένη από δυτικές εξαθήσεις διαχωρίζοντας την θέση της από

Βαλκάνια, στον Καύκασο και στην Μέση Ανατολή κατά τη μεταψυχροπολεμική περίοδο, εμπεριέχουν στοιχεία ικανά να δυσχεράνουν την επίτευξη ενός κοινού μελλοντικού στρατηγικού σχεδιασμού. Η Τουρκία είναι αναγκασμένη να αναπτύξει μία νέα στρατηγική προσέγγιση, η οποία, αφενός, θα λαμβάνει υπόψη της ως επίκεντρο τη δική της γεωπολιτική θέση και αφετέρου, θα συμβιβάζει τα εν λόγω στοιχεία σε ένα συνεπές πλαίσιο. Σε αντίθετη περίπτωση, η επιχειρούμενη ενταξιακή διαδικασία με την ΕΕ θα μπορούσε να μετατραπεί σε ένα πεδίο σύγκρουσης, όπου έρχονται αντιμέτωπα τα περιφερειακά συμφέροντα»¹⁶³. Όπ. αν. Νταβούτογλου, Α. (2010). Σελ 783.

¹⁶⁴ Όπ. αν. Νταβούτογλου, Α. (2010). Σελ 193.

¹⁶⁵ Walker, W. J. Απρίλιος 2009. “Μελετώντας το «στρατηγικού βάθους»: οι επιπτώσεις του νέου δόγματος εξωτερικής πολιτικής της Τουρκίας” στο *Monthly Review, Ανεξάρτητη Σοσιαλιστική Επιθεώρηση*. No. 52 (117). Σελ 30.

πολιτικές επιλογές και διπλωματικούς χειρισμούς που δεν εξυπηρετούν την περιφερική της πολιτική¹⁶⁶.

Το δόγμα του «Στρατηγικού Βάθους» που είναι ουσιαστικά απόρροια των νέο-οθωμανισμών αντιλήψεων στις εξωτερική πολιτική της χώρας, αντιλαμβάνεται την χώρα ως γέφυρα ανάμεσα στον Δυτικό και τον Ισλαμικό κόσμο. Αν και αρκετοί ερμηνεύουν αυτήν την πολιτική ως συμβατή με μια Τουρκία ενταγμένη στην ένωση, υπάρχει και η άποψη πως αυτή είναι ουσιαστικά μια εναλλακτική στρατηγική που έρχεται σε αντίθεση με την κεμαλική αντίληψη για το ποιος θα πρέπει να είναι ο εξωτερικός προσανατολισμός της χώρας¹⁶⁷.

Ο Νταβούτογλου στα κείμενά του κάνει μια σαφή σύνδεση των πολιτισμικών στοιχείων με τον εξωτερικό προσανατολισμό της χώρας. Αν και ως Ρεαλιστής δεν παραβλέπει την σημασία άλλων μεταβλητών όπως η γεωγραφία και οι άλλοι παράμετροι που διαμορφώνουν τους συσχετισμούς ισχύος σε μια περιοχή, δίνει έμφαση στον τρόπο με τον οποίο οι πολιτικές ελίτ προσλαμβάνουν τα πολιτισμικά στοιχεία και τις ακόλουθες συνέπειες στον εξωτερικό προσανατολισμό μιας χώρας. Η αποποίηση της κληρονομίας της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, από τους κεμαλιστές, και η περιχαράκωση τους στην προσπάθεια δημιουργίας ενός δυτικού τύπου έθνους-κράτους, περιόρισε την τουρκική εξωτερική πολιτική σε μια συνεχή προσπάθεια υπεράσπισης των συνόρων, ενώ την ώθησε να ταυτιστεί με τον Δυτικό άξονα¹⁶⁸. Η επιλογή αυτή οδήγησε σε περιορισμό των σχέσεων με τον μουσουλμανικό κόσμο. Η διάλυση όμως της Σοβιετικής Ένωσης, δίνει μια σημαντική ευκαιρία στην Τουρκία. Μπορεί πλέον με όχημα την ισλαμική θρησκεία και πολιτισμό να επεκτείνει την επιρροή της στις μουσουλμανικές χώρες της Ευρασίας σε μια περιοχή με πολύ μεγάλη γεωπολιτική και γεωοικονομική αξία¹⁶⁹.

Ο Νταβούτογλου πιστεύει στην ενοποίηση του γεωπολιτικού χώρου της ευρύτερης περιοχής της Μέσης Ανατολής με κύριο Ατοιχείο τον κοινό Ισλαμικό πολιτισμό¹⁷⁰.

¹⁶⁶ Αλειφαντής, Σ. Απρίλιος 2009. “Σε αναζήτηση του «στρατηγικού βάθους»: το μετέωρο βήμα της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής”, στο *Monthly Review, Ανεξάρτητη Σοσιαλιστική Επιθεώρηση*. No. 52 (117). Σελ 15.

¹⁶⁷ Όπ. αν. Κοτζιάς, Ν. (2010). Σελ 253.

¹⁶⁸ Όπ. αν. Νταβούτογλου, Α. (2010). Σελ 84.

¹⁶⁹ Νταβούτογλου, Α. Απρίλιος 2009. “Η σύγκρουση συμφερόντων: μια ερμηνεία της Παγκόσμιας Τάξης (ή Αταξίας) Πραγμάτων” στο *Monthly Review, Ανεξάρτητη Σοσιαλιστική Επιθεώρηση*. No. 52 (117) Σελ 98. Καθώς και Abdel-Latif, Ο. Απρίλιος 2009. “Αχμέτ Νταβούτογλου: εναρμονίζοντας αναλλοίωτες αξίες και διαρκώς μεταβαλλόμενους μηχανισμούς” στο *Monthly Review, Ανεξάρτητη Σοσιαλιστική Επιθεώρηση*. No. 52 (117) Σελ 115.

¹⁷⁰ Όπ. αν. Μάζης, Θ. Ι. (2008). Σελ 62-63.

Όπως και στην περίπτωση του ευρωπαϊκού οικοδομήματος όπου δίνεται έμφαση στον ρόλο που παίζει ο ευρωπαϊκός πολιτισμός ως ενοποιητικού στοιχείου, έτσι και στην περίπτωση των μουσουλμανικών κρατών ο ισλαμικός πολιτισμός σύμφωνα με τον Νταβούτογλου δημιουργεί «..μια οντολογική συναίσθηση, η οποία διεισδύει άμεσα στο νου κάθε ατόμου, ανεξαρτήτως από την εθνική ή την τοπική του καταγωγή»¹⁷¹. Για τους παραπάνω λόγους ο Ι. Θ. Μάζης πιστεύει πως ο Erdogan δεν θέλει τον πραγματικό εξευρωπαϊσμό της χώρας του και την ένταξη στην ΕΕ αλλά προσβλέπει σε μια εξωτερική πολιτική εμπνευσμένη από τον νέο-οθωμανισμό¹⁷². Είναι πλέον σαφές πως εντός της Τουρκίας υπάρχουν δύο διαφορετικές ιδεολογικές τάσεις γύρω από την φύση της τουρκικής δημοκρατίας, που έχει επιπτώσεις στην διαμόρφωση των γεωπολιτικών επιλογών της χώρας.

Οι ελληνοτουρκικές σχέσεις τα πλαίσια του “στρατηγικού βάθους”.

Η νέα τουρκική εξωτερική πολιτική σύμφωνα με τον κύριο διαμορφωτή της πρέπει να βασιστεί στο δυναμικό άνοιγμα προς το διεθνές περιβάλλον μέσω της εκμετάλλευσης της γεωπολιτικής της θέσης η οποία την καθιστά στο κέντρο τριών γεωπολιτικών σφαιρών επιρροής. Η πρώτη είναι εγγύς χερσαία περιοχή: Βαλκάνια-Μέση Ανατολή-Καύκασος. Η δεύτερη είναι η εγγύτερη θαλάσσια περιοχή: Εύξεινος Πόντος-Αδριατική-Ανατολική Μεσόγειος-Ερυθρά Θάλασσα-Περσικός κόλπος-Κασπία θάλασσα. Η τελευταία σφαίρα επιρροής συνιστάτε στην εγγύτερη προς την Τουρκία ηπειρωτική περιοχή και περιλαμβάνει τον άξονα Ευρώπη-Βόρει Αφρική-Νότια Ασία-Κεντρική και Ανατολική Ασία¹⁷³. Ο Νταβούτογλου λοιπόν τονίζει, πως τα ζητήματα της Κύπρου και του Αιγαίου πρέπει να αντιμετωπιστούν στο πλαίσιο των ευρύτερων επιδιώξεων της Τουρκίας καθώς αυτές οι δύο περιοχές βρίσκονται στο κέντρο των παραπάνω γεωπολιτικών αξόνων. Επίσης ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στη γεωοικονομική αξία που έχει το Αιγαίο για την Τουρκία¹⁷⁴. Η περιοχή του Μαρμαρά που ενώνεται με το Αιγαίο από έναν στενό υδάτινο διάδρομο, μαζί με τα δυτικά παράλια της Τουρκίας, αποτελούν τα κύρια εμπορικά και βιομηχανικά κέντρα

¹⁷¹ Όπ. αν. Σελ 69

¹⁷² Όπ. αν. Σελ 109

¹⁷³ Όπ. αν. Νταβούτογλου, Α. (2010). Σελ 193.

¹⁷⁴ Όπ. αν. Σελ 271.

της χώρας. Οι μεγαλύτερες πόλεις της χώρας βρίσκονται σε αυτήν την περιοχή. Επιπλέον το 90% των εξαγωγών και των εισαγωγών της Τουρκίας διεξάγεται μέσω θαλάσσης¹⁷⁵. Με βάση λοιπόν την παραπάνω, γεωπολιτική-γεωοικονομική θεώρηση είναι φυσικό τα ζητήματα κυριαρχίας στο Αιγαίο να θεωρούνται ζητήματα πρώτης προτεραιότητας για την Τουρκία.

Ο επικεφαλής της τουρκικής διπλωματίας με μια σειρά από δηλώσεις του, έχει δώσει μια σαφή εικόνα για το πια πρέπει να είναι η πολιτική της Τουρκίας όσον αφορά το Αιγαίο. Σχετικά με την Ελληνική κυριαρχία στα περισσότερα νησιά του Αιγαίου ο Νταβούτογλου πιστεύει πως αποτελεί μια αδικία και πως υπάρχει μια ασυμβατότητα ανάμεσα στην γεωπολιτική πραγματικότητα και το ισχύον καθεστώς¹⁷⁶. Με άλλα λόγια το ισχύον status quo στο Αιγαίο δεν είναι συμβατό με την γεωπολιτική αξία της Τουρκίας. Σύμφωνα με τα λεγόμενα του ίδιου “μια Τουρκία που έχει αποκλειστεί από το Αιγαίο και έχει περικυκλωθεί στα νότια από τη “Ρωμαίικη Διοίκηση της Νότιας Κύπρου”¹⁷⁷ έχει πολύ μικρότερα περιθώρια για να κάνει ένα άνοιγμα προς τον έξω κόσμο¹⁷⁸”. Επιπλέον πιστεύει, πως τίθενται σοβαρά ζητήματα ασφάλειας λόγω της εγγύτητας πολλών νησιών στην μικρασιατική ακτή αλλά κυρίως της δυνατότητας κλεισίματος των υδάτινων διαδρόμων από την Προποντίδα στην Μεσόγειο¹⁷⁹. Ενδεικτικό του πως αντιλαμβάνεται την κατάσταση είναι πως θεωρεί ότι η κατοχή ενός πολύ μικρού ποσοστού από τις χιλιάδες νησίδες του Αιγαίου, από την Τουρκία, καθιστούν απαραίτητη την συγκρότηση μιας ισχυρής ναυτικής δύναμης¹⁸⁰ καθώς όπως τονίζει “είναι αναπόφευκτο για την Τουρκία να ακολουθήσει μια δραστήρια πολιτική σε κάθε σημείο που οδηγεί τον Εύξεινο Πόντο

¹⁷⁵ Bolukbasi, D. «Turkey and Greece, The Aegean Disputes, A Unique Case in International Law», Εκδ. Cavendish. Σελ107.

¹⁷⁶ Όπ. αν. Νταβούτογλου, Α. (2010). Σελ 268.

¹⁷⁷ Αυτόν τον χαρακτηρισμό προσδίδει ο Α. Νταβούτογλου στην Κυπριακή Δημοκρατία.

¹⁷⁸ Όπ. αν. Νταβούτογλου, Α. (2010). Σελ 267.

¹⁷⁹ Η επέκταση των Χωρικών Υδάτων από τα 6ν.μ. στα 12ν.μ. θα δημ ουργούσε ασφυκτικές συνθήκες για την Τουρκία. Μια τέτοια ενέργεια θα είχε ως συνέπεια την αύξηση των ελληνικών χωρικών υδάτων κατά 22.64% ενώ τα αντίστοιχα τουρκικά θα αυξάνονταν μόλις κατά 1.5%. Η Ελλάδα πλέον θα έλεγχε το 71,53%, η Τουρκία το 8.76% ενώ τα διεθνή θα μειώνονταν στο 23,97% του Αιγαίου. Με σημερινό καθεστώς λόγω της εγγύτητας των ελληνικών νησιών η τουρκική ακτογραμμή, από την πλευρά του Αιγαίου που δεν εφάπτεται από ελληνικά Χωρικά Ύδατα είναι της τάξεως του 15%, με την επέκταση στα 12ν.μ. αυτή θα περιοριστεί στο 10%. Το αποτέλεσμα θα είναι το κλείσιμο των όποιων διόδων επέτρεπαν την επικοινωνία των Δαρδανελίων και των Μικρασιατικών ακτών με την Μεσόγειο. Αυτό σημαίνει πως τα διερχόμενα πλοία θα πρέπει να περνάνε από ελληνικά χωρικά ύδατα. Για το θέμα αυτό βλέπε: Όπ. αν. Bolukbasi, D. Σελ124.

¹⁸⁰ Όπ. αν. Νταβούτογλου, Α. (2010). Σελ 84.

και το Αιγαίο στις ανοιχτές θάλασσες»¹⁸¹. Για τον Νταβδούτογλου η Άγκυρα «...έχει ήδη φτάσει στο ύστατο σημείο υποχωρήσεων στο Αιγαίο. Μετά από αυτό, κάθε συμβιβασμός που θα γίνει μπορεί να έχει σοβαρές συνέπειες που ενδέχεται να φθάσουν ακόμη και ως την εξαφάνιση του ζωτικού χώρου της Τουρκίας στο Αιγαίο και κατ' επέκταση του χώρου που κινείται στον άξονα Μεσόγειος-Εύξεινος Πόντος»¹⁸².

Όσον αφορά το ζήτημα της Κύπρου, ο τούρκος ΥΠΕΞ δεν προβάλλει μόνο την ιστορική ευθύνη που έχει η χώρα του να υπερασπιστεί την μουσουλμανική τουρκική κοινότητα, αλλά υπογραμμίζει την αξία της γεωγραφικής θέσης του νησιού που σύμφωνα με τον ίδιο βρίσκεται στην καρδιά του ζωτικού χώρου της Τουρκίας. Φτάνει δε στο σημείο να υποστηρίξει πως «ακόμη και αν δεν υπήρχε ούτε ένας μουσουλμάνος τούρκος εκεί, η Τουρκία θα όφειλε να διατηρεί ένα Κυπριακό ζήτημα»¹⁸³. Με βάση την θεωρία του «Στρατηγικού Βάθους» ο έλεγχος της Κύπρου είναι κρίσιμος για την προώθηση του περιφερειακού ρόλου της Τουρκίας. Σ' αυτό το πλαίσιο, η κατοχή της Βόρειας Κύπρου είναι ένα από τα βασικά στηρίγματα μιας επιθετικής θαλάσσιας στρατηγικής που θέλει να εφαρμόσει η Τουρκία.

Υπό αυτό το πρίσμα οι προσπάθειες τις Ελλάδος να δελεάσουν την Τουρκία μέσω της ένταξης στην ΕΕ κρίνεται τουλάχιστον ως προβληματική. Οι ελληνικές κυβερνήσεις θεώρησαν πως η Τουρκία, κάνοντας έναν υπολογισμό κόστους-οφέλους, θα άλλαζε την στάση της σε Αιγαίο και Κύπρο ώστε να προωθήσει την υποψηφιότητά της. Δεν υπολόγισαν τι πραγματικά σημαίνει “κόστος” και τι “όφελος” για την Τουρκία. Οι τούρκοι θεωρούν πως το “κόστος” που θα έχει η αλλαγή της στάσης στα ελληνοτουρκικά είναι πολύ υψηλό, καθώς αντιλαμβάνονται τα συμφέροντα τους στο Αιγαίο και στην Κύπρο ως ζωτικής σημασίας. Αντίστοιχα η οικονομική ανάκαμψη της Τουρκίας και η μεταστροφή της χώρας προς τον ισλαμισμό και νέο-οθωμανισμού ίσως να μην καθιστούν για την Τουρκία, τόσο δελεαστική την προοπτική της πλήρους ένταξης όσο θα ήθελε να ελπίζει η Αθήνα. Συνεπώς η παροχή οικονομικών και πολιτικών κινήτρων δεν αποτελεί από μόνη της ικανή συνθήκη για την εξομάλυνση των ελληνοτουρκικών.

¹⁸¹ Όπ. αν. Σελ 270.

¹⁸² Όπ. αν. Σελ 272.

¹⁸³ Όπ. αν. Σελ 279.

5. Οι Ευρωπαϊκές αντιδράσεις στην πλήρη ένταξη της Τουρκίας.

Το όλο εγχείρημα της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής έχει ως βασική προϋπόθεση πως η ΕΕ παραμένει διατεθειμένη να δεχτεί την Τουρκία στους κόλπους της ως πλήρες μέλος. Σε διαφορετική περίπτωση δεν υφίστανται επαρκείς λόγοι που θα ωθήσουν την Άγκυρα να εφαρμόσει τα κριτήρια της Κοπεγχάγης, να ευθυγραμμιστεί με το ευρωπαϊκό κεκτημένο και σε τελική ανάλυση να σεβαστεί το status quo στο Αιγαίο, όταν μάλιστα θεωρεί πως κάτι τέτοιο είναι ενάντια προς το συμφέρον της. Με βάση το σκεπτικό των ελληνικών κυβερνήσεων, τα οφέλη από την ένταξη, θα λειτουργήσουν ως κίνητρο για την εξομάλυνση των ελληνοτουρκικών σχέσεων. Επιπλέον, λόγω της επιθυμίας της να ολοκληρώσει με επιτυχία τις ενταξιακές διαπραγματεύσεις, θα ήταν πρόθυμη να δεχτεί την εμπλοκή της ΕΕ στα ζητήματα που εκκρεμούσαν με την Ελλάδα. Από την επιτυχή κατάληξη της πορείας αυτής θα εξαρτιόταν και η μεταμόρφωσή της σε φιλελεύθερη δημοκρατία δυτικού τύπου που θα έχει την πρόθεση να επιλύσει με ειρηνικό τρόπο τα προβλήματα με τους γείτονές της. Στην περίπτωση λοιπόν που οι τούρκοι θεωρήσουν πως η πιθανότητα ένταξης έχει μειωθεί δραματικά ή αποκλείεται τελείως, δεν θα έχουν επαρκές κίνητρο για να μεταβάλουν την στάση τους σε Αιγαίο και Κύπρο την στιγμή που στα πλαίσια του δόγματος του στρατηγικού βάθους, οι δύο αυτές περιοχές κρίνονται ως ιδιαίτερα σημαντικές για αυτούς. Συνεπώς δεν θα είχαν και λόγο να αποδεχτούν τις δυσάρεστες παρεμβάσεις, της ΕΕ, ούτε βέβαια να υιοθετήσουν το ευρωπαϊκό κεκτημένο που δεν βρίσκει όλους σύμφωνους στην χώρα. Το γεγονός λοιπόν πως υπάρχουν αρκετοί στην Ευρώπη που δεν θέλουν να δουν την Τουρκία να γίνεται μέλος της ΕΕ πρέπει να προβληματίσει σοβαρά την ελληνική διπλωματία.

Η έναρξη των ενταξιακών διαπραγματεύσεων έχει πυροδοτήσει μια σειρά συζητήσεων για το κατά πόσο η ΕΕ είναι ικανή αλλά και πρόθυμη να εντάξει στους κόλπους της ένα τόσο μεγάλο μουσουλμανικό κράτος. Αρκετοί ευρωπαίοι πιστεύουν πως το ευρωπαϊκό οικοδόμημα έχει φτάσει στα όρια του και για ένα εύλογο χρονικό διάστημα δεν θα μπορέσει να προχωρήσει σε περεταίρω διεύρυνση. Επίσης, είναι αρκετοί εκείνοι που θεωρούν πως η Τούρκια από γεωγραφικής, αλλά κυρίως πολιτισμικής άποψης, δεν ανήκει στην Ευρώπη. Οι παραπάνω απόψεις έχουν

προκαλέσει σοβαρές αντιδράσεις και στο εσωτερικό της Τουρκίας, όπου αρχίζουν αισθάνονται πως το ενδεχόμενο της πλήρους ένταξης αρχίζει να απομακρύνεται. Εάν το παραπάνω συνδυαστεί με την απροθυμία πολλών κρατών να δεχτούν την Τουρκία ως πλήρες μέλος της ΕΕ τότε οδηγούμαστε στην διαμόρφωση μιας «ειδικής σχέσης» Τουρκίας-ΕΕ που είναι πέραν των ελληνικών συμφερόντων και έρχεται σ' αντίθεση με το σκεπτικό προώθησης της τουρκικής υποψηφιότητας από την Αθήνα.

Οι αντιδράσεις στο εσωτερικό της Ευρώπης.

Μεγάλη μερίδα της ευρωπαϊκής κοινής γνώμης αντιτίθεται στην ένταξη μιας μουσουλμανικής χώρας καθώς θεωρούν το μουσουλμανικό κόσμο ως κάτι το ξένο που δεν ανήκει στην ευρωπαϊκή οικογένεια. Μετά την 11/9, τις επιθέσεις στο Λονδίνο και την Μαδρίτη αλλά και την κήρυξη του λεγόμενου πολέμου κατά της τρομοκρατίας πολλοί ευρωπαίοι άρχισαν να αντιλαμβάνονται τον μουσουλμανικό κόσμο ως κάτι το εντελώς διαφορετικό, το ξεχωριστό από την ευρωπαϊκή κουλτούρα. Οι σχέσεις μεταξύ των μουσουλμάνων μεταναστών και των τοπικών κοινωνιών στην Ευρώπη επιδεινώθηκαν¹⁸⁴. Οι μουσουλμανικές αξίες άρχισαν να θεωρούνται ασύμβατες με τις ευρωπαϊκές¹⁸⁵. Η Τουρκία ως μουσουλμανική χώρα θεωρείται από αρκετούς πως δεν ανήκει στην ευρωπαϊκή οικογένεια ενώ αρκετοί είναι και αυτοί που υποστηρίζουν πως ενδεχόμενη ένταξή της θα αυξήσει τους μουσουλμάνους μετανάστες κάτι που μπορεί να βλάψει την ευρωπαϊκή ταυτότητα¹⁸⁶. Ο Πρόεδρος της ΕΕ και πρώην πρωθυπουργός του Βελγίου το 2004 είχε δηλώσει “ Η Τουρκία δεν είναι και δεν πρόκειται ποτέ να γίνει μέλος της Ευρώπης.. οι παγκόσμιες αξίες που είναι σε ισχύ στην Ευρώπη, οι οποίες είναι και βασικές αξίες της χριστιανοσύνης, θα χάσουν την ευρωστία τους με την ένταξη μιας ισλαμικής χώρας όπως η Τουρκία”¹⁸⁷. Ως αποτέλεσμα δημιουργήθηκε σε μερίδα της ευρωπαϊκής κοινής γνώμης αρνητικό κλίμα στ ν Τουρκική υποψηφιότητα. Μόνο το 30% των ευρωπαίων είναι υπέρ της

¹⁸⁴Κάτι που φάνηκε πολύ έντονα στις συγκρούσεις μουσουλμάνων μεταναστών τρίτη γενιάς και αστυνομίας στην Γαλλία το φθινόπωρο του 2005.

¹⁸⁵Οπ. αν. Κοτζιάς Ν. (2010). Σελ 288.

¹⁸⁶Laciner S, “Possible Impacts Of Turkey’s Full Membership To EU’s Foreign Policy”, στο Sedat Laciner, Mehmet Ozan, Ihsan Bal. 2005. *European Union With Turkey, The Possible Impact of Turkey’s Membership on The European Union*. Άγκυρα: Εκδ. International Strategic Research Organization. Σελ. 19.

¹⁸⁷International Strategic Research Organization. <http://www.usak.org.tr/EN/myazdir.asp?id=1239> (16/6/2010).

τουρκικής υποψηφιότητας ενώ το 52% αντιτίθεται σε αυτή. Στην Γερμανία και την Γαλλία, τα δύο πιο ισχυρά κράτη της Ένωσης, τα ποσοστά των πολιτών που αντιτίθενται είναι 74% και 68% αντίστοιχα¹⁸⁸. Το γεγονός αυτό είναι ιδιαίτερα σημαντικό ιδιαίτερα εάν λάβουμε υπόψη μας πως σε αρκετές χώρες η ένταξη της Τουρκίας θα πρέπει να εγκριθεί με δημοψήφισμα¹⁸⁹.

Το αρνητικό αυτό κλίμα εκδηλώνεται και με την στάση μεγάλης μερίδας του ευρωπαϊκού πολιτικού κόσμου. Αν και η υποψηφιότητα της Τουρκίας υποστηρίζεται από σοσιαλιστικά, αριστερά και οικολογικά κόμματα στην Ευρώπη, βρίσκει αντίθετους τους χριστιανοδημοκράτες¹⁹⁰. Ο πρόεδρος της Γαλλίας Νικολά Σαρκοζί έχει επανειλημμένος δηλώσει πως η Τουρκία δεν είναι ευρωπαϊκή χώρα και πως μια ενδεχόμενη ένταξη θα έθετε τέρμα την ιδέα της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης¹⁹¹. Η Άγκελα Μέργκελ έχει επίσης εκφράσει δημόσια την αντίθεση της για την ένταξη της Τουρκίας¹⁹².

Η δομή και η λειτουργία των ευρωπαϊκών θεσμών κάνουν ακόμα πιο προβληματική την πλήρη ένταξη Τουρκίας. Τα όσα προβλέπονται στις Συνθήκες της Νίκαιας και της Λισαβόνας, δίνουν ιδιαίτερη βαρύτητα σε πληθυσμιακά κριτήρια¹⁹³. Καθώς λοιπόν η Τουρκία είναι η δεύτερη πιο πολυπληθής, μετά την Γερμανία, χώρα στην Ευρώπη, με προοπτική να γίνει η πρώτη σε μερικές δεκαετίες, θα διέθετε υπερβολικά μεγάλη εκπροσώπηση στα ευρωπαϊκά όργανα. Θα είχε πολύ μεγάλο αριθμό ευρωβουλευτών και τις περισσότερες ψήφους στο Συμβούλιο. Όπως είναι φυσικό μια τέτοια εξέλιξη δημιουργεί αντιδράσεις που δεν σχετίζονται μόνο με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της Τουρκίας αλλά και με την ικανότητα της ΕΕ να απορροφήσει νέα μέλη. Ειδικά στην περίπτωση της Τουρκίας, η ένταξη μιας τόσο μεγάλης χώρας θα σήμαινε για τους παραπάνω λόγους, μια διαδικασία ανακατανομής ισχύος και διαμορφώσεις νέων ισορροπιών εντός των θεσμικών οργάνων. Επιπλέον η Τουρκία θ είχε αυξημένες απαιτήσεις σε κοινοτικά κονδύλια ενώ ο μεγάλος αγροτικός της τομέας και η ελεύθερη διακίνηση εργατών θα έθεταν υπό πίεση τα οικονομικά της Ένωσης¹⁹⁴.

¹⁸⁸ Gordon, H. P. και O. Taspinar. 2008. *Winning Turkey, How America, Europe, and Turkey Can Revive a Fading Partnership*. Washington D.C.: Brookings Institution Press. Σελ 45..

¹⁸⁹ Οπ. αν. Κοτζιάς Ν. (2010). Σελ 289.

¹⁹⁰ Οπ. αν. Σελ 281.

¹⁹¹ Οπ. αν. Gordon, H. P. και O. Taspinar. (2008). Σελ 48.

¹⁹² Τον Σεπτέμβριο του 2004 με επιστολή της κάλεσε τους Συντηρητικούς Ευρωπαίους ηγέτες να καταψηφίσουν την ένταξη της Τουρκίας. Οπ. αν., Τζανέτος, Α. Γ. (Ιανουάριος 2007). Σελ 271.

¹⁹³ Δίδεται θεσμική ισχύ σε συγκεκριμένες διαδικασίες ανάλογα με τον πληθυσμό κάθε κράτους.

¹⁹⁴ Οπ. αν. Κοτζιάς Ν. (2010). Σελ 292.

Η απορριπτική στάση των ευρωπαίων επηρεάζει αρνητικά την μεταρρυθμιστική προσπάθεια στην Τουρκία. Η τουρκική κοινή γνώμη λαμβάνοντας αυτά τα μηνύματα από το εξωτερικό μειώνει την υποστήριξή της στην ένταξιακή διαδικασία. Η επιβράδυνση των διαπραγματεύσεων γίνεται αντιληπτή ως το αποτέλεσμα μιας μεροληπτικής στάσης των ευρωπαϊκών κρατών που δεν επιθυμούν να εντάξουν σε μια χριστιανική ένωση ένα μουσουλμανικό κράτος και όχι λόγο της αδυναμίας της Τουρκίας να εναρμονιστεί με το ευρωπαϊκό κεκτημένο. Την στιγμή μάλιστα που η γεωπολιτική αξία της Τουρκίας ανεβαίνει είναι φυσικό η πλειοψηφία της κοινής γνώμης να μην αντιλαμβάνεται την ένταξη στην δύση ως την μοναδική επιλογή. Σε αυτήν την αντίληψη δεν συμβάλει μόνο η άνοδος του ισλαμισμού-νέο-οθωμανισμού αλλά και η άνοδος των εθνικιστικών τάσεων. Τα κόμματα που αντιπροσωπεύουν αυτήν την τάση (κυρίως το κόμμα της Εθνικιστικής Δράσης MHP) έχουν αυξήσει τα ποσοστά τους την τελευταία δεκαετία. Αν και αρχικά υποστήριζαν την ένταξη, η αρνητική στάση των ευρωπαίων τόσο στο ζήτημα της αποδοχής της Τουρκίας όσο και σε μια σειρά άλλων κρίσιμων ζητημάτων (γενοκτονία των αρμενίων, αντιμετώπιση των κούρδων και κυπριακό) καθώς και η εργαλειοποίηση της ένταξιακής διαδικασίας από τους ισλαμιστές, έκαναν τους εθνικιστές να αλλάξουν στάση¹⁹⁵. Η γενικότερη άνοδος του ευρωσκεπτικισμού, που δεν συναντάτε μόνο ανάμεσα στους ισλαμιστές και εθνικιστές αλλά είναι ευρύτερο φαινόμενο, καθιστούν οποιαδήποτε μεταρρυθμιστική προσπάθεια πιο δύσκολη. Το αποτέλεσμα είναι η όλη διαδικασία προσαρμογής να επιβραδύνεται ακόμα περισσότερο αυξάνοντας τις επικρίσεις από την πλευρά της Ευρώπης δημιουργώντας έτσι ένα φαύλο κύκλο που δυσχεραίνει ακόμα περισσότερο την όλη διαδικασία¹⁹⁶. Είναι πολύ αμφίβολο το κατά πόσο είναι δυνατόν υπό αυτές τις συνθήκες να επιτευχθεί η απαιτούμενη συναίνεση για την μεταφορά της εθνικής κυριαρχίας από το εθνικό στο υπερεθνικό οικοδόμημα όπως προβλέπει η διαδικασία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης.

Αυτό το αρνητικό κλίμα έχει επιπτώσεις και στις προσπάθειες επίλυσης των ελληνοτουρκικών. Η αντίληψη πως η Τουρκία δεν γίνεται δεκτή στην ΕΕ λόγω της

¹⁹⁵Patterson R. 2003. "Rising Nationalism and The EU Accession Process", στο *Turkish Policy Quarterly*. Vol. 7, No 1. Σελ. 135-136. Δες επίσης, Onis, Z. "Domestic Politics, International Norms and Challenges to the State" στο Ali Carkoglu, Barry Rubin, *Turkey and The European Union, Domestic Politics, Economic Integration and International Dynamics*. Εκδ. Frank Cass, London. Σελ 18.

¹⁹⁶Κατσούδας, Δ. 2009. "Τουρκία: Η κρίση μίας διχοτομημένης πολιτικής και κοινωνίας" στο Νίκος Φραγκάκης, *Τουρκία, Ευρώπη, Μεσόγειος, Η Τουρκία ανάμεσα στην ευρωπαϊκή προοπτική και την εσωτερική αποσταθεροποίηση*, ΕΚΕΜΕ Αθήνα: Εκδ. Αντ. Ν. Σάκουλα. Σελ 14.

θηρσκειτικής και πολιτιστικής της ταυτότητας έχει εκφραστεί και από αξιωματούχους του ισλαμικού κόμματος. Ο Νταβούτογλου έχει υποστηρίξει στο βιβλίο του *Το Στρατηγικό Βάθος* πως για την Τουρκία τα ζητήματα του Αιγαίου, το Κυπριακό και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων δεν αποτελούν τους πραγματικούς λόγους καθυστέρησης της ενταξιακής διαδικασίας, αλλά πως οι πραγματικοί λόγοι σχετίζονται να την άρνηση των Δυτικών κρατών να δεχτούν μια πολιτισμικά διαφορετική κοινωνία¹⁹⁷. Εάν όντως ο Τούρκος ΥΠΕΞ θεωρεί πως η στάση της Άγκυρας, στο Αιγαίο και στην Κύπρο δεν αποτελούν τις πραγματικές αιτίες που δεν γίνεται δεκτή η Τουρκία, δεν έχει λόγο να προβεί σε αναδίπλωση από τις πάγιες θέσεις της στα ζητήματα αυτά.

Η διαμόρφωση μιας “ειδικής σχέσης” μεταξύ ΕΕ και Τουρκίας.

Καθώς η πλήρης ενσωμάτωση της Τουρκίας στην Ένωση συναντά αρκετές δυσκολίες, τόσο λόγο των αντιδράσεων εντός της ΕΕ, όσο και λόγο της αδυναμίας ή απροθυμίας της Άγκυρας να ενσωματώσει το ευρωπαϊκό κεκτημένο στο σύνολο του, είναι αρκετά πιθανό να οδηγηθούμε στην διαμόρφωση ενός ιδιαίτερου καθεστώτος σύνδεσης. Η καθιέρωση μιας “ειδικής σχέσης” συγκεντρώνει μια σειρά από πλεονεκτήματα και γι αυτό αποτελεί ένα ιδιαίτερα πιθανό σενάριο. Πολλοί ευρωπαίοι ηγέτες, όπως Άγκελα Μέργκελ¹⁹⁸, έχουν εκφραστεί υπέρ μιας τέτοιας εξέλιξης. Η διαμόρφωση μιας «ειδικής σχέσης» υποστηρίζεται και από πολλά χριστιανοδημοκρατικά κόμματα που αν και δεν επιθυμούν την Τουρκία ως πλήρες μέλος, δεν θέλουν ταυτόχρονα, λόγο των φίλο-ατλαντικών τους αντανakλαστικών, να δυσανεστήσουν τις ΗΠΑ κλίνοντας τελείως την πόρτα στην Άγκυρα¹⁹⁹.

Αν και η μορφή αυτή της “ειδικής σχέσης” δεν έχει προσδιοριστεί με σαφήνεια καθώς κάτι τέτοιο θα αποτελέσει αντικείμενο μελλοντικής διαπραγμάτευσης, το πιθανότερο είναι ότι θα περιλαμβάνει την πλήρη ολοκλήρωση της Τουρκίας στο ονομικό τομέα με ενδεχομένως ελάχιστες εξαιρέσεις όπως ο τομέας της ελεύθερης

¹⁹⁷ Όπ. αν. Νταβούτογλου, Α. (2010). Σελ 816.

¹⁹⁸ Όπ. αν. Gordon, H. P. και O. Taspinar. (2008). Σελ 48.

¹⁹⁹ Όπ. αν. Κοτζιάς Ν. (2010). Σελ 283.

διακίνησης εργατών²⁰⁰ και η μη συμμετοχή της Τουρκίας στην Οικονομική και Νομισματική Ένωση. Στους άλλους όμως πλώνες του ευρωπαϊκού οικοδομήματος, που άπτονται περισσότερο της πολιτικής ολοκλήρωσης, η συμμετοχή της Τουρκίας θα είναι πιο περιορισμένη, ικανοποιώντας όσους στην Ευρώπη δεν θέλουν μια Τουρκία πλήρως ενσωματωμένη στο ευρωπαϊκό οικοδόμημα²⁰¹. Σε αντάλλαγμα οι ευρωπαίοι θα αναγνωρίσουν τις τουρκικές “ιδιαιτερότητες”, επιτρέποντας στην Άγκυρα να παρεκκλίνει από τα ευρωπαϊκά πρότυπα, διαφυλάττοντας τα δικά της κοινωνικά και πολιτικά χαρακτηριστικά και επιτρέποντας της να διατηρήσει τις υφιστάμενες πρακτικές της σε ευαίσθητα για αυτήν ζητήματα όπως αυτό της ασφάλειας. Ένα τέτοιο σενάριο ικανοποιεί τους ευρωπαίους που δεν θέλουν στον σκληρό πυρήνα της Ένωσης ένα μεγάλο μουσουλμανικό κράτος αλλά και αυτούς που δεν θέλουν να χάσουν μια τόσο μεγάλη αγορά. Επιτρέπει επίσης στους τούρκους να καρπωθούν σχεδόν όλα τα οικονομικά οφέλη που συνεπάγεται μια πλήρη ένταξη χωρίς να χρειαστεί να εκχωρήσουν ιδιαίτερα σημαντικά για αυτούς τομείς της εθνικής κυριαρχίας, στο πολιτικό επίπεδο, διασφαλίζοντας με τον τρόπο αυτό την αυτονομία τους.

Δεν θα ήταν λοιπόν παράλογο να υποθέσουμε πως η διαμόρφωση μιας «ειδικής σχέσης» βρίσκει σύμφωνους τους εκπρόσωπους του νέο-ισλαμισμού στην Τουρκία παρά την όποια ρητορική έχουν χρησιμοποιήσει περί του αντιθέτου²⁰². Η «ειδική σχέση» επιτρέπει σε αυτούς που θεωρούν πως ο εκσυγχρονισμός δεν είναι ταυτόσημος με τον εκδυτικισμό, να συνεχίσουν το μεταρρυθμιστικό τους έργο χωρίς να απολέσουν την αυτονομία δράσης της Τουρκίας στο γεωπολιτικό χώρο ενδιαφέροντος όπως άλλωστε προστάζει το δόγμα του «Στρατηγικού Βάθους». Ταυτόχρονα η μη πλήρη ένταξη μπορεί να σημάνει την μείωση της πίεσης από την πλευρά της Ένωσης προς την τουρκική κυβέρνηση να προβεί σε μεταρρυθμίσεις στο εσωτερικό που για πολιτικούς ή ιδεολογικούς λόγους δεν είναι διατεθειμένη να

²⁰⁰ Όπ. αν. Τζανέτος, Λ. Γ. (Ιανουάριος 2007). Σελ 132.

²⁰¹ Αν και μια τέτοια εξέλιξη ίσως να επέτρεπε στην Άγκυρα να έχει λόγο σε ζητήματα ασφάλειας και άμυνας κάτι που είναι θεμιτό από πολλούς κύκλους τόσο στην Ευρώπη όσο και στην Τουρκία. Όπ. αν. Κοτζιάς Ν. (2010). Σελ 294.

²⁰² Αν και επανειλημμένος τόσο ο ίδιος ο πρωθυπουργός όσο και υψηλόβαθμα στελέχη έχουν δηλώσει πως οποιαδήποτε άλλη προοπτική πέραν της πλήρους ένταξης δεν μπορεί να γίνει δεκτή είναι αρκετά πιθανό κάτι τέτοιο να συμβαίνει για λόγους τακτικής. Πρώτον στο εσωτερικό, οποιαδήποτε τοποθέτηση υπέρ μιας “ειδικής σχέσης” θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί από τους αντιπάλους των ισλαμιστών προκειμένου να τους κατηγορήσουν πως δεν επιθυμούν πραγματικά την ένταξη. Δεύτερον μια τέτοιες δηλώσεις βοήθανε την διαπραγματευτική τακτική της Άγκυρας ώστε να πετύχει περισσότερα ανταλλάγματα όταν θα διαπραγματεύεται την μορφή αυτής της “ειδικής σχέσης”.

προχωρήσει. Επιταχύνεται έτσι βασικοί στόχοι της πολιτικής του ΑΚΡ. Πρώτον, εξασφαλίζεται η οικονομική ολοκλήρωση Τουρκίας-ΕΕ με ότι αυτό σημαίνει για την περεταίρω ανάπτυξη της τουρκικής οικονομίας, αλλά και για την εξασφάλιση της στήριξης των παραγωγικών φορέων της Τουρκίας. Δεύτερον, η καθιέρωση μιας μόνιμης σχέσης με την Ευρώπη που αποτελεί πρώτης τάξεως δικαιολογία για τον συνεχή έλεγχο του στρατού και όσων ακραίων κεμαλικών αντιτίθεται στο ΑΚΡ. Παράλληλα οι αποκλίσεις από το ευρωπαϊκό κεκτημένο επιτρέπουν την διατήρηση των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών μιας μουσουλμανικής κοινωνίας τουλάχιστον όπως την αντιλαμβάνεται το ΑΚΡ. Τέλος, όσον αφορά τον τομέα της εξωτερικής πολιτικής, ανυψώνεται το κύρος της Τουρκίας στον Ισλαμικό κόσμο, καθώς γίνεται η πρώτη μουσουλμανική χώρα που αποχτά μια τέτοια στενή σχέση με την Ευρώπη, με αυξημένες δυνατότητες παρέμβασης στην πολιτική ασφάλειας της Ένωσης, κυρίως μέσω του ΝΑΤΟ, χωρίς όμως να χάνει την αυτονομία της καθώς δεν περιορίζεται από τις επιταγές της ΚΕΠΠΑ. Καθ' αυτό τον τρόπο συνδέεται με στενά με την ΕΕ χωρίς να ταυτίζεται με αυτήν, αποκτώντας μια ευελιξία που της επιτρέπει να παίζει τον ρόλο της γέφυρας μεταξύ ανατολής και δύσης αλλά και τις δίνει και την δυνατότητα να εκμεταλλεύεται τις εκάστοτε γεωπολιτικές ισορροπίες. Το ζητούμενο όμως για την ελληνική εξωτερική πολιτική είναι πως μια τέτοια εξέλιξη δεν θα ήταν υπέρ των Ελληνικών συμφερόντων.

Η καθιέρωση μιας ειδικής σχέσης σημαίνει για την Άγκυρα ότι θα αποκτήσει μια σειρά από προνόμια χωρίς ταυτόχρονα να είναι υποχρεωμένη να τηρήσει όλες τις δεσμεύσεις που έχει ένα κράτος-μέλος. Η Άγκυρα δεν χρειάζεται να προβεί σε αλλαγή τακτικής στα ελληνοτουρκικά προκειμένου να καρπωθεί τα οικονομικά οφέλη από την σύνδεση με την ΕΕ. Ένα κρίνουμε από την μέχρι τώρα στάση της, οι τούρκοι, στα πλαίσια των διαπραγματεύσεων που θα καθορίσουν την μορφή της “ειδικής σχέσης”, θα προσπαθήσουν να αποσυνδέσουν τελείως τα ελληνοτουρκικά από τις σχέσεις της με την Ευρώπη. Οι ευρωπαίοι, που προτιμούν την “ειδική σχέση” από την πλήρη ένταξη, είναι αρκετά πιθανό να μην θελήσουν τα ελληνοτουρκικά να γίνουν εμπόδιο στην διαμόρφωση της. Υπάρχουν όμως και πιο δυσάρεστα σενάρια για την Ελλάδα. Στην προσπάθειά τους οι ευρωπαίοι, να “χρυσώσουν το χάπι” σε μια Τουρκία που της στερήθηκε το προνόμιο του κράτους-μέλους, ενδέχεται εμμέσως πλην σαφώς, να υποστηρίξουν κάποιες από τις θέσεις της Άγκυρας στα ελληνοτουρκικά. Στην περίπτωση αυτή η Αθήνα θα έχει πετύχει τα ακριβώς αντίθετα

αποτελέσματα από αυτά που επιδίωκε αρχικά με την πρόθεση της να εμπλέξει την ΕΕ στα διμερή της προβλήματα με τον εξανατολόν της γείτονα. Συνεπώς, στην καλλίτερη περίπτωση η διαμόρφωση μιας ειδικής σχέσης μπορεί να σημαίνει: Πρώτον, πως η Άγκυρα δεν υποχρεούται να ευθυγραμμιστεί πλήρως με τους ευρωπαϊκούς κανόνες, ακυρώνοντας έτσι όλο το σκεπτικό της ελληνικής στρατηγικής. Δεύτερον, πως η Τουρκία καταφέρει να ενισχύσει την οικονομία της και γενικότερα την γεωπολιτική της θέση με ότι αυτό σημαίνει για την ισορροπία ισχύος με την Ελλάδα και την πρόθεση της να προβεί σε συμβιβασμούς. Σαφώς οι παραπάνω εξελίξεις δεν δημιουργούν θετικές προοπτικές για την επίλυση των ελληνοτουρκικών ζητημάτων.

Επίλογος

Το κύριο πρόβλημα της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής είναι πως έχει εναποθέσει τις ελπίδες της για την εξομάλυνση των διμερών σχέσεων, σε μεγάλο βαθμό στην πολιτική προώθησης του ευρωπαϊκού προσανατολισμού της Τουρκίας. Με αυτό τον τρόπο υποβαθμίζεται η δυνατότητα της Ελλάδος να χαράξει μια πιο ολοκληρωμένη στρατηγική που θα συνδυάζει εναλλακτικές πολιτικές οι οποίες όμως θα μπορούν να λειτουργήσουν συμπληρωματικά για την αντιμετώπιση της τουρκικής επιθετικότητας²⁰³.

Τα τελευταία δέκα χρόνια έχουν συντελεστεί στην Τουρκία σημαντικές αλλαγές που όπως είναι φυσικό έχουν επηρεάσει και τις ευρωτουρκικές σχέσεις. Η γεωπολιτική θέση της χώρας έχει ενισχυθεί ενώ κύριοι συντελεστές ισχύος όπως η οικονομία και η ισχύς των ενόπλων δυνάμενων να έχουν βελτιωθεί σε μεγάλο βαθμό. Η Τουρκία πλέον είναι ένας αξιόλογος παίχτης στην περιοχή της ανατολικής Μεσογείου ο οποίος διαπραγματεύεται την ένταξη της στην Ένωση από διαφορετική θέση από αυτή που κατείχε όταν υπέγραφε την Συμφωνία του Ελσίνκι. Μια επίσης πολύ σημαντική μεταβολή είναι η άνοδος του Ισλαμισμού στην χώρα η οποία έχει επιπτώσεις τόσο στην εσωτερική πολιτική κουλτούρα όσο και στην χάραξη της εξωτερικής πολιτικής. Η Τουρκία είναι μια χώρα με τέτοιες ικανότητες (γεωπολιτική ισχύς) και προσανατολισμό (νέο-οθωμανισμός) που καθιστούν τόσο, την συμμόρφωση της με τα όσα έχουν συμφωνηθεί το Ελσίνκι όσο και την γενικότερη Ευρωπαϊκή της πορεία υπό αμφισβήτηση.

Η πορεία βέβαια των ευρωτουρκικών σχέσεων θα εξαρτηθεί από μια σειρά από διεργασίες που θα λάβουν χώρα τόσο στο εσωτερικό της Ευρώπης όσο και στο εσωτερικό της Τουρκίας. Δεν γνωρίζουμε με βεβαιότητα πια θα είναι η κατάληξη της διαμάχης μεταξύ των κεμαλικών και των ισλαμιστών (εάν και τελευταίοι να αποκτούν σημαντικό προβάδισμα ύστερα και από την επιτυχή κατάλη η του πρόσφατου δημοψηφίσματος για τις Συνταγματικές μεταρρυθμίσεις), ούτε τι θέση θα λάβουν τα φιλελεύθερα-μετριοπαθή στοιχεία που έχουν αρχίσει να αναπτύσσονται

²⁰³ Τέτοιες πολιτικές θα μπορούσαν να είναι η ενίσχυση της αποτρεπτικής ισχύος της χώρας, η διαμόρφωση συμμαχιών και η διασφάλιση αντίβαρων στις τουρκικές προκλήσεις. Για περεταίρω ανάλυση εναλλακτικών πολιτικών έναντι της Τουρκίας βλέπε: Όπ. αν. Κοτζιάς Ν. (2010). Σελ 261-280.

εντός της χώρας. Κρίσιμη θα είναι και η στάση των ευρωπαίων για την μορφή που θα θελήσουν να δώσουν στην ΕΕ. Πάντως από τα μέχρι τώρα δεδομένα η ελληνική διπλωματία δεν πέτυχε τους στόχους και δυστυχώς δεν φαίνεται πως μελλοντικά η ελληνική στρατηγική θα έχει μεγαλύτερες προοπτικές επιτυχίας. Οπότε η συνολική επανεξέταση της ελληνικής στρατηγικής κρίνεται ως απαραίτητη.

Χρονολόγιο:

Οι σημαντικότεροι σταθμοί στις σχέσεις Τουρκίας-Ευρωπαϊκής Ένωσης.

11 Σεπτεμβρίου 1959: Το Συμβούλιο Υπουργών της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας (ΕΟΚ) κάνει δεκτές τις αιτήσεις της Ελλάδος και της Τουρκίας.

12 Σεπτεμβρίου 1963: Υπογραφή του Συμφώνου της Άγκυρας το οποίο αποτελεί την Συμφωνία Σύνδεσης με την ΕΟΚ. Παράλληλα υπογράφεται και το πρώτο χρηματοδοτικό πρωτόκολλο.

1 Δεκεμβρίου 1964: Το Σύμφωνο της Άγκυρας τίθεται σε εφαρμογή.

13 Νοεμβρίου 1970: Υπογράφεται το Επιπρόσθετο Πρωτόκολλο και προστίθεται στην Συμφωνία Σύνδεσης, περιλαμβάνοντας λεπτομέρειες η Τελωνιακή Ένωση μεταξύ των δύο πλευρών.

26 Οκτωβρίου 1970: Πρώτη συνεδρίαση της Επιτροπής Τελωνιακής Συνεργασίας.

23 Νοεμβρίου 1970: Το Επιπρόσθετο Πρωτόκολλο και το δεύτερο χρηματοδοτικό πρωτόκολλο υπογράφονται στις Βρυξέλες.

1 Ιανουαρίου 1973: Η Μεγάλη Τουρκική Εθνοσυνέλευση εγκρίνει το Επιπρόσθετο Πρωτόκολλο.

Ιούλιος 1973: Το Επιπρόσθετο Πρωτόκολλο τίθεται σε ισχύ.

Ιανουάριος 1982: Η Ευρωπαϊκή Κοινότητα αποφασίζει να αναστείλει τη ισχύ της Συμφωνίας της Άγκυρας και να παγώσει τις πολιτικές σχέσεις με την Τουρκία λόγω του στρατιωτικού πραξικοπήματος που εκδηλώθηκε στις 12 Σεπτεμβρίου του ίδιου έτους.

Σεπτέμβρης 1986: Ύστερα από συνεδρίαση του Συμβουλίου Σύνδεσης ΕΟΚ-Τουρκίας οι σχέσεις μεταξύ των δύο πλευρών αποκαθίστανται.

14 Απριλίου 1986: Η Τουρκία καταθέτει αίτηση για πλήρη ένταξη στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα.

18 Δεκεμβρίου 1989: Σύμφωνα με την γνωμοδότηση της Επιτροπής στο Συμβούλιο Υπουργών, η Τουρκία λόγω οικονομικών, πολιτικών και κοινωνικών παραγόντων, δεν είναι έτοιμη να ενταχθεί στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα.

5 Φεβρουαρίου 1990: Το Συμβούλιο εγκρίνει την έκθεση της Επιτροπής σχετικά με την Τουρκία.

30 Σεπτεμβρίου 1991: Το Συμβούλιο Σύνδεσης ΕΟΚ-Τουρκίας αποφασίζει την επανέναρξη των τακτικών συναντήσεων της κοινής επιτροπής σύνδεσης προκειμένου να εξεταστεί η εμβάθυνση της συνεργασίας στους τομείς της οικονομίας και του εμπορίου.

15 Δεκεμβρίου 1994: Μετά την καταδίκη των βουλευτών του φιλοκουρδικού κόμματος DEP, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο ζητάει το πάγωμα των συνεδριάσεων της μεικτής κοινοβουλευτικής επιτροπής και την μη πραγματοποίηση της Τελωνιακής Ένωσης (ΤΕ).

19 Δεκεμβρίου 1994: Το Συμβούλιο Σύνδεσης, ύστερα από ελληνική παρέμβαση, δεν οριστικοποιεί το σχέδιο σύνδεσης. Η ΕΕ επικρίνει την Τουρκία για μια σειρά από ζητήματα όπως το Κυπριακό του Κουρδικό και ο σεβασμός των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

30 Οκτωβρίου 1995: Το Συμβούλιο καταλήγει στο συμπέρασμα πως πληρούνται οι όροι για την έναρξη λειτουργίας της τελωνιακής ένωσης μεταξύ ΕΕ και Τουρκίας.

1 Ιανουαρίου 1996: Τίθεται σε ισχύ η ΤΕ ΕΕ-Τουρκίας δημιουργώντας έτσι μια στενή οικονομική και πολιτική σχέση, κάτι που συμβαίνει για πρώτη φορά μεταξύ της ΕΕ και ενός τρίτου κράτους. Η ΤΕ δεν περιλαμβάνει μόνο την κατάργηση των δασμών και των ποσοτικών περιορισμών αλλά εγκαθιδρύει και ένα κοινό δασμολόγιο προς τρίτες χώρες ταυτόχρονα η Τουρκία προχωρά και σε εναρμόνιση των πολιτικών σχετικά με την εσωτερική αγορά.

13-14 Ιουλίου 1996: Σύνοδος Κορυφής του Δουβλίνου. Η ΕΕ καλεί την Τουρκία να συμβάλει στην επίλυση του Κυπριακού στο πλαίσιο των αποφάσεων του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ. Επίσης καλείται να κάνει τις απαραίτητες μεταρρυθμίσεις στον τομέα του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

12-13 Δεκεμβρίου 1997: Σύνοδος Κορυφής του Λουξεμβούργου. Η ΕΕ δέχεται την Κύπρο και άλλες 10 χώρες ως υποψήφιες προς ένταξη. Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο απορρίπτει το αίτημα της Τουρκίας για πλήρη ένταξη.

Δεκέμβριος 1997: Η Άγκυρα από χωρεί από τον διάλογο με την ΕΕ και δηλώνει πως εάν η Κύπρος ενταχτεί στην ΕΕ θα προσαρτήσει το βόρειο κομμάτι της.

3-4 Ιουλίου 1999: Σύνοδος Κορυφής της Κολωνίας. Ύστερα από Ελληνική παρέμβαση η Τουρκία δεν αναφέρεται στο τελικό ανακοινωθέν.

10-11 Δεκεμβρίου 1999: Σύνοδος Κορυφής του Ελσίνκι. Η Τουρκία λαμβάνει το καθεστώς της υποψήφιας χώρας.

7-9 Δεκεμβρίου 2000: Σύνοδος Κορυφής της Νίκαιας. Η Τουρκία καλείται να καταθέσει το εθνικό πρόγραμμα υιοθέτησης του ευρωπαϊκού κεκτημένου βάσει της εταιρικής σχέσης προσχώρησης.

19 Μαρτίου 2001: Η Τουρκική κυβέρνηση υιοθετώ το Εθνικό Πρόγραμμα για η Υιοθέτηση του Κεκτημένου. Αυτό προβλέπει μεγάλης κλίμακας μεταρρυθμίσεις σε όλους τους τομείς της πολιτικής και της οικονομίας προκειμένου να ευθυγραμμιστεί η Τουρκική νομοθεσία με αυτή των κρατών-μελών της ΕΕ.

3 Οκτωβρίου 2001: Το Τουρκικό Κοινοβούλιο ψηφίζει 34 τροποποιήσεις του Συντάγματος με σκοπό την ικανοποίηση των κριτηρίων της Κοπεγχάγης.

14-15 Δεκεμβρίου 2001: Σύνοδος Κορυφής του Λάακεν. Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο χαιρετίζει τις πρόσφατες μεταρρυθμίσεις στο Τουρκικό Σύνταγμα.

Ιανουάριος-Μάρτιος 2002: Το Τουρκικό Κοινοβούλιο επικυρώνει επιπλέον μεταρρυθμίσεις, που σχετίζονται με την ελευθερία του τύπου, του συνέρχεσθε, τον περιορισμό των βασανιστηρίων και του κλεισίματος των πολιτικών κομμάτων.

12-13 Δεκεμβρίου 2002: Σύνοδος Κορυφής της Κοπεγχάγης. Ορίζεται ο Δεκέμβριος του 2004 ως ημερομηνία έναρξης των ενταξιακών διαπραγματεύσεων, με την προϋπόθεση πως η Τουρκία θα πληρεί τα κριτήρια που έχει θέσει η ΕΕ.

Μάιος 2003: Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο εγκρίνει την αναθεωρημένη εταιρική σχέση για την προσχώρηση της Τουρκίας.

Οκτώβριος 2004: Η Επιτροπή δημοσιεύει σύσταση για την πρόοδο της Τουρκίας και έγγραφο εργασίας για τα θέματα που προκύπτουν από την ενταξιακή προοπτική της Τουρκίας.

Δεκέμβριος 2004: Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο καταλήγει πως θα συνεχίσει την παρακολούθηση της προόδου της Τουρκίας ενώ παράλληλα καθορίζει τους όρους έναρξης των ενταξιακών διαπραγματεύσεων.

3 Οκτωβρίου 2005: Στο Συμβούλιο Υπουργών Εξωτερικών στο Λουξεμβούργο, τα κράτη-μέλη της ΕΕ αποφασίζουν να ξεκινήσουν οι επίσημες διαπραγματεύσεις για την ένταξη της Τουρκίας.

Δεκέμβριος 2005: Το Συμβούλιο εγκρίνει την αναθεωρημένη εταιρική σχέση για την προσχώρηση της Τουρκίας.

Ιούνιος 2006: Ολοκληρώνονται οι διαπραγματεύσεις για τα κεφάλαια επιστήμη και έρευνα.

Δεκέμβριος 2006: Το Συμβούλιο αποφάσισε να μην αρχίσουν διαπραγματεύσεις για τα οκτώ κεφάλαια στα οποία η Τουρκία αρνήθηκε να εφαρμόσει στην Κύπρο τα όσα προβλέπονταν στο Πρόσθετο πρωτόκολλο της Συμφωνίας της Άγκυρας. Τα κεφάλαια αυτά θα παραμείνουν ανοιχτά μέχρι η Άγκυρα να τηρήσει τις δεσμεύσεις της. Τα κεφάλαια αυτά είναι: ελεύθερη κυκλοφορία εμπορευμάτων, δικαίωμα εγκατάστασης και ελεύθερης παροχής υπηρεσιών, χρηματοπιστωτικές υπηρεσίες, γεωργία και ανάπτυξη της υπαίθρου, αλιεία, πολιτική μεταφορών, τελωνιακή ένωση και εξωτερικές σχέσεις.

Μάρτιος 2007: Ανοίγει το κεφάλαιο επιχειρήσεις και βιομηχανική πολιτική.

Ιούνιος 2007: Ξεκινούν οι διαπραγματεύσεις για τα κεφάλαια δημοσιονομικός έλεγχος και στατιστικές.

Δεκέμβριος 2007: Ξεκινούν οι διαπραγματεύσεις για τα κεφάλαια διευρωπαϊκά δίκτυα και προστασία του καταναλωτή και της υγείας.

Φεβρουάριος 2008: Το Συμβούλιο εγκρίνει την αναθεωρημένη εταιρική σχέση για την προσχώρηση της Τουρκίας.

Ιούνιος 2008: Ξεκινούν οι διαπραγματεύσεις για τα κεφάλαια πνευματική ιδιοκτησία και εταιρικό δίκαιο.

Δεκέμβριος 2008: Ξεκινούν οι διαπραγματεύσεις για τα κεφάλαια της ελεύθερης διακίνησης κεφαλαίων και των μέσων μαζικής ενημέρωσης.

Ιούνιος 2009 : Ξεκινούν οι διαπραγματεύσεις για το κεφάλαιο της φορολογίας.

Δεκέμβριος 2009: Ξεκινούν οι διαπραγματεύσεις για το κεφάλαιο του περιβάλλοντος.

Ιούνιος 2009: Ξεκινούν οι διαπραγματεύσεις για το κεφάλαιο της ασφάλειας τροφίμων και κτηνιατρικής.

Βιβλιογραφία

Ξενόγλωσση

Acar, F. 1993. "Islam in Turkey", στο Balkir Canan, Williams M. Allan, *Turkey and Europe*. Εκδ. Pinter Publishers Ltd.

Abdel-Latif, O. Απρίλιος 2009. "Αχμέτ Νταβούτογλου: εναρμονίζοντας αναλλοίωτες αξίες και διαρκώς μεταβαλλόμενους μηχανισμούς" στο *Monthly Review*, *Ανεξάρτητη Σοσιαλιστική Επιθεώρηση*. No. 52 (117), Σελ 109-118.

Ahmad, F. 1993. *The making of modern Turkey*. Routledge.

Ahmad, F. 2003. *Turkey, The Quest for Identity*. Oneworld.

Altunisik, B. M. και O. Tur. 2005. *Turkey, Challenges of Continuity and Change*. Εκδ. Routledge Curzon.

Aydin, M. 2000. "Determination of Turkish Foreign Policy: Historical Framework and Traditional Inputs", στο Kedourie Sylvia, *Seventy-Five Years of the Turkish Republic*. Εκδ. Frank Cass Publishers.

Aydin, S. και C. Rusen. April. 2007. "Political Islam in Turkey", *Center For European Policy Studies*. Working Document No. 265.

Ball, R. A. και B. G. Peters. 2001. *Σύγχρονη Πολιτική και Διακυβέρνηση, Εισαγωγή στην Πολιτική Επιστήμη*. Αθήνα: Εκδ. Παπαζήση.

Bianchi, R. 1984. *Interest Groups and Political Development in Turkey*. Princeton University Press. Σελ. 252-259.

Birand, A. M. February 1978. "Turkey and the European Community". στο *The World Today*.

Bolukbasi, D, «Turkey and Greece, the Aegean Disputes, A Unique Case in International Law», Εκδ. Cavendish.

Bozarslan, H. 2004. "The Kurdish Question: Can It Be Solved Within Europe?" στο Oliver Roy, *Turkey Today, A European Country?* Anthem Press.

Burchill, S. 2005. "Liberalism", στο Burchill Scott, Linklater Andrew, Devetak Richard, Donnelly Jack, Paterson Matthew, Christian, Reus-Smit, True Jacqui, *Theories of International Relations*. Third edition, London, Palgrave Macmillan.

Buzan, B. and D. Thomas. Spring 1999. "The European Union and Turkey". στο *Survival*, vol4. No1.

- Calis, H. S. Autumn 2004. "Formative Years: A Key for Understanding Turkey's Membership Policy towards the EU". *Perceptions*.
- Davutigliu, A. Δεκέμβριος 2001. "It's only natural", στο Al-Ahram Weekly. No 564, Σελ. 13-14.
- Doyle, W. M. Summer 1983. 'Kant, Liberal Legacies, and Foreign Affairs', *Philosophy and Public Affairs*. Vol. 12, No. 3. Σελ. 323-353.
- Doyle, W. M. Spring, 1995. 'The Democratic Peace, to the editors', *International Security*. Vol. 19, No. 4. Σελ. 180-184.
- Eder, M. 2001. "The Challenge of Globalization and Turkey's Changing Political Economy", στο Rubin Barry, Kirisci Kemal, *Turkey in World Politics*. Εκδ. Lynne Rienner.
- Elveren, Y. A. και K. Muhsin. 2005. Turkey's Economic Integration into the EU: Challenges and Opportunities, University of Utah Department of Economics, Working Paper No: 10.
- Fuller, E. G. 2008. *The New Turkish Republic, Turkey as a Pivotal State in the Muslim World*. Εκδ. United States Institute of Peace.
- Gilpin, R. 2008. *Παγκόσμια Πολιτική Οικονομία*. Εκδ. Ποιότητα.
- Giogalp, Z. 2005. *Αρχές Τουρκισμού*. Εκδ. Courier Publishers.
- Goldstein, J. και R. O. Keohane. 1993. "Ideas And Foreign Policy: An Analytical Framework", στο Judith Goldstein, Robert O. Keohane, *Ideas and Foreign Policy: Beliefs, Institutions And Political Chance*. Cornell University Press.
- Gordon, H. P. και O. Taspinar. 2008. *Winning Turkey, How America, Europe, and Turkey Can Revive a Fading Partnership*. Washington D.C.: Brookings Institution Press.
- Hale, W. 2003. "Human Rights, the European Union and the Turkish Accession Process" στο Ali Carkoglu, Barry Rubin, *Turkey and the European Union, Domestic Politics, Economic Integration and International Dynamics*. Frank Cass.
- Heper, M., A. Oncu, και H. Kramer. 1993. *Turkey and the West: Changing Political and Cultural Identities*. Εκδ. I.B. Tauris and Co Ltd Publishers.
- Jung, D. και P. Wolfango. 2001. *Turkey At The Crossroads*. Εκδ. Zeb Books Ltd
- Kazgan, G. 1993. "External pressures and the new policy outlook", στο Balkir Canan and Williams M. Allan, *Turkey and the Europe*, Εκδ. Pinter Publishers.

Kinze, S. 15 Ιουλίου 2004. "Will Turkey Make It?" στο *New York Review of Books*. v.51, τεύχος 12.

Laciner, S. 2005. "Possible Impacts Of Turkey's Full Membership To EU's Foreign Policy", στο Laciner Sedat, Mehmet, Bal Ihsan, *European Union With Turkey, The Possible Impact of Turkey's Membership on The European Union*. Εκδ. Αγκυρα:International Strategic Research Organization. Σελ 15-86.

LaGro, E. και K. E. Jorgensen. 2007. "Introduction: Prospects for a Difficult Encounter", στο Ersal LaGro, Knud Erik Jorgensen, *Turkey and The European Union, Prospects for a Difficult Encounter*. Palgrave Macmillan.

Landau, M. J. 2004. *Exploring Ottoman and Turkish History*. Hurst.

Landau, M. J, 1980. "Politics, Economic and Religion: Turkey and the EEC". *Oriente Moderno*, Vol LX, No 1-6.

MacFie L. A. 1994. *Profiles in Power: Ataturk*. Εκδ. Pearson Education Limited.

Mehmet, O. 2003. "Turkey and the European Union: A Troubled Relationship or a Historic Partnership?" στο Tareq Y. Ismael, Mustafa Aydin, *Turkey's Foreign Policy in the 21st Century, A Changing Role in World Politics*. Ashgate.

Onis, Z. 2003. "Domestic Politics, International Norms and Challenges to the State" στο Carkoglu Ali, Rubin Barry, *Turkey and The European Union, Domestic Politics, Economic Integration and International Dynamics*. London: Εκδ. Frank Cass. Σελ9-35.

Patterson, R. "Rising Nationalism and The EU Accession Process", στο *Turkish Policy Quarterly*. Vol. 7, No 1. Σελ. 131-138.

Robins, P. 2003. *Suits and Uniforms, Turkish Foreign Policy Since The Cold War*. Εκδ. C. Hurst & Co.

Roy, O. 2004. "Introduction: Turkey on the road to Europe", Oliver Roy, *Turkey Today, A European Country?* Εκδ. Anthem Press.

Sariday, Y. Ali. 1991. "The Democratic Party, 1946-1960", στο Heper Metin, Landau M. Jacob, *Political Parties and Democracy in Turkey*. I. B. Tauris and Co Ltd Publishers, Σελ. 122-125.

Slaats, M. S. 1/8/2007. "Turkey's post-election outlook" στο *Middle East Times*.

Vardar, D. 2001. "Σχέσεις Τουρκίας, Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων-Ευρωπαϊκής Ένωσης στο Μύθος και Πραγματικότητα, Ανάλυση της Τουρκικής Εξωτερικής Πολιτικής. Ινφογνώμον.

Walker, W. J. Απρίλιος 2009. “Μελετώντας το «στρατηγικό βάθος»: οι επιπτώσεις του νέου δόγματος εξωτερικής πολιτικής της Τουρκίας” στο *Monthly Review*, *Ανεξάρτητη Σοσιαλιστική Επιθεώρηση*. No. 52 (117). Σελ 28-48.

Zocconi, M. March 2009. “The Impact of The EU Connection on Turkey’s Domestic and Foreign Policy” στο *Turkish Studies*. Vol. 10, No1, Σελ 25-36.

Zurcher, J. E. 1993. *Turkey, A Modern History*, I. B. Tauris and Co Ltd Publishers.
Ελληνική

Αλειφαντής, Σ. Απρίλιος 2009. “Σε αναζήτηση του «στρατηγικού βάθους»: το μετέωρο βήμα της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής”, στο *Monthly Review*, *Ανεξάρτητη Σοσιαλιστική Επιθεώρηση*. No. 52 (117): Σελ 12-23.

Αναγνωστοπούλου, Σ. 2004. *Τουρκικός Εκσυγχρονισμός, Ισλάμ και Τουρκοκύπριοι στη δαιδαλώδη διαδρομή του κεμαλισμός*. Εκδ. Βιβλιόγραμμα.

Γιαλουρίδης, Χ. 2002. «Τουρκικός Εξωτερικός Προσανατολισμός και Πολιτική Κουλτούρα της Τουρκίας», στο Γιαλουρίδης Χριστόδουλος, Τσάκωνας Παναγιώτης, *Ελλάδα και Τουρκία, Μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου*. Εκδ. Σιδέρης .

Ζέπος, Κ. 2009. “Τουρκία: Συνύπαρξη κοσμικού κράτους και Ισλάμ;” στο Φραγκάκης Νίκος, *Τουρκία, Ευρώπη, Μεσόγειος, Η Τουρκία ανάμεσα στην ευρωπαϊκή προοπτική και την εσωτερική αποσταθεροποίηση*. ΕΚΕΜΕ. Αθήνα: Εκδ. Αντ. Ν. Σάκουλα. Σελ 27-30.

Ηρακλείδης, Α. 2001. *Η Ελλάδα και ο «Εξανατολών Κίνδυνος»*. Εκδ. Πόλις.

Ιωακείμης, Π. 2003. “Η Συμμετοχή της Ελλάδος στην Ευρωπαϊκή Ένωση: Πορεία Αντιφάσεις, Συνέπειες”, στο Τσάκωνας Παναγιώτης, *Σύγχρονη Ελληνική Εξωτερική Πολιτική: Μια Συνολική Προσέγγιση*. Αθήνα: Εκδ. Σιδέρης. Τόμος Β.

Καζάκος, Π. 2003. *Το Αβέβαιο Μέλλον της Ευρωπαϊκής Ένωσης και η Τουρκία: Ιστορική Ταυτότητα, Θεσμοί και Υπερεπέκταση στην Ευρώπη*, Αθήνα: Εκδ. Παπαζήσης.

Καραμπελίας, Γ. 2004. *Τουρκία, Θρησκεία, Κοινωνία και Πολιτική*. Ελληνικά Γράμματα.

Κατσούδας, Δ. 2009. “Τουρκία: Η κρίση μίας διχοτομημένης πολιτικής και κοινωνίας” στο Νίκος Φραγκάκης, *Τουρκία, Ευρώπη, Μεσόγειος, Η Τουρκία ανάμεσα στην ευρωπαϊκή προοπτική και στην εσωτερική αποσταθεροποίηση*, ΕΚΕΜΕ Αθήνα: Εκδ. Αντ. Ν. Σάκουλα. Σελ 11-16.

Κοτζιάς, Ν. 2010. *Η Εξωτερική Πολιτική της Ελλάδος στον 21^ο αιώνα*. Εκδ. Καστανιώτη.

Κοτσιαρός, Α. 2009. “Από αντιευρωπαϊσμό στον φιλοευρωπαϊσμό: Ο Ισλαμικός εκσυγχρονισμός του Κόμματος Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης” στο Φραγκάκης Νίκος, *Τουρκία, Ευρώπη, Μεσόγειος, Η Τουρκία ανάμεσα στην ευρωπαϊκή προοπτική και την εσωτερική αποσταθεροποίηση*, ΕΚΕΜΕ Αθήνα: Εκδ. Αντ. Ν. Σάκουλα. Σελ 21-25.

Κωνσταντινίδης, Σ. 2009. “Νέο-οθωμανισμός: Έννια κλειδί για την κατανόηση της σημερινής Τουρκίας” στο Γιώργος Καραμπελιάς, *Νέο-Οθωμανισμός*. Αθήνα: Εκδ. Εναλλακτικές Εκδόσεις, Σελ 19-41.

Μάζης, Θ. Ι. 2008. *Η Γεωπολιτική της Ευρύτερης Μέσης Ανατολής και η Τουρκία*. Εκδ. Λιβάνη.

Μαριάς, Α. Ε. 2005. *Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση και Ελληνοτουρκική Προσέγγιση*. Εκδ. Σάκουλα.

Μίνστεφ, Ο. 2009. “Το ζήτημα της ένταξης της Τουρκίας στη ΕΕ” στο Καραμπελιάς Γιώργος, *Νέο-Οθωμανισμός*. Αθήνα: Εκδ. Εναλλακτικές Εκδόσεις. Σελ 54-68.

Νότης, Β. 2000. *Εκβιομηχάνιση και Οικονομική Ανάπτυξη στην Τουρκία*. Ίδρυμα Μεσογειακών Σπουδών.

Νότης, Β. 1995. «Η οικονομική ανάπτυξη της Τουρκίας και η Ενωμένη Ευρώπη» στο Βερέμης Θάνος, *Η Τουρκία Σήμερα, Πολιτεία, Κοινωνία, Οικονομικά, Εξωτερική Πολιτική, Θρησκεία*. Εκδ. Παπαζήση.

Νταβούτογλου, Α. Απρίλιος 2009. “Η σύγκρουση συμφερόντων: μια ερμηνεία της Παγκόσμιας Τάξης (ή Αταξίας) Πραγμάτων” στο *Monthly Review, Ανεξάρτητη Σοσιαλιστική Επιθεώρηση*. No. 52 (117). Σελ 83-108.

Νταβούτογλου, Α. 2010. *Το Στρατηγικό Βάθος, Η Διεθνής Θέση της Τουρκίας*. Εκδ. Ποιότητα Έκδοση.

Παπαδόπουλος, Κ. 2009. “Ελληνοτουρκικές Οικονομικές Σχέσεις: Εγγυητής ομαλότητας ή όμηρος εξελίξεων;” στο Φραγκάκης Νίκος, *Τουρκία, Ευρώπη, Μεσόγειος, Η Τουρκία ανάμεσα στην ευρωπαϊκή προοπτική και την εσωτερική αποσταθεροποίηση*. ΕΚΕΜΕ. Αθήνα: Εκδ. Αντ. Ν. Σάκουλα. Σελ 37-42.

Παπανδρέου, Γ. Ιανουάριος 2000. “Revision in Greek Foreign Policy”, *Western Policy Center*.

Πεσματζόγλου, Σ. 1993. *Ευρώπη-Τουρκία, Ιδεολογία και Ρητορεί*. Εκδ. Θεμέλιο.

Σέρμπος, Σ. 2008. *Τουρκία και Ευρωπαϊκή Ένωση, ο ρόλος της εσωτερικής πολιτικής και του διεθνούς παράγοντα στον ευρωπαϊκό προσανατολισμό της Τουρκίας (1997-2000)*. Εκδ. Αντ. Ν. Σακκουλα.

Τζανέτος, Α. Γ. Ιανουάριος. 2007. *Η Ευρωπαϊκή Διάσταση των Ελληνοτουρκικών Σχέσεων στο Αιγαίο και η Γεωπολιτική Στρατηγική της Δόσης*. Εκδ. Σιδέρης.

Πηγές από το διαδίκτυο

Conclusions on Turkey (extract from the Communication from the Commission to the Council and the European Parliament "Enlargement Strategy and Main Challenges 2009-2010", COM(2009)533 final)

European Commission (2004a), *Issues Arising from Turkey's Membership Perspective*, EU Commission Staff Document COM 2004 656 Final, Brussels 06.04.2004, σελ. 4.

EUROSTAT. Real GDP growth.

rate<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&language=en&pcode=tsieb060&tableSelection=1&footnotes=yes&labeling=labels&plugin=1>. 14/7/2010

EUROSTAT. Annual average inflation.

rate<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=tsieb020>. 14/7/2010

International Strategic Research Organization.

<http://www.usak.org.tr/EN/myazdir.asp?id=1239> (16/6/2010).

Republic of Turkey. 2000. Ministry of Foreign Affairs, Press release on the Turkish Accession Partnership, prepared by the EU Commission, No 211, November 8, <http://www.gov.tr/EU/Press211.htm> 11/8/2010.

Turkey 2009 Progress Report *accompanying the* Communication From The Commission To The European Parliament and The Council, Enlargement Strategy and Main Challenges 2009-2010

Κείμενο των Συμπερασμάτων Συνδιάσκεψης ΠΑΣΟΚ.. Φεβρουάριος του 2000. <http://www.pasok.gr/gr/nea/syndiask.html> 14/7/2010.

Συμπεράσματα του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου του Ελσίνκι, SN 300/99 GR

ΠΑΝΤΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

002000108927